Литературна история

ЧИТАЛ

БАН
Институт за
литература
БИБЛИОТЕКА

15 . 1986

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Редакционна колегия

Тончо Жечев (главен редактор), *Стефан Кожухаров, Кръстьо Куюмджиев, Дочо Леков* (зам.-главен редактор), *Иван Сарандев, Цвета Унджиева, Катя Янева* (секретар)

Адрес на редакцията: „Литературна история“
Институт за литература, ул. „Чапаев“ 52, бл. 17, София 1113

© Институт за литература при БАН
1986
c/o Jusautor, Sofia

82 (05)

Издателство на Българската академия на науките

Редактор *И. Иванчева* Техн. редактор *Ал. Иванов* Коректори *Е. Шарланджиева, М. Калчева* Код 28 9535322311
Изд. индекс 10832 Дадена за набор на 15. X. 1986 г. Подп. за печат на 18. IV. 1987 г. 5058-14-87
Формат 700×1000/16 Тираж 650 Печ. коли 7,13 Изд. коли 9,14 УИК 11,52 Цена 1,87 лв.
Печатница на БАН 1113 София, ул. „Акад. Георги Бончев“ Поръчка № 2171

ISSN 0204-7756

Литературна история

Пд 8
ЧИТАЛ

Книга 15 . 1987 . София

Българска академия на науките

Институт за литература

Бб 4793/87

ПРОВЕРКА
2009 - 2010

БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

СЪДЪРЖАНИЕ

Светлозар Игов — За жанровата същност на „Бай Ганю" 3
Катя Бъклова — Бай Ганьо (Към въпроса за националните и социалните аспекти на образа) 18
Клео Протохристова — Литературно-исторически аспекти в творчеството на Алеко Константинов 28
Бистра Ганчева — Повествователят в „Бай Ганьо" и въпросът „Европа — ние" 35

Научни съобщения

Пирин Бояджиев — Първото Вазово политическо стихотворение 45
Вера Христова — Трявна в живота и творчеството на Пенчо Славейков . . . 48
Константин Н. Кантарев — Писателската група „Човек и земя" 55

Изследователи на българската литература в чужбина

Георги Димов — Виталий Ив. Злиднев — ревностен изследовател и популяризатор на българската литература и култура 58

Анкети

Катя Янева — Петър Незнакомов или изкуството да бъдеш весел 64

Литературен архив

Боньо Ст. Ангелов — Неизвестни писма на Юрий ив. Венелин 71

Рецензии

Ана Стойкова — Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. 92
Сия Атанасова — Нова поредица на Института за литература. 94

Библиография

Тодорка Малчева — Българското литературознание в чужбина (книги, статии и рецензии, публикувани през 1981 г.) 97

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

За жанровата същност на „Бай Ганю“ *

Светлозар Игов

Книгата, която обезсмърти своя създател, несъмнено е една от най-забележителните книги на българската литература, една от литературните „библии" на българския народ. По сила на художествено въздействие в прозата с нея могат да се мерят само „Под игото" и „Записките", разказите на Елин Пелин и Йовков. При това с едно качество „Бай Ганю" превъзхожда дори тези класически ценности — с художественото внушение и общественото битие на създадения от Алеко образ. Нито един друг образ на българската литература не е ставал така популярен, превърнал се в нарицателно име, слязъл от страниците на книгата и тържествуващ в живота, оплодил много нови художествени творби.

В комплекса от въпроси, които повдига „Бай Ганю", въпросът за жанровата същност на книгата съвсем не е централен. Образът на бай Ганю — а това е не само най-сложният, но и най-загадъчният образ на българската литература — до такава степен е обсебил всички изследователи, че в сравнение с този главен въпрос всички останали изглеждат маловажни, твърде рядко дори се поставят. И наистина въпросът за това, каква е жанровата същност на книгата „Бай Ганю" и съставните ѝ фрагменти — дали те са разкази, очерци, фейлетони или репортажи и дали тяхното единно свързване в книга може да бъде определено като цикъл разкази, повест или роман, — няма като че никакво отношение към главния въпрос, който от появата на тази книга до днес занимава всички нейни критици — що за образ е този „проблематичен българин". От д-р Кръстев и Димитър Благоев, от Пенчо Славейков и Боян Пенев, през Георги Бакалов, Иван Мешеков и Милко Ралчев, та до Боян Ничев и Тончо Жечев това е основният въпрос, който занимава българската критика във връзка с творението на Алеко, а в един по-широк смисъл — и във връзка с националната характерология и социалната психология. Би могло да се каже, че това е един от основните въпроси на българската литературна мисъл и не е случайно това, че всеки критик, който би искал да има значение в българската литература, е запретвал ръкави да го реши. Проблемът Бай Ганю е за българската критика онова, което е проблемът Дон Кихот за испанската критика и проблемът Хамлет за театралната мисъл. Да се проследи тълкуването на образа на бай Ганю в българска-

* В статията авторът употребява „Ганю" според заглавието на първото издание на творбата на А. Константинов (б.р. — И.И.).

та литературна мисъл, означава да се напише една нейна история през последните осем десетилетия, с което не искам да кажа, че българската литературна проблематика се изчерпва с Бай Ганю.

Тук нямам нито възможността, нито намерението да проследя интригуващата духовна авантюра на българската литературна мисъл в отговора на въпроса, кой е бай Ганю — социален или национален тип, положителен или отрицателен герой, общочовешки символ или рожба на преходна историческа епоха. На този въпрос би трябвало да се посвети отделно изследване, което едва ли ще бъде кратко.

Искам само да поставя, без претенциите да го реша, въпроса за жанровата същност на книгата „Бай Ганю". Защото мисля, че макар и да не е централният въпрос в комплекса Бай Ганю[1], този въпрос съвсем не е маловажен, нито само формален жанров въпрос. В историята на българската литература „Бай Ганю" е възлова книга не само с проблемите на националното и социалното самопознание, които повдига, но и като възлово и етапно явление в историческото развитие на българските прозаически жанрове. А историческата поетика на жанровете съвсем не е формален литературен въпрос, нито само проблем на иманентното литературно развитие. Това, че през последните две десетилетия на миналия век например в българската литература доминира обективно-епическото литературно съзнание и прозаическите жанрове, че дори поетическите творби често са епически интонирани и наративни, едва ли е случайно. Както не е случайност и това, че първите две десетилетия на нашия век, напротив, са преобладаващо субективно-лирически интонирани, с доминация на поетическите жанрове, като дори в прозата се забелязва известно отражение на този лирически подем.

Тази така очевидна смяна в жанровите доминации съвсем не е резултат на това, че бог е решил да наспори в края на миналия век повече прозаически, а в началото на XX в. — повече лирически таланти. Това жанрово-историческо развитие е своеобразен израз на историческото развитие на националното художествено съзнание, което от своя страна отразява обективни социални и духовни развойни закономерности, с което съвсем не искам да кажа, че споделям тезата за механистичната детерминираност на литературните процеси от социалните.

Но да се върнем към въпроса за жанровата същност на книгата на Алеко. Какво представят нейните съставни части — фейлетони, очерци, репортажи, разкази? И какво представя книгата като цяло — сборник разкази (очерци, репортажи, фейлетони) или по-хомогенно обемно епическо цяло — повест или роман? Виждаме, че отговорът на въпроса за жанровата същност на „Бай Ганю" още при поставянето му представя комплекс от два основни въпроса — за жанровата същност на съставките му и за начина на художествена организация на цялото.

Как е отговаряла българската критика досега на тези въпроси? Показателно е, че на въпроса за жанровата същност на книгата „Бай Ганю" изследователите и критиците не посвещават специално внимание и като че предпазливо отбягват да му отговорят. Началото на тази „традиция" поставят още първите изследователи. Д-р Кръстев, един от първите и най-проницателни критици на Алеко, нарича писателя „твореца на

---

[1] В настоящата работа разграничавам: книгата („Бай Ганю"), образа (бай Ганю) и комплекса от проблеми (Бай Ганю).

бай Ганя", но в смисъл създател на образа, а не на творба с определена жанрова същност. В редките случаи, когато д-р Кръстев се опитва да даде някакво жанрово определение, той си служи с „очерци", „разкази", „книга" и „произведение". За това, че д-р Кръстев не схваща „Бай Ганю" като единна в жанрово отношение творба, свидетелствува едно негово изказване — „пъстра огърлица от (необединени чрез една художествена идея) анекдоти и действителни случки, разказвани в заседанията на така наричаната „Весела България"[2].

Същото мнение за липсата на „една художествена идея" споделя и Пенчо Славейков, наричайки „Бай Ганю" „разхвърлени, небрежно написани неща: те приличат на парчета от някое голямо разкошно огледало, което непредпазливия майстор е счупил преди да го тури в рамката му"[3]. Като говори за „Бай Ганю" и съставките му, Пенчо Славейков употребява „разкази", „очерки", „скици", „фейлетони" и дори „бележки".

Това мнение за липсата на „една художествена идея" не само при оценката на „Бай Ганю", но и в разбирането за Алеко като писател е общо място за творците на кръга „Мисъл", които иначе първи утвърдиха Алеко като „нравствена личност" и дори като голям български писател, макар и да го подцениха като „художник", защото изхождаха от една догматична представа за художественост, което се отразява и в разбирането им за жанровата поетика.

До още по-голяма крайност доведе този дуализъм в разбирането за Алеко Боян Пенев, чийто естетизъм (по справедливите думи на Тончо Жечев) именно в работата за „Бай Ганю" „търпи пълнотоси поражение"[4]. Възгледите на Боян Пенев за Алеко и „Бай Ганю" заслужава да бъдат разгледани отделно, тук само ще подчертая, че Пенев продължи традиционното разбиране за жанровото неединство на творбата, наричайки „Бай Ганю" ту „книга", ту „произведение", определяйки съставките му като „очерци" (главно за първата част) и „фейлетонни разкази" (за втората част). Боян Пенев наистина отбелязва, че „за известен кръг читатели Алековата книга е нещо като рицарски роман, който разказва за смелите авантюри на един нов херой"[5], но сам той не споделя това мнение, а и то е изказано не в смисъл на жанрово определение, в него е важно „рицарски", а не „роман". Тази неустановеност на мненията за жанровата същност на „Бай Ганю" е изразена и в книгата на Милко Ралчев. Той, от една страна, нарича съставките на Алековото творение „глави, да ги наречем така, на тоя голям разказ-репортаж"[6], т.е. има известна представа за структурното единство на творбата. Но веднага след това заявява: „Цялото произведение не е едно конструктивно и архитектонично цяло, със своето развитие, хоризонтално или вертикално, с начало и край, с фабула, връзка и развръзка, с конфликти и кризи, както това бива с всяко белетристично произведение, а има вид на голям сборник от отделни опи-

---

[2] Миролюбов, В. (д-р Кръстев). Алеко Константинов. Шест статии. 1918, с. 57.

[3] Славейков, П. П. Ал. Константинов. — В: Събр. съч., Т. 4, С., 1958, 301 — 302.

[4] Жечев, Т. Предговор. — В: Боян Пенев. Изкуството е нашата памет. Варна, 1978, с. 16.

[5] Пенев, Б. Пак там, с. 182.

[6] Ралчев, М. Истинският Бай Ганю, б.г., с. 74.

сания и разкази около личността на едно лице. Те нямат свое начало, нямат край, нямат изобщо онова, което би трябвало да направи едно произведение органично цяло, от гледна точка белетристична."[7] Изхождайки от подобни изисквания за структурната цялост на белетристичната творба, Ралчев отново стига до ненужността от жанрово определяне на творбата: „Някои би желали навярно, обезпокоявани от родовия или видов ред на произведението, да се определи към кой литературен род принадлежи Бай Ганю. Върху това би могло да се напише цяла статия или цяла студия, без обаче да се дойде до някакво конкретно разрешение. За едного то би било репортаж, за другиго пътеписни разкази, за трети сборник от разкази, или от анекдотични разкази, за четвърти — повест, за пети — роман и т.н."[8]

Това неопределено разбиране за жанровата същност на „Бай Ганю" продължава и у критиците, които оспориха идейно-естетическите възгледи на линията „Мисъл" — „Златорог", включително и у марксическата критика, която също не се съсредоточи върху разглеждане на жанра на творбата, продължавайки традиционно да избягва жанровото и определение и наричайки съставките ѝ ту „очерци", ту „фейлетони", ту „разкази". И ако това е донейде разбираемо у идеолози и социолози, които въобще не са разглеждали художествения аспект на проблематиката, свързана с „Бай Ганю" (Димитър Благоев и Георги Бакалов например), ще видим, че дори литературоведи, които разглеждат художествените аспекти на делото на Алеко, продължават отбягването на прецизно жанрово определение. Георги Цанев говори за „автора на бай Ганю", нарича творбата „съчинение" и „произведение", а съставките ѝ „очерци"[9]. Пантелей Зарев споменава определенията „очерци", „фейлетони", „разкази" и отново подчертава, че книгата е „необединена напълно художествено"[10]. Александър Ничев дори смята, че значението на „Бай Ганю" „ще остане недоразкрито дотогава, докато . . . книгата „Бай Ганю" погрешно се схваща като едно произведение"[11].

Тоест, марксическата критика по отношение разбирането на жанровата същност на „Бай Ганю" не прави особена стъпка напред.

И тук се натъкваме на един парадокс — докато за образа на бай Ганю в българската литературна мисъл са се изразявали най-различни и най-противоположни мнения, по отношение жанра на книгата „Бай Ганю" всички критици са почти единни в мнението си за жанровата неопределеност на творбата, а по-скоро — в отбягване разглеждането на този въпрос, а аз мисля — и в невъзможността да го решат. Най-лесно би било да си обясним това критическо единодушие за жанра на „Бай Ганю" с неясната или по-точно амбивалентна жанрова структура на творбата. Но не е *само* това, а бих казал, че същността на въпроса *въобще* не е в това. Може би ще разберем за какво става дума, ако си припомним, че критиците от различни лагери и дори същите критици, които толкова се различаваха идеологически помежду си, имаха също единно отношение по въпроса за художествената същност и стойност на старата българска

---

[7] Пак там, с. 74.

[8] Пак там, с. 77.

[9] Цанев, Г. Алеко Константинов. — В: История на българската литература. Т. 3. С., 1970, 329 — 342.

[10] Зарев, П. Панорама на българската литература. Т. 1, ч. 1. С., 1966, 509 — 515.

[11] Ничев, Ал. Алеко Константинов. С., 1964, с. 153.

литература. И марксистът Димитър Благоев, и модернистът Пенчо Славейков, и авангардистът Гео Милев бяха единодушни в отрицанието си на художествената стойност на старобългарската литература или поне в омаловажаването ѝ. И то не само защото в онова време нейните творби бяха значително по-непознати и по-слабо проучени. А защото плащаха данък на едно общо, присъщо на епохата им неразбиране на динамичната историческа същност на понятието „художественост". Особено проличава този догматичен естетизъм в разбирането за жанровете и най-вече в разбирането на жанра на романа. Какво имам предвид? Това, че доскоро и в българската, и в световната литературна мисъл този жанр се разбираше само като създаден от един жанров извор и с една (и то статична) жанрова структура. И до днес за пръв и единствен жанровогенетичен модел в българската литература се смята „Под игото", т.е. модела на *калкирането* на вече готови в световната литература жанрови модели, които всъщност представят само един от структурните образци и един от етапите в развитието на световния роман — романа на френската неистова школа[12]. Но както световният, така и българският роман нито се създава от един жанровогенетичен извор, нито има един жанров структурен модел. Към историята и предисторията на българския роман например има отношение не само жанровогенетичния модел на „Под игото", но и ред други творби с повествувателен характер от най-дълбока древност — от жанра на житието в старата литература — до възрожденската повест, която представя един „латентен" романов модел и се е създавала впрочем по европейски *романови* образци. „Повест" е славянското понятие за роман, съхранено и до днес в полската терминология, а у нас употребено именно по този начин от П. Р. Славейков, който определи романа като „повест от дружественийт наш живот"[13].

Във връзка с това можем да кажем, че българското повествувателно изкуство още от най-старо време участвува в романовите жанрообразуващи процеси, дори е в известен смисъл кръстовище на източни и западни повествувателни модели, които имат отношение към формирането на романа като жанр. Българският препис на „Александрията" от XV в., който определя творбата като „роман", в структурно отношение например е много по-близо до модерното разбиране за романа, отколкото западноевропейските образци, които по това време са били наричани с името „роман". В този смисъл в българската проза — от преводните светски повествувания през средновековието до възрожденската повест — можем да видим като на длан жанровото „ставане" на романа, така както то се е осъществявало в световната история на романа от античните му първообрази до класическия реалистичен роман на XIX в.

И в жанровата структура на „Бай Ганю" можем да видим твърде ясно синтеза на невтвърдените жанрови скелети на три основни за българската литература органични жанровогенетични модела, за разлика от калкирания жанров модел. А това са: а) обединението на по-малки прозаически фрагменти до по-единно повествувателно цяло, т.е. *циклизацията*, б) *охудожествяването на първично нехудожествен словесен ма-*

---

12 Връзките на българския роман и особено на „Под игото" с френската романова школа са обстойно проучени от ред изследователи — от Петър Христофоров до Марина Чемоданова.

13 Славейков, П. Р. Съч. Т. 4. С., 1979, с. 374.

териал — фейлетонно-репортажното у „Бай Ганю", в) *олитературяването на фолклорни романови модели* от типа на устния фолклорен роман на Хитър Петър[14].

В този смисъл може да се каже, че книгата на Алеко не е обикновен сборник с разкази, фейлетони или репортажи, а по-хомогенно епическо цяло, по-цялостна епическа конструкция, съсредоточена около стожерния, структурообразуващ център — образа на главния герой. И с доста много жанрово-исторически основания можем да наречем това повествователно цяло своеобразен български роман, чиято жанрова същност диалектически снема в себе си както своеобразните български пътища към романа, така и историческия генезис на романовия жанр в световната литература въобще. Така впрочем нарекох творбата на Алеко още през 1971 г. — „образец на анекдотично-фейлетонно-новелистичен роман със своеобразна свободна, „отворена" структура"[15].

Зная предварително, че това разбиране, представящо частен случай на тезата за цикъла разкази като своеобразен български жанров път към романа, ще срещне обвинението в жанров телеологизъм, което ми се отправя не за пръв път. Романов телеологизъм обаче означава да разбираш романа като връх в ценностната йерархия на жанровете, като някакъв висш сам по себе си в ценностно отношение жанр. Романов телеологизъм в исторически аспект означава пък да виждаш романа като завършек на жанровото развитие, като финална точка в историческия развой на литературата. Пазил ме бог от такава помисъл. И то не защото зная много добре, че една поема, балада, ода, къс разказ и дори един афоризъм могат да имат много по-висока художествена стойност от един огромен, но посредствен роман. А защото не само в ценностен, но и в исторически смисъл романът не може да бъде нито връх, нито край на литературата. Нима след като знаем продължаващата история на литератури, които имаха през XIX в. свое време на романов разцвет, можем да приемем сериозно тезата за някакъв романов жанров телеологизъм? След романистите Толстой и Достоевски руската литература имаше великолепните разказвачи Чехов и Бунин. След романиста Балзак френската литература имаше разказвача Мопасан. След разцвета на своя роман в епохата на позитивизма полската литература имаше нови неромановиепохи. И дори да приемем, че романистите Толстой и Балзак са по-висок художествен връх на своите литератури от разказвачите Бунин и Мопасан, това съвсем не означава, че романът бележи края на едно литературно развитие. Така че борбата срещу някакъв си романов телеологизъм е всъщност борба срещу призраци, разкриваща нединамично разбиране на литературния процес.

Защото, дори когато един изследовател разглежда цикъла разкази като път към романа, това не значи, че той приема като безусловно, че романът се изгражда само чрез циклизацията на разкази, нито че цикълът разкази винаги е път към романа. Цикълът разкази може да бъде и израз на епически конструктивни движения (към романа), и израз на епическа дестабилизация (разпадане на романа). А може да бъде и самостоятелна жанрова форма без отношение нито към създаването, нито към

---

14 И г о в, Св. Българският роман. — Септември, 1976, № 1.

15 И г о в, Св. Към романа. Йордан Йовков и историята на българския роман. — Пламък, 1971, № 16.

разпадането на романа. Само в контекста на конкретния исторически процес на литературата въпросът за развитието на жанровете има своя реален смисъл. А този исторически развой на жанровете има смисъл само в определен национален и индивидуален творчески контекст.

Цикълът повести (или новели) на Лермонтов „Герой на нашето време" не само е път към романа, но и творба, която предвещава голямото време на романа в руската литература на миналия век. Цикълът „Записки на ловеца", макар и да се явява в епоха на по-разгърнато романово развитие на руската литература, не е път към романа, а самостоятелна циклична жанрова форма, която има отношение към съзряването на епическите концепции у Тургенев, но сама по себе си не може да се нарече роман, защото в нея липсва конструктивно-обединителната жанрова формула, която присъствува в романа на Лермонтов (героят). Макар че Лермонтовият „герой" е всъщност един от първите „антигерои" на световната литература, който специално в руската литература има многообразните си модификации в образа на така наречените излишни хора. Цикълът разкази у Чехов пък вече не само не е път към романа, но е израз на епическата дестабилизация в обективното историческо литературно развитие. Напротив, драмите на Чехов имат отношение към романа, те са израз на романизацията на драмата като характерен процес в жанровото развитие на световната драма на ръба между двете столетия[16].

В нашата литература цикълът разкази също трябва да се разглежда в конкретния исторически контекст на жанровото развитие. Цикълът „Под манастирската лоза" на Елин Пелин само условно може да бъде наречен „новелистичен роман", но всъщност няма отношение към пътя към романа в българската литература, и то не само защото Елин Пелин не написва роман, а защото неговото литературно развитие след войните е израз повече на епическа дестабилизация, отколкото на епическа стабилизация.

Йордан Йовков също не написва роман (или поне написаният от него роман „Приключенията на Гороломов" не е сред успелите му творби), но неговите циклични книги разкази „Старопланински легенди", „Вечери в Антимовския хан" и „Ако можеха да говорят" имат твърде прякo отношение към българския път към романа, като последната му книга определено може да се нарече и роман, както българската критика вече го е наричала (Г. Цанев, Ат. Далчев)[17]. Тези циклични книги на Йовков имат връзка с българския път към романа не само защото са твърде хомогенно концепирани единни епически пространства, обединени около определени пространствени символи (планината, хана), но и защото в тях Йовков твърде съзнателно търси обединяваща епична формула, за да я намери накрая в Чифлика[18]. Това одухотворяване на предметни символи и въобще поставянето им в центъра на романовите конструкции на модерния реализъм (Ханът, Чифликът, Мостът, Пътят, Реката, Низината) е твърде характерно в противовес на старата романова формула, където конструктивен обединителен център беше героят.

---

16 Hristić, J. Čehov — dramski Pisac. Beograd, 1981, 73 — 101.

17 Цанев, Г. Критика. С., 1961, 398 — 401; Далчев, Ат. Фрагменти. С., 1967, с. 7.

18 Игов, Св. Високо, при извора. С., 1974, с. 87.

„Бай Ганю" на Алеко Константинов е израз именно на тази класическа романова епическа формула (твърде характерна и за българския реализъм от края на века), която Милена Цанева нарече находчиво „в търсене на героя"[19].

Но преди да се върна към основния предмет на моя размисъл, нека още веднъж припомня кога и защо се актуализира въпросът за цикъла разкази като път към романа в съвременната ни литературна мисъл. Поставен за пръв път в моята статия „Традиция и проза"[20], въпросът за отношението на цикъла разкази към романа впоследствие ангажира вниманието и на други автори — от Огнян Сапарев и Сабина Беляева до Димитър Кирков и Симеон Янев[21]. И никак не бе случайно, че този въпрос намираше различен отговор у отделните автори в зависимост от това дали цикълът разкази се разбираше като антитеза на предшествуващото го време на романа от 50-те години (следователно като израз на епическа дестабилизация), като предчувствие за нова епическа стабилизация (т.е. като синтез на движенията в новата проза от 60-те години), или само като „междинна" жанрово-неутрална форма. Макар дори със заглавието на своята студия „Към нов социален роман"[22] моето гледище да изразяваше разбирането за цикъла разкази като движение към нова епическа стабилизация, това разбиране за цикъла разкази от 60-те години съвсем не бе еднозначно. Защото различните цикли от онова време имаха различен смисъл дори в развитието на своите автори. „Софийски разкази" на Камен Калчев например бе ако не антитеза на романовата му формула от 50-те години, поне самостоятелно-междинна жанрова форма. Докато „Корените" на Васил Попов означаваха определено търсене на нова романовоконструктивна формула и път към романа, както показа впоследствие „Низината", която също е съхранила до голяма степен характерната и за новелистичния му роман фрагментарно-мозаична структура.

С целия този дълъг теоретико-исторически увод искам само да покажа, че циклизацията на разкази, която някои теоретици като Шкловски смятат за генетичен модел на романа[23], може и трябва да се разглежда като жанрообразуващ процес към романа само в конкретен литературен контекст. Защото цикълът разкази сам по себе си не е нито път към романа, нито разпадане към романа, такъв смисъл той придобива само в конкретния литературен процес.

Следователно, за да отговорим на въпроса за жанровата същност на „Бай Ганю", трябва да се вгледаме преди всичко в реалния литературен контекст, в който се появява и функционира тази забележителна българска книга. Но и без да се вглеждаме в този предхождащ и последвал литературен контекст, можем определено да кажем, че тази книга винаги е съществувала в съзнанието на читатели и изследователи като единно литературно пространство. Някои изследователи са склонни да смя-

---

19 Цанева, М. В търсене на героя. С., 1979.

20 Игов, Св. Традиция и проза. — Пламък, 1968, № 20.

21 Сапарев, О. Жанровият смисъл на обединените в цикъл разкази. — Студентска трибуна, 3.III.1970; Кирков, Д. Движение към обемни епични форми. — Лит. фронт, № 27, 1972; Янев, С. Тенденции в съвременната проза. С., 1977; Беляева, С. Още веднъж за цикъла разкази и за историческия път към романа. — В: Проблеми на съвременната българска литература. С., 1978, 323 — 331.

22 Вж: Съвременник, 1973, № 3.

23 Шкловский, В. Теория прозы. М — Л., 1925.

тат за същинска принадлежност на книгата само основното ѝ ядро, което Алеко включи в книгата си приживе (Ал. Ничев)[24]. Други изследователи разширяват цикъла с всички творби, отнасящи се до бай Ганю; Г. Цанев например пръв включи в книгата фейлетона „Дружество „Въздържание". Аз лично съм склонен да смятам, че към отвореното романово пространство на „Бай Ганю" гравитират дори фейлетони като „Разни хора, разни идеали", които с не по-малко основание от „Из кореспонденцията на бай Ганя" могат да бъдат смятани за трактати по въпроса за „Нравствените принципи на бай Ганю" — „очерка", за който си спомня Пенчо Славейков, се споменава в кореспонденцията на Алеко с Найчо Цанов и според повечето изследователи се смята за загубен. Но независимо от това, дали цикълът „Бай Ганю" се разглежда в по-разширен или в по-стеснен вид, той определено присъствува в съзнанието на повечето изследователи като единно литературно пространство, чийто конструктивен стожер е образът на главния герой. Не само някои по-ранни изследователи (М. Ралчев)[25], но и днешни изследователи (П. Тотев)[26] наричат съставните фрагменти „глави", което предполага по-единно структурно цяло, макар авторите да не го обосновават теоретико-исторически. Така че, дори разгледана във вътрешния ѝ контекст, книгата „Бай Ганю" е нещо повече от обикновен цикъл разкази или фейлетони. Много по-важен е обаче историческият жанров контекст на творбата.

Само десетилетие дели „Бай Ганю" от два от първите романови образци на новата българска литература — „Под игото" и „Записките". Определено отнасям към романовата българска традиция „Записките" на Захари Стоянов като един от характерните генетични модели на българския (а той не е само български) роман — охудожествяване на първично нехудожествени текстове (мемоари, дневници, писма, записки и пр.). Защото, ако „Под игото" е ярък образец на генетичния модел на *калкирането* (превода) на вече създадени в други литератури жанрови форми, „Записките" са една от органичните форми на самобитно българско жанрообразуване. При това не бих казал, че „Записките" са художествено напълно „непорочна" книга. Прочетете вставната новела за Кондю Делидимоолу в началото на „Записките" и ще видите колко много нейната поанта напомня тургеневските епилози, за да се убедите, че въпреки бунта си срещу „учените глави" и художествените конвенции медвенският овчар съвсем не е толкова стихиен талант и е изучил твърде старателно ред от литературните форми на своята епоха. Образът на Ботев в неговата биография например не е само функция на собствената му представа (и познание) за Ботев като „луда глава", но и на определени художествени условности на авантюрния роман, на които Захари Стоянов повече или по-малко съзнателно е подражавал.

Неслучайно името на Захари Стоянов тук се споменава дори почесто от това на Вазов. Защото към раждането на „Бай Ганю" прозата на Захари Стоянов има далеч по-непосредствено отношение. В какъв смисъл? И „Под игото", и „Записките" (колкото и да са различни във всяко отношение) имат обща романово-епическа формула — те са книги за „най-българското време", за „пиянството на един народ", за звездния миг на

---

[24] Ничев, Ал. Цит. съч., 100 — 154.
[25] Ралчев, М. Цит. съч., с. 74.
[26] Тотев, П. Алеко Константинов. С., 1977, с. 43, 61 — 62, 66 — 67, 70.

българската история, тяхната формула е в проблема „време за герои" и „герои на времето".

Същата епическа формула занимава българската литература през двете последни десетилетия на миналия век. Но „звездните мигове" на историята са отминали, дошло е безвремието, забравено е и „времето на героите", и самите „герои". Тази горчива дума „забравените" има ключов смисъл за българската литература от онова време — срещаме я в средищните творби на епохата — в началото на „Записките" и в заглавието на забележителния Вазов цикъл „Епопея на забравените". Тази дума със своя горчив патос дава представа за енергетичното ядро на българската епическа вълна през 80-те години. Така се създава своеобразният български „култ към героите" като доминираща черта на българската литература през 80-те години, която създаде един нов художествен пантеон на българските светци, мъченици и герои.

Но в тази дума „забравените" се крие и горчивото съзнание за *съвремието* като *безвремие*. (Именно на този обществено-исторически и социално-психологически проблем акцентира от съвременна гледна точка Генчо Стоев във втората книга на своя романов диптих „Цената на златото" — „Завръщане".) Какво правеха в това безвремие старите герои и имаше ли това безвремие свои нови герои?

„Бедни, бедни Македонски, защо не умря при Гредетин!" е отговорът на Вазов на първия въпрос. А отговорът на втория са творби като „Епоха — кърмачка на велики хора".

Захари Стоянов отговори на първия въпрос горе-долу по същия начин, както Вазов. Но на втория въпрос даде друг отговор, тясно свързан с последвалата му политическа преориентация, която е по-точно да наречем деградация. Книга като „Чардафон" е неговият отговор на този въпрос.

И никак не е случайно, че още навремето връзката на байганювщината с чардафонщината е била осъзнавана твърде ясно. Както не е случайно, че създателят на „Бай Ганю" е един от първите, които — в спор със З. Стоянов — осъзнаха и назоваха „чардафонщината" като възходяща отрицателна социална стихия. И още по-малко е случайно това, че създателят на българския социализъм имаше същото отношение към „чардафонщината" и пръв през 1888 г. направи убийствен социологически разрез на тържествуващото „чардафонско царство":

„Членове на една чарда стават всички лица, които физически и духовно не са способни за нищо, които търсят лесен начин да се издигнат от своето нищожество, за които честният труд е омразен, които са груби себелюбци и в същото време не са търпеливи с мудна и достойна работа да заслужат влияние в народа, които търсят слепи случаи да шумят и без мъка да залавят таквоз положение, каквото по достойнство и по ум никога не би достигнали. Този вид субекти се срещат у нас във всички слоеве: среди сановници и чиновници, среди владици и попове, среди учители и ученици, среди доктори и военни . . . Да, днес няма България, днес има царство на безсмислената тълпа, има царство на нищожните субекти, има онова, що старите гърци наричали „охлократия"[27], за разлика от демокрацията, с други думи днес има царство на чардафоните. Цар-

[27] От „охлос" (гр.) — тълпа.

ството на безсмислената груба тълпа . . . е царство хиляда пъти по-грозно и от всякой най-груб деспотизъм."[28]

Тази характеристика на Димитър Благоев за българската обществена действителност има няколко твърде важни аспекта. Най-напред тя свидетелствува, че идеологът на българския социализъм има в своите обществени възгледи определени духовно-аристократични морални импулси, че идеологът на бъдещата плебейска революция смята „безсмислената груба тълпа" за по-страшна от „всякой най-груб деспотизъм". В този смисъл той е един морален събрат на Алеко, чийто духовен аристократизъм П. Ю. Тодоров смяташе за негова основна черта[29]. Тази истина за моралните подтици в социологията на Д. Благоев не е маловажно да се припомни като един от духовните извори на българския социализъм. Мнението на Благоев е още по-показателно за друго — за това, че в търсенето на образно символизиране на възходящата социална стихия Алеко не е бил самотен, че този въпрос остро е занимавал българското обществено съзнание в първите десетилетия след Освобождението. И това има твърде важно значение като доказателство, че романът на Алеко извира от романа на българската историческа действителност. И че романът за раждането на Бай Ганю от българската историческа действителност може и трябва да стане обект на един от най-вълнуващите изследователски романи на съвременното българско национално и социално самопознание. Един от основните аспекти на този исторически „роман" е това, какво става от довчерашния роб, обладан от страстта да господствува.

Нито Вазов с Гороломов , нито З. Стоянов с Чардафон (при различното авторово морално-оценъчно отношение към „героите на новото време") можаха обаче да създадат такъв ярък художествен образ, тип като Алековия Бай Ганю. Вазовият герой, писателят Кардашев, напразно бродеше „на лов" „в търсене на героя". Той видя безвремието, но не смяташе, че в него има достойни за роман герои. Алеко видя „героя" на това безвремие и го нарече с име, на което бе съдено да остане като най-популярния български герой и символ.

Именно тази твърде тясна връзка на раждането на Алековата творба според основната романово-епическа формула на времето („в търсене на героя") ми дава по-големи от всички други основания да свържа книгата на Алеко с развоя на българския роман и дори направо да я нарека *роман.*

Към това заключение ни води и разглеждането на съставните части на този роман. Съдейки по това, че са се раждали като вестникарски подлистници, можем наистина да наречем откъсите на „Бай Ганю" „фейлетони". Тяхната пареща публицистична актуалност също е навеждала към това. Можем да ги наречем и „репортажи" поради същата им почти публицистична функционалност при появата им, поради документалния им и дори пътеписно-репортажен характер (особено в първата част). Може да ги наречем и „очерки" — твърде популярен жанр в епохата на ранния реализъм, особено в руската натурална школа, от която несъмнено Алеко е получил най-много уроци.

---

[28] Благоев, Д. Царството на чардафоните. — В: Съч. Т. 1. С., 1957, 318 — 319.

[29] Тодоров, П. Ю. Аристократизма — основна черта на Алеко. — В: Събр. съч. Т. 4, С., 1980, с. 199.

Твърде любопитно е въобще, че жанровете на ранния реализъм в славянските литератури имат сходен полудокументално-полухудожествен характер и подчертано ескизно-фрагментарна форма — „скици" („с въглен" или „без въглен"), „картинки", „драски и шарки", „очерки", „записки", „пътни бележки", „арабески" и пр., и пр. Всички тези жанрови определения ще срещнем у Мария Конопницка, Хенрик Сенкевич, Болеслав Прус, Ян Неруда, Божена Немцова и ред други създатели на славянския реализъм. „Разкази" също. Сам Алеко обединява отделните откъси за бай Ганю под заглавие „невероятни разкази за един съвременен българин".

Точно това подзаглавие обаче свидетелствува по-скоро за романовата, отколкото за разказовата същност на творбата. Защото подзаглавия от рода на „невероятните приключения на . . . ", „из похожденията на . . ", „записки из живота на . . . " и пр. са типичните заглавия и подзаглавия на романа в определена историческа епоха. Именно подобни романови модели с по-голямо или по-малко ясно творческо съзнание е следвал Алеко Константинов при създаването на своя „Бай Ганю", която съвсем не е толкова стихийна и неорганична в жанрово отношение творба, както е прието да се мисли. Защото дори нейната конвенция на предаване на устни разкази и анекдоти не е единствено израз на спонтанен запис на устните анекдотични разкази за бай Ганю в компанията „Весела България", а повече или по-малко осъзнато следване на съществуващи романови жанрови конвенции — от „разказите" в „Милетски разкази" и „Сатирикон" през „Декамерон" и „Дон Кихот" до „Записките на клуба Пикуик". С това не искам да кажа, че Алеко е получил някакви творчески импулси от подобни творби; не е известно дали той е чел например „Декамерон" или „Сатирикон", а и аз нямам намерение да правя подобни проучвания, макар те да се възможни. Защото тук става дума не за конкретни творчески импулси, а за обективно съществуваща традиция на жанрови конвенции и структури, която се предава исторически не само по контактологичен път.

Творческите импулси на Алеко идват по-скоро по отношение създаването на един комичен тип (показателен в това отношение е интересът му към Молиер и Гогол, както и ранните му драматични опити), отколкото по отношение на жанровите образци.

Не на последно място свързването на „Бай Ганю" с органични български жанрообразуващи процеси към романа ми дава и известно негово структурно сходство с фолклорно-анекдотичния цикличен роман за Хитър Петър. Основания за това са не само връзките, които някои автори правят между бай Ганю и Хитър Петър като своеобразни модификации на българската съпротивляемост срещу чуждото (у бай Ганю добродетелите на устояването са превърнати в отрицателни качества). Самото започване на романа за бай Ганю като цикъл анекдоти за съвременен български хитрец твърде напомня анекдотично-цикличната структура на устния фолклорен роман за Хитър Петър. А в народните анекдоти за Бай Ганю (останали и до днес несъбрани и непроучени) бай Ганю по смислови функции следва повече традициите на фолклора за Хитър Петър, отколкото традицията на Алеко. Илюзията за бай Ганю като „положителен тип" идва много повече от анекдотично-фолклорната представа за неговия образ, отколкото от смисъла, който е вложил в този образ неговият създател — нещо, за което някои изследователи едва ли си дават сметка.

От всичко казано дотук следва, че както вътрешната структура на „Бай Ганю", така и литературно-историческият му жанров контекст в българската и в световната литературна и фолклорна традиция дават достатъчно основания „Бай Ганю" да бъде разглеждан не само като един своеобразен български роман, но и като една характерна жанрова форма, в която ясно виждаме ред жанровогенетични слоеве от историческото „ставане" на романа. А внимателното вглеждане в този роман ще покаже, че „Бай Ганю" принадлежи към романовата област не само по своите исторически корени, но и с ред черти, които смятаме характерни за модерния роман. „Бай Ганю" като жанрово единна творба е типичен пример за онова, което Умберто Еко нарича opera aperta, творба с отворена структура, което той смята за характерна черта на модерната литература, чиито творби се състоят „не от завършени и определени поръки, от еднозначно организирани форми, а от възможността за различни организации, поверени на инициативата на интерпретаторите и поради това не ни изглеждат като завършени творби, които искат да бъдат оживени и схванати в определена структурално дадена насока, а като „отворени творби", които интерпретаторът завършва, в мига на художественото възприятие"[30]. А тази „отвореност" на романа едва ли е характеристика само на модерната му епоха, защото още Сервантес в „Дон Кихот" не само ясно осъзнаваше „свободната форма" на романа, но и твърде прецизно я обоснова теоретически.

Структурата на романа „Бай Ганю" има фрагментарен и незавършен характер не защото Алеко не е имал предварителното намерение да напише роман, а още по-малко, защото не е знаел *как* трябва да се напише „истински" роман. А защото самият романов тип и материалът, наречен Бай Ганю, със своята динамичност и незавършеност са определили отворената структура на творбата. Естетическата кохерентност на един дезинтегриран свят изглежда не може да бъде постигната по друг начин освен чрез фрагментарни и отворени форми.

Романът на Алеко е дописван от живота не просто защото авторът не го е дописал, а защото самият житейски роман не е бил завършен. Оттук произтича и генериращата продуктивност на този „отворен" български роман. Защото наистина няма друга българска творба, към която и творците (при това не само от литературата, достатъчен е тука примерът на Бешков и Ангелушев!), и критиците да изпитват такава страст (и дори стръв!) да я дописват. Защото от Георги Хаджибонев, който три години след книгата на Алеко издава своята книга „Братът на бай Ганя Балкански" до Емил Манов, който написва „Вуците", имайки предвид потомците на Бай Ганю, никоя друга българска книга не е родила толкова много нови творби. Бих казал, че и критическите писания за Бай Ганю са също не толкова тълкуване на творбата, колкото нейно дописване, и то не само в смисъл, че всяка интерпретация е винаги в известна степен „дописване" според възгледите на тълкувателя. А когато към многобройните творби и интерпретации, които всъщност дописват финално отворения роман, добавим и народния вицов епос за Бай Ганю, в който героят има съвсем друга същност и който рядко е привличал вниманието на изследователите (въпреки че анализът на вицовете за бай Ганю има далеч по-голям смисъл от това, какво е казал този или онзи критик,

---

[30] Eco, U. Opera aperta. Milano, 1962, p. 57.

защото вицовете представят народно-апокрифната интерпретация на Алековия герой), ще разберем, че романът на Алеко е дори нещо повече от роман, той е „комически национален епос", както го нарича твърде сполучливо критикът Иван Мешеков[31]. Само че аз бих казал — не само в смисъл на националнопредставителна творба, както го разбира Мешеков, а в смисъл на колективен роман. И се изкушавам да прибавя пред епос — трагикомичен. А никак не е изключено това да се окаже и нашият национален трагичен епос. Защото, ако в началото на творбата бай Ганю е само смешен, към края започва да става страшен. „Бай Ганю" е типична „продължаваща творба", творба с композиция „non finito", в един по-широк социалнофункционален смисъл това е творба, в която преливането между социалната и литературната реалност е подчертано по един почти зловещ начин. Защото метафората „героят убива своя автор" при случая „Бай Ганю — Алеко" има не преносен, а твърде буквален смисъл. И тази „отвореност" на романа се отнася не само до възможността героят да „излиза" от творбата, но и до възможността авторът да „влиза" в нея. С тази си двупосочна „отвореност" „Бай Ганю" е уникален образец в историята на модерната проза. И по това също напомня твърде много един от класическите образци на световния роман — „Дон Кихот".

Макар вече да преминах в сферата на размишления, които за строгата академична мисъл ще изглеждат твърде волни, искам да посоча романовата същност на „Бай Ганю" в още една насока. Едно от най-популярните определения на романа е, че той е огледало. Едва ли българският народ има книга, която в такава степен може да бъде наречена огледало на неговата народностна същност, макар че аз съвсем не смятам бай Ганю само за национален тип, нито пък смятам, че има някакъв устойчив, „изконен" национален характер. Но „Бай Ганю" наистина е книга — огледало, в която ние българите се вглеждаме ту с отвращение, ту с примитивна гордост.

Бих казал, че тази книга е огледалото на нашия национален срам, но се въздържам от това ефектно, но едностранчиво определение. Защото в това огледало можем да видим не само срамни черти. И тук имам предвид, че бай Ганю съвсем не е еднозначен отрицателен образ. И не само затова, че много от неговите недостатъци са социално деформирани патриархални добродетели, а най-малко затова, че той притежава едно наистина ценно качество — жизнеността. Защото жизнеността на отрицателните качества прави хората, които ги притежават, двойно по-опасни.

Бай Ганю наистина съдържа не само отрицателни качества и именно това беше едно от основанията на създателя му да вярва в неговото морално превъзпитание, дори когато героят в развитието си опровергаваше собствения си създател. Но не бих искал да подчертавам именно сега кое у бай Ганю би могло да се смята за положително качество, защото ми се струва, нараства една като че ли не съвсем здрава нова апология на бай Ганю. И то не като реакция срещу миналите вулгарно-социологически тълкувания на книгата. А като нов стихиен подем на байганювщината. И понеже подобни тенденции раждат и своите идеолози, когато байганювци станат изследователи на „Бай Ганю", няма начин те дане се вгледат в огледалото на тази книга със самолюбуване.

---

31 Мешеков, Ив. Алеко — реалист и гражданин. С., 1937, с. 160.

Когато казвам, че „Бай Ганю" може да бъде книга огледало не само на нашия национален срам, имах предвид друго. Зад образа на тържествуващия здравеняк келепирджия в това огледало виждаме и един тънък одухотворен профил. Профила на неговия създател. И то не просто Иваница Граматиков, зад когото Алеко прозрачно се бе „скрил" на няколко страници от своя роман, а самият Алеко — Щастливеца, създал този образ, оня Щастливец, който беше казал: „А идеали трябват . . ." Бай Ганю не е само националноколоритният вариант на един социален тип, чийто единствен идеал е „келепирът", „Бай Ганю" е и способността на българина да се извиси духовно над мръсната социална пяна. Самата поява на този образ е свидетелство за духовната мощ на българина. Защото българската история не е само „глухото и страшно скърцане на окови", но и мълнията на Ботевия подвиг. Не е само тържеството на „жадната за облаги сволоч", но и надмогващата усмивка на Алеко.

А тя не е толкова слаба и узвима, колкото може да изглежда в сравнение със здравите лакти на бай Ганю. От нея бяха озарени и нови творци, и нови борци.

Бай Ганьо

Към въпроса за националните и социалните аспекти на образа

Катя Бъклова

Едва ли ще бъде пресилено твърдението, че за ръста, развитието, възможностите и зрелостта на българската критическа мисъл до голяма степен можем да съдим от отношението ѝ към популярния Алеков герой. От създаването му и до днес това е образ, към който литературната критика не остава безразлична. Всяко поколение, всяко течение прибавят нови моменти в неговото тълкуване, било по посока на идейното съдържание и естетическата значимост, било като гледна точка, като социологичен и народопсихологичен аспект и т.н.

Ако в творческата биография на Алеко Константинов пътешествието до Новия свят („До Чикаго и назад") е момент от един дълъг и труден, специфично „алековски" път, в който той съпоставя „нашето" с „чуждото" в желание да открои ярко и в дълбочина проблемите на своето време, следващият етап от това „пътуване" са „приключенията на бай Ганьо". Неразривната връзка между двете творби е очевидна и тя не трябва да се търси само във факта, че именно в Америка Алеко видя прототипа на своя герой. Епизодът в българския павилион на Чикагското изложение даде последен, решителен тласък на един замисъл, узрявал продължително в творческото му съзнание.

Мисълта за „нашето" и „чуждото" като плод на непосредствени впечатления и наблюдения се заражда у Алеко твърде рано, още в родния му дом. От разказите на бащата и други свищовски търговци, изпълнени със самочувствие на хора, „видели свят". От атмосферата в голямата крайдунавска къща, където се държи на доброто образование, на културното поведение, на оразличаването от „гуреливите свищовлийчета от Долната махала" (по израза на Пенчо Славейков) и където, ведно с „чужбинската" покъщнина, донасяна от бащата, нахлува и полъхът от един друг свят. Тази мисъл укрепва и се развива и в чужбина, където Алеко следва, в контакт с различни типове студенти и съответни разлики в адаптиране към чужда среда и приобщаване към духовни и материални ценности. С нея той ще пътешествува по-късно и тя постепенно ще се конкретизира като проблем за мястото ни в света, за отношението „другите към нас" и „ние към другите". В Америка Алеко вече е достигнал до

идеята да тръгне с героя си по света: „Нека да тръгнем веднаж ний с бай Ганьо по Европа, па запя щем една песенчица . . .” Тук желанието му да разплете възела „ние и другите” се превръща в творчески замисъл.

Свидетел на непознати дотогава (90-те години) по интензивност социално-икономически процеси на превръщане на дребните собственици — еснафи, занаятчии и земеделци, в търговци, предприемачи и акционери; в общественици, политици и вестникари, Алеко, честният интелигент и демократ, се изправи пред въпроси, засягащи съдбата на страната и народа. И пожела да им отговори честно, по съвест: Какво става с нас, патриархален довчера народ, с робско минало и нисък жизнен стандарт, но със създадени и съхранени през вековете нравствени добродетели? Какво е мястото ни сред този лудо „плъпнал” за печалби свят? Накъде ще върви тази свободна вече страна, снабдена с държавни учреждения и с конституция по западен образец, но с мъгляви представи за лична и гражданска отговорност? Въпросите бяха безкрайни, сложни и не по силата на един човек. Те стояха пред духовните ни водачи десетилетия напред.

Алеко Константинов им отговори по свой начин, като написа най-веселата и най-сериозната българска книга, в която под формата на забавни, а и недотам забавни приключения на героя из широкия свят и у нас поведе разговор за съдбата на нацията ни като цяло и на всеки българин поотделно.

Днес сме убедени, че „Бай Ганьо” е голямата болка, тревога и надежда на Алеко. Писателят тръгна от дълбочината на националното самопознание и преодоляването на робска психика, нрави и манталитет, мина през отношението ни към другите като стремеж едновременно за приближаване и оттласкване от тях и достигна до съвременни социални явления — показател за опасни трансформации в националния организъм. Преодоля напълно сантименталното умиление пред патриархалния ни бит, характерно за редица негови съвременници (напр. Влайков), и не се побоя да посочи доста позацапаното лице на „идилично чистите” български нрави — и прехваленото гостоприемство, и досадната често фамилиарност, и физическата и морална нечистоплътност. Дистанцира се от тях, за да потърси нови нравствени ценности чрез самопознанието, чрез съпоставката с чуждото и съизмерването с него. И успя да запази докрай вярата в своя народ, в неговото положително начало и потенциални способности и добродетели.

Кой е бай Ганьо? Щекотлив, сложен въпрос, в отговора на който през изминалите десетилетия наред с рационални моменти се натрупваха и немалко предубеждения и едностранчиви квалификации — от преправането му изцяло в сферата на индивидуалните прояви (простака въобще, некултурния човек от всички времена и народи) през националната характеристика (българина изобщо) до точните социални координати (буржоата от епохата на първоначалното натрупване на капитали). „Бай Ганьо характеризират не толкова признаците на националността, колкото особеностите на некултурността, взета в най-широк смисъл — една некултурност, независима от национални качества” — пише Б. Пенев. „Бай Ганьо е живият образ на всичко отрицателно в българщината, на което българинът със свойствения му дух на самокритика сам се смее” — твърди Божан Ангелов. М. Арнаудов изяснява: „ . . . касае се тук по-скоро за един по-общ психологически или социален тип . . . отколкото за коренни български черти или съсловна характеристика . . .”; „Бай Ганьо

става знак на отрицателно съдържание" — твърди Малчо Николов. И рязко разграничава качествата на героя — национални, ориенталски, типични за всички малокултурни народи, и други, характерни за определена категория хора през периода на първоначалното натрупване. Ив. Мешеков разширява границите на образа до „символ с национално и общочовешко съдържание". „То е повече от ясно — пише Г. Бакалов — бай Ганьо представлява българският буржоа в неговата първична форма — буржоата от епохата на безогледното първоначално натрупване . . ." По-далеч в социалната прогноза отива Л. Стоянов, който нарече бай Ганьо „баща на бъдещето племе на банкерите, на индустриалните крале и бюджетни магнати".

Критиката се движи между определения за „Бай Ганьо" като „весела, нужна книга, в която се оглеждаме, познаваме и засрамваме" и като „вредна, преждевременна творба, която ни лишава от и без това неголямото ни самочувствие". Бай Ганьо се отрича като образ, унизителен за народа, или се възвеличава като благороден, симпатичен и борбен, достоен син на своя народ. Любопитен момент за социалната актуалност и непреходност на проблема „бай Ганьо" е една кратка полемика във варненски вестници в навечерието на Девети септември 1944 г. В „Литературни новини" печата през м. юли откъс от книгата на Милко Ралчев „Истинският бай Ганьо", чиято основна теза — бай Ганьо като национален герой, е приета като обида за българския народ и предизвиква отговора на Ал. Ничев, отпечатан в същия вестник през август, и стихотворението на Любомир Жарин „Не, докторе!", поместено във в. „Варненски новини" по същото време.

Проблемът литературната критика за бай Ганьо не е предмет на тази статия. Но даже от горните бегли позовавания става ясно, че въпросът „бай Ганьо" винаги е бил заплетен около същността на образа — национална или социална. Всъщност механичното откъсване на тези две „същности" и абсолютизирането на едната от тях едва ли е път за неговото радикално разрешаване. За съвременния изследовател е безспорно, че бай Ганьо е рожба на един социално-икономически детерминиран исторически период у нас, период, утвърден в науката като „първоначално натрупване на капитали". У нас той естествено носи специфични български черти и това вече в достатъчна степен предопределя националния елемент в образа. Днес въпросът е не дали бай Ганьо е национален или социален тип, а се отнася до степента на сцепление на двете начала в един образ, до насоките и формите на тяхната взаимна обусловеност и най-сетне до конкретните прояви на социалния механизъм, при който характерни национални черти или се трансформират в нови, или се изгубват, за да се създадат други на тяхно място.

Още д-р Кръстев през 1907 г. видя у героя смес от наследени от политическото робство черти и „инстинкти, които политическата свобода е развила", без да определи социалния характер на тези „инстинкти". Вече през 30-те г. Г. Цанев отбеляза, че социалните черти на бай Ганьо неизбежно се оказват национално обусловени, че развихрянето на келепирджилъка има освен общовалидно значение и национална българска окраска, породена от дълга бедност, материален недоимък, липса на държавни институти и гражданско възпитание — лесен път към корупцията.

За разбирането на Алековия герой в неговата национална и социална същност основен ориентир и опорни точки дава кратката, но изключително синтетична и вярна Благоева характеристика, направена още приживе на писателя и запазила валидност до днес. „Бай Ганьо — тая смес от старата простотия и еснафската наивност с нахалството на новите рицари, които чрез лихварство, чрез пладнешки грабеж, под защитата на законите и на властта... усетиха в кесиите си силата на „капиталеца" ..." От тази характеристика изхожда съвременното литературознание, търсейки социалния, националния и общобалканския контекст на проблема „бай Ганьо" (Б. Ничев).

Трябва да отбележим и това, че въпросът се усложнява и от личното отношение на Алеко към героя, отношение, в което се преплитат срам, гняв и възмущение с грижа и болка; снизходителна насмешка с тънка ирония. Тази ценностна двупосочност, заложена в образа от самия негов създател, определя и обяснява редица заблуди при неговото възприемане и интерпретиране.

Алековият бай Ганьо е дребният амбулантен търговец, тръгнал из Европа с единствена цел — забогатяване. Той носи стоката в дисагите си и усилено търси протекции, сънародници и връзки, за да я пласира. Търговията му не процъфтява особено поради конкуренцията на ориенталските „колеги" (по отношение на големи гешефтари и спекуланти той изобщо е неконкурентноспособен). „Анадоллука ни изяде главата! Е, че то, брате, не е един, не са двама: като плъзнали из Европа на сюрии: анадоллии, арменци, турци, гърци, па лъжат, па мамят света, па тогоз изгорили, па оногоз закърпили . . ." Каква търговия ще „развърти" бай Ганьо в Европа при съществуващите там крупни търговски кантори, акционерни дружества, посреднически фирми? Едва ли ще забогатее много. Неговите дребни мащаби (неслучайно амбициите си изразява с умалителни — „търговийка, предприятийце"), липсата на замах, на самочувствие, на опит отговарят на неразвитостта на икономическите ни отношения през 90-те години, както и на незрелостта на националната ни буржоазия. Бай Ганьо е по-близък по манталитет до вчерашния потиснат, притеснен дребен собственик, който трепери над собствеността си и несмело се опитва с хитрости и лавиране да „плува", отколкото до един предприемчив, модерен търговец от капиталистически тип. Ниското му самочувствие не се повишава много и в родината. Въпреки бабаитското перчене пред „съмишлениците" и в България бай Ганьо много добре съзнава, че не му достигат както капитал, така и енергия, смелост и замах, за да започне „голяма игра" с банки и акционерни дружества. И чака другите да направят удара, за да си „провре гагата". А дотогава предпочита да действува пак на дребно, като „изразител на общественото мнение". Всъщност героят се разгръща истински и със замах само в царството на грубата сила, на произвола, примитивните действия и първичните страсти, т.е. там, където не се изискват други, „по-тънки" способности, като ум, култура, дипломация, находчивост. И бързо се приютява след изборите зад гръмкото заглавие на един вестник, чиято програма се изчерпва с клевети и ругатни по адрес на лични врагове. Ясно е, че и вестникът, замислен по този примитивен начин, не би могъл да стане активен фактор в обществения и политически живот. Точно така, както и бай Ганьо в познатите ни мащаби и с познатия начин на действие не би могъл да стане едър представителен търговец от европейски тип.

В „Бай Ганьо" Алеко фиксира момента, когато дребният собственик — гръбнакът на националната ни икономика до Освобождението, с типичните си нравствени норми и светоглед — „излезе" вън от дюкянчето, от нивата, от двора, от работилничката и направи първата крачка в битието си на собственик капиталист. В този момент той няма нито времето, нито опита и възможностите, за да се разгърне като творческа фигура със замах, енергия и самочувствие. В усилията да „догони" пропуснатото, бързо да се вмести, устрои, подреди при новите условия образът се изчерпва в една комично изобразена деградация. Защото този дребен като човешка кройка, но с едри (относително едри за ръста му) амбиции българин, който е тръгнал по големи печалби из широкия свят, а същевременно тича изплашен след килимчето си и трепери над всяка стотинка, въплъщава противоречията на един преходен социално-психологически момент у нас.

В своята европейска „авантюра", така както и на политическото поприще, бай Ганьо е типичен нашенец по външност, манталитет, поведение (неслучайно частицата „бай" остава неразделна част от името му). Несимпатичните, понякога противни негови черти — келепирджилък (едва ли може да се намери български еквивалент на тази чуждица, изразил типичното за героя печелене на дребно, с хитрост), скъперничество, груба практичност, липса на духовни интереси, фамилиарност, достигаща до нахалство и безпардонност, липса на възпитание и култура и т.н., са в основата си модифицирани традиционни български качества. По-рано, през вековното робско съществуване, при нисък стандарт на живот и изравняваща и сплотяваща бедност те са се наричали пестеливост, прибраност, сърдечна простота, непринуденост в отношенията, демократизъм. Ценностните деформации, настъпили у бай Ганьо, стават лесно обясними, когато вземем предвид промяната на обществено-историческите условия.

Така традиционното българско гостуване при коренно различния характер на човешките контакти и неизбежното отчуждение в големия град губи смисъл на непринудено продължително сърдечно общуване. Сега то е грубо деформирано, гротескно изкривено — бай Ганьо просто иска да яде и спи у Иречек „бадева".

Цялата комична в Алековото изображение неадекватност на героя в Европа — „солта" на книгата, донесла и огромната популярност, по същество е сблъсък на бай Ганьо с непознати обществени условности, при които той се отбранява, спасявайки самочувствието си било с хитрост, било с грубост или бабаитско перчене. Попаднал например на погребален обред, не може да разбере почтителната тишина, окръжаваща покойника, като израз на уважение към смъртта. Традиционните български погребения са шумни, там мъртвият се оплаква високо, близките му „разговарят" с него и т.н. В примитивното дебелашко „донжуанство" на героя също не е трудно да открием отзвук от патриархалното отношение към жената, приемана единствено като стопанка, съпруга и майка. Тук действува и новосъбуден класов инстинкт, грубо изместващ традиционни морални норми, според който непочтителното държане към хора от по-нисша класа (в случая слугинята) е нормално и позволено.

Социалният механизъм, който преобръща и размества морални ценности, понятия за добро и лошо, редно и нередно изправя бай Ганьо пред необичайни за него парични взаимоотношения — израз на друг жиз-

нен стандарт, при който се плаща за направена услуга, за проявено внимание, за засвидетелствуван личен престиж, представителност и т. н. (да ти носят куфара, да ти пожелаят „добър ден", да ти държат палтото). И той, възпитаният в пестеливост, треперил цял живот над парата, е искрено възмутен: „Гут моргин, па все гледат да докопат нещо. Ако не — бакшиш! Аз защо пазя на излизане от хотела да се изнижа мълчешката . . . Просеци!"

„Остави ги бе, що ти трябва беля на главата, нека си трошат главите; остави ги, ще те влачат за свидетел по участъците" — съветва бай Ганьо и този съхранителен егоизъм също е плод на дългогодишно национално и социално безправие. Липсата на собствено държавно устройство е породила и затвърдила постоянен страх от измама, вечна подозрителност и недоверие. Робството е нанесло сериозен удар върху гражданското съзнание, наложило е трудно изкоренимото убеждение, че тя, държавата, т.е. това, което е над нас, което ни управлява и ръководи, е нещо чуждо и враждебно. А оттук до разклатеното гражданско съзнание и липса на гражданска отговорност при новосъздадената държавна власт пътят е кратък.

Можем да продължим разсъжденията в този порядък и те ще доказват същността на образа като динамично и противоречиво единство от отмиращи традиционно-патриархални морални категории, нрави, убеждения и техни съвременни, модерни, т.е. буржоазни превъплъщения. Нима ако си представим Хаджи Генчо, Дядо Либен или Вазовите „чичовци" в чужбина, поставени в байганьовска ситуация, те няма да имат подобни неадекватни прояви — външност, облекло, поведение, език"[1] Но ограничени като интелект, социално мислене и жизнен опит, битово приземени, тези герои са адекватни сами на себе си и на своя свят. Малко смешни, малко старомодни, но симпатични именно със своята непосредственост, пестеливост, практичност, те са част от миналото ни, частица от самите нас. Защото създателите им не ги съизмерваха с други величини, не ги пренасяха върху други социални територии, оставиха ги недокоснати в тяхната нравствено-психологическа стабилност. Точно тази устойчивост е разрушена у бай Ганьо. Той носи движение, преход; при него много от „нашето", известното се губи или деформира, появяват се непознати за традиционното съзнание и психика моменти, които отпращат героя към други социални сфери.

След като бай Ганьо известно време се изявява предимно чрез елементарни действия (яде, спи, хърка) или хитруване на дребно, то попаднал за пръв път в контакт с видна обществена личност — Иречек, той неочаквано се докосва и до „по-високи" материи — политиката. Това става също в традиционна ситуация — в добро физическо и душевно разположение, след сит обяд, сред свои хора еснафът с удоволствие „бистри политиката". (Да си спомним разговорите в Ганковото кафене от „Под игото".) Но точно тук ще се появи и онова ново, което вече определено ще отдалечи героя от „нашенеца", което не можем да отминем с усмивка на снизхождение и разбиране. (Защото да не забравяме, че бай Ганьо е природно схватлив, че когато му се обясни как трябва да се държи на

---

1 Още в края на века критиката видя връзката на бай Ганьо с подобни герои. — Вж.: Пряпорец, № 22 и 23, 1899, статия без подпис; Цанев, Г. Литературни студии, 1938 и др.

опера, на гости и в ресторант, той ще разбере и ще се научи.) „. . . Нали ми се иска — я депутат да ме изберат, я кмет. Келепир има в тия работи. Хората пари натрупаха . . .” — откровеничи той. Ето че довчерашният дребен собственик вече е успял да се откъсне от труда — земеделския, занаятчийския. Разбрал е, че може да печели и до-друг начин — и по-успешно, и по-леко. С други думи, схванал е същността на буржоазния обществено-икономически механизъм — връзката между властта и парите. Икономическата мощ предопределя политическата власт и, обратно — членството в управляващата партия осигурява печалба, служба, кариера, благосъстояние.

Досега бай Ганьо от деди и прадеди е знаел, че пари се печелят с труд, от наследство, даже от предателство или престъпления, но не и от политика. Политика, партии, убеждения — това е работа на „голтаците”, на „лудите глави”, на неуседналите, неуспели дори да свърнат дом и завъдят челяд. А се оказва (и това байганьовско убеждение се формира извън творбата — такава е спецификата на образа), че политиката може да стане доходно занятие, по-доходно от труда, с който (и това бай Ганьо също добре знае) българинът най-често едва е свързвал двата края. Че може да се търгува освен със стока и с убеждения, с идеи, с партийна принадлежност.

И това вече типично буржоазно търгашеско отношение към ценности от духовен порядък, което по същество е дълбоко изкривяване на националния характер, е много по-опасно от дребното безобидно „щъкане” на героя с мускалите из Европа, от забавните му приключения, породени от липсата на познание, култура, социален опит. Този разговор с Иречек подсказва, че забавлението ни с пътешественика бай Ганьо скоро ще свърши.

За новата байганьовска „търговия” са нужни ловкост, хитрина, безочливост („да си сложиш перде на очите, па и няма нужда”, защото и другите наоколо са такива, такава е цялата атмосфера). И той се впуска да търгува с публично слово, с граждански права, с политически убеждения. Изключително бързо се приспособява в сферата на политическия келепирджилък, корупцията и партизанщината, ръководен от жаждата за пари и власт. И доказва способности, пред които амбулантният търговец с дисагите остава само смехотворна фигура.

Буржоазното съзнание на бай Ганьо естествено го води до властвуващата партия, до използуване на пресата за лични облаги, до опорочаването на изборите. Показателно е, че Алеко проектира героя си като активен обществен фактор на родна почва. Още при Иречек той „зачеква” политическите проблеми изцяло с лице към България, белег за национална гледна точка към социалните проблеми. Защото писателят е разтревожен не на шега от бързото адаптиране на героя към света на печалбарството и корупцията — явления, симптоматични както за деморализацията на общественото съзнание, така и за личностната деградация.

Тази откровено класова деформация, намерила обобщен израз във валидния за буржоазното общество принцип за „всеобщата стока”, у бай Ганьо се проявява и в търгашеско отношение към национални и общочовешки духовни ценности. Алеко е свидетел как възрожденски чистият патриотизъм твърде скоро попада в плен на буржоазните представи за печалба и изгода. За него, хуманиста демократ, защитата на родното, утвърждаването на българското национално съзнание са свързани и с от-

ношението към чуждото — пробен камък за устойчивостта на това съзнание. Още в епизода в Пражката ботаническа градина, развеселен от „мили" нашенски нрави, той се докосва и до сериозни национално-психологически въпроси — способността да излезеш от собствената си черупка и без да изгубиш достойнството си, да се обогатиш чрез контакт с чуждото като белег за самочувствие и национална зрялост.

Бай Ганьо се движи между унизителното чуждопоклоничество и бабаитското перчене и патриотарско ураджийство — трайни черти на българската буржоазия през следващите десетилетия, издигани неведнъж в национална политика. Отзвучало е ехото от Сръбско-българската война — първа национална проява след вековно робство, възвърнала националното и войнското самочувствие на българина. Но искреният патриотизъм лесно прекрачва прага на патриотарството, на шумното и голословно изтъкване на нашето и тъпчене на чуждото. В байганьовския вариант националното съзнание и любовта към родното се изразяват в демонстративно незачитане на другите, от една страна, и фалшивото самочувствие (нерядко съчетано с невежество), че сме били в чужбина, т.е. стоим над сънародниците си, от друга. На изложението в Прага бай Ганьо, в случая солидарен с цялата българска делегация, трудно намира ценностния баланс между своето и чуждото: „ . . . господин Василаки оглушаваше чешките слушатели с гръмогласните си чувствителни речи . . . господин Петко гъделичкаше националното самолюбие на братския чешки народ . . . бай Ганьо, възнегодувал от това, че в речите не поменуват за нашите исторически великани, мушкаше един учител в хълбоците с думите: „Даскале, кажи и ти нещо бе, нека им покажем кои сме . . ." При друг случай той примитивно ще компенсира стъписването си пред чуждото материално богатство (духовното не го интересува), като излага физическите си прелести пред смаяните немци с викове „Булгар!"

Алеко е прозрял твърде рано спекулациите с националните чувства — този най-кратък път към агресивна държавна политика. В тези прояви на байганьовски патриотизъм той обективно отрази ред симптоматични страни на общественото съзнание и мислене в една млада държава, тръгнала по капиталистически път на развитие. Апелира с тревогата на гражданин демократ за култивиране на национални чувства от друг порядък върху базата на сближаване, взаимно уважение и зачитане между народите.

В света на бай Ганьо естетическите ценности също се деформират според неговата мярка, а тя отразява едно типично буржоазно тотално навлизане на стоково-паричните отношения в духовната сфера. Отзвук от класовата определеност на героя ще открием в отношението му към музиката, към народната песен. Алеко допуска бай Ганьо само до профанираното народно изкуство — вулгарно, дисхармонично, възбуждащо низки страсти. На „Зеления листец", с който героят заглушава шума на вестника (доскоро опозиционен, а сега правителствен), на естествения музикален фон на изборните му подвизи, съставен от цигански тъпани, зурли и дайрета, на фалшивото изпълнение на румънската „Дойна", предшествуващо разказа за журналиста бай Ганьо, Алеко противопоставя нашите хубави български песни.

Пълното изключване на героя от света на изкуството е най-категорично изразено в драстичната сцена на Байганьовото изпълнение на Верди. Това, че той не разбира музиката, е обяснимо — въпрос на култура, на есте-

тическо възпитание и среда, но това, че се опитва със самочувствие да изпълнява тази музика и декларира любовта си към нея („Обичам музиката!" — изговори снизходително бай Ганьо"), вече е ужасяващо. То говори за пълна естетическа неграмотност и нечувствителност, за тотално разминаване с духовни ценности и лесната им подмяна с фалшиви, без никакво съзнание за разликата между тях. Една духовна инвалидност, особено характерна за новоизлюпения буржоа парвеню, скъсал връзките си с народното „просто" изкуство и добил самочувствието, че парите му дават и художествен вкус, и естетически удоволствия.

По същата жестока, но исторически вярна логика бай Ганьо — търгашът, парвенюто, се лишава и от най-достъпната духовна ценност — усета за природна красота. Преминал „по търговия" през ред държави, той остава напълно нечувствителен към тяхната природа. Не е случайно, че този елемент — природата, отсъствува в тази пътеписна по композиция книга. Той отсъствува и от света на бай Ганьо. Единственото „съприкосновение" на героя с природата, по същество отново фалшиво и деформирано, резултат от познатата вече подмяна на духовни ценности с грубо материални, става край Искърските ханчета, когато той с иронична усмивка сочи близката „горица" като „булгарише Пратер" и същевременно многозначително въздиша по Виенския Пратер — и двата обекта еднакво недостъпни и далечни за духовния му взор.

Разбира се, социалната принадлежност на бай Ганьо най-категорично ще се изрази чрез неговото гражданско поведение, при прякото му участие в обществения и политическия живот на родината. В „Бай Ганьо се върна от Европа" класовата същност на героя не остава никакво съмнение. Ако в проявите му като журналист и „делегат" все още има „следи" от развеселяващия ни пътуващ търговец с мускалите, то в „Бай Ганьо прави избори" той е вече типичният „герой" на новото време, изразител на най-примитивните, брутални политически методи, с които новосъздадената буржоазия си осигурява властта. Безскрупулен и жесток, скъсал окончателно връзките си с народа, за него Бакаловото определение като „баща на българските фашисти", което загатва една нерадостна историческа и социална перспектива, е напълно оправдано.

Това очевидно изместване акцента на образа почти изцяло върху социална плоскост, отдалечаването му от националния характер в посока към общовалидния „модел" на възходящите, заграбващи властта „рицари на капитала" смущава изследователите и дава повод за оспорване единството както на образа, така и на творбата като цяло. Но то се явява съвсем закономерен резултат от развитието на обществения живот в България през 90-те години, както и на придобития социален опит и политическа зрялост на самия творец. Развитието на концепцията за героя следва естествения ход на общественото развитие — бързото, бурно, брутално нахлуване на капиталистическите отношения в един дребнособственически, патриархален свят. Алековата будна гражданска съвест, погледът му на писател реалист не му позволиха да продължава да следва с усмивка героя си при похожденията му из Европа тогава, когато в родината стават политически събития (падането на Стамболов, дълбокото разочарование от народняшкия режим на Стоилов, изборите за VIII ОНС), когато се разиграват срамни политически сцени, спекулира се с обществени чувства, погазват се свети демократически права. В този момент постановката „ние и света" е вече деактуализирана в познатия и байганьовски вариант („нашенец" в чужбина).

Субективно Алеко Константинов не дооцени класовата определеност на своя герой и остана при нравствените измерения на неговата деградация. Възприе го по-скоро като рожба на лошо възпитание и липса на устойчиви морални принципи, отколкото като закономерен продукт на една обществена структура, като представител на една бързо „излюпила се" и също така бързо изродила се буржоазия. Но обективно той отрази типични, исторически обусловени нейни черти. От обстоятелството, че у нея всичко бе по „нашенски", на дребно, тя не ставаше помалко брутална. Искрящите от хумор страници на „Бай Ганьо" са присъда над един обществен строй, който деформира национални добродетели, погуби човешки ценности, унищожи национални идеали. И тази присъда бе толкова по-жестока и справедлива, защото бе изречена от гражданина, демократа и писателя Алеко Константинов — една нравствено неуязвима личност.

Литературно-исторически аспекти в творчеството на Алеко Константинов

Клео Протохристова

Една от най-великолепните сцени с бай Ганьо, в която със завидно самочувствие юначагата „музицира" пред двете си безпомощни домакини в Прага, завършва с характерна за Алеко Константинов патетична тирада:

„Грандиссимо, маестро Верди! Ти нямаш, ти не можеш да имаш врагове! Но ако, паче чаяния, би се явил някой изрод, той ще бъде самият Сатана! Бог е велик, Есимио Маестро! и всичките стрели на Злия дух са безсилни против тебе! Само едно ... само едно средство може да употреби Лукавия и . . . целият музикален свят ще се покрие с траур! . . . Ний ще се молим, моли се и ти, Дивин Маестро, на Всемогущия Създател, да не допусне Сатаната да те въведе в салона, в който бай Ганьо пее „Нощ е ужасна . . .". И когато твоят тънчайши слух се покърти с непонятните за тебе диви, нечеловечески звукове, Злият дух да ти открие ужасната истина със сатанинския си смях: Ха! Ха! Ха! това е една песен от твоята божествена „Травиата"! Ха! Ха! Ха! ха-а!" (с. 158)[1].

Неслучайно започваме с този обемист цитат. Както повечето подобни излияния на повествователя в „Бай Ганьо" и това обикновено се отминава без особен интерес, тъй като проявената в него декларативност изглежда на пръв поглед като ненужно допълнение, с което писателят е рискувал да предозира и без това крайната като решение снижаваща интонация в епизода. Преднамереното многословие на този откъс обаче има по-особено значение и се нуждае от специално внимание поне във връзка със занимаващия ни сега въпрос. Защото колкото и неправдоподобно да изглежда, артистичното съприкосновение на бай Ганьо с Верди е иносказателен образ на определен, много съществен етап от литературната ни история — образ, в който се пречупват по сложен начин симптоматични моменти на културното ни самосъзнание.

Тук е мястото да уточним, че зад амбициозното заглавие на този опит върху Алеко се крие значително по-скромна и ограничена цел. Предмет на изследване в него няма да бъде традиционното или новаторското в творчеството на Алеко Константинов, нито мястото му в развитието на българския литературен език и стил, нито ролята му за утвърждаването на даден художествен метод, на един или друг жанров модел. Онова,

---

[1] Константинов, Ал. Събр.съч. Т. 1. С., 1980. Нататък страниците на цитатите са означени по същото издание.

което ще се постараем да открием, е мястото на Алековото творчество в драматичното общуване на новата българска литература с европейската култура — явление, което по инерция или просто за улеснение продължаваме да наричаме с недотам точния термин „европеизация". Следователно ще ни интересува ролята, която Алеко Константинов изиграва в процеса, предопределил до голяма степен развитието на българската литература поне в границите от първите следосвобожденски писатели до 20-те години на нашия век.

На пръв поглед въпросът може да изглежда дори несъстоятелен. В творчеството на Алеко няма красноречиви факти, които да насочват към дирене на ролята му в срещата между българската и европейската литература, каквито се намират в изобилие например при Пенчо Славейков. Липсват силни и продължителни пристрастия на писателя към чужди автори, а за произведенията му е характерна пределна спонтанност и в тях почти напълно отсъствуват междутекстови внушения.

Доколкото има свидетелства за контактите на Алеко Константинов с европейската литература, те се свеждат главно до преводите му. Известни данни за европейската ориентация на литературните му вкусове дава и сътрудничеството му в „Библиотека св. Климент". За връзките на писателя с чуждата култура указания съдържат и отделни биографични данни, свързани преди всичко с образованието и пътуванията му, както и приятелството с Пенчо Славейков. Трудно е да се предвиди доколко този оскъден материал би могъл да послужи за основа на изследване върху интересите на Алеко към чуждата литература и евентуалното ѝ влияние върху него. За изпълнението на нашата задача обаче те не помагат особено много, тъй като ни интересува не съзнателното, целенасочено общуване на писателя с постиженията на световната култура, а *обективната роля*, която творчеството му изиграва в процеса на усвояването им от българската литература.

Доколкото все пак могат да се направят някакви предварителни изводи от изредените по-горе факти, първият е, че като личностно поведение Алеко Константинов е много по-значително и трайно свързан с процеса на възприемане и осъзнаване на чуждата култура, отколкото за това могат да свидетелствуват — поне с оглед на традиционното им тълкуване — самите му творби. Както най-често става с предварителните изводи, и този е напълно погрешен.

За да установим реалната стойност на Алековото творчество в тази насока, необходимо е да се избавим от навика да търсим проявите на творческа рецепция по един и същи неизменен начин. Освен това трябва да приемем като предисловие, че търсените резултати могат да бъдат от съвършено друг тип, отколкото, да речем, при изследването на Константин Величков или Стоян Михайловски в подобен аспект, както и това, че пътят към тези резултати невинаги ще изглежда логически оправдан.

Творбите, които най-успешно могат да послужат като основа за наблюденията ни, са „До Чикаго и назад" и „Бай Ганьо". Разгледани в светлината на смисловото си съдържание, те се оказват симптоматични за мястото на автора им в процеса на „европеизация".

И двете творби са между най-често коментираните заглавия на Алеко Константинов. Критиката неедноктатно е отбелязвала близостта между тях. И нахвърлянето на щрихи от бъдещия образ на бай Ганьо в „До Чикаго и назад", и набелязването на ситуации, които по-късно писателят

анекдотично ще дооформи в комичната си епопея, дори и прякото назоваване на идеята за написването на „Бай Ганьо" в американския пътепис — всичко това е вече изчерпателно обсъждано. Онова, което не е отбелязвано досега за връзката между тези две значителни произведения на Алеко, е тъждествеността на историко-литературната им функционалност с оглед процеса на „европеизация" в българската литература. Именно изясняването на тази функционалност може да даде отговор на поставения пред нашата работа въпрос.

И двете творби са изградени на основата на непрестанната съпоставка между *българското и чуждото*. По-отчетлива е тази склонност на автора в „До Чикаго и назад", където всяко наблюдение, свързано с бита, нравите, архитектурата, търговията, политиката и т.н., и т.н. на Америка и Европа, поражда мнения и изводи за съответстващите им български явления. В тези съпоставки „нашето" бива неизменно противопоставено на „чуждото" и показано откъм уязвимата му страна, откъм несъвършенствата му — къде с лека ирония, къде с неприкрита горчивина, къде с направо неоправдана рязкост. Например по повод на рогозките, разказвачът твърди:

> Като казвам рогозка, не трябва да се разбира нашенска рогозка, която е най-грубото от този род изделия на земното кълбо. Аз имам право да кажа, че видях почти всичките племена на света и техните изделия, но право ви казвам, че и най-дивите островитяни плетат много по-деликатни рогозки от нашите" (с. 83).

Провеждането на съответните съпоставки в „Бай Ганьо" въпреки привидната си еднозначност, е значително усложнено. Действително сюжетът на първата му част предлага чудесен материал — Ганьо Балкански странствува из Европа. Това дава изключителна възможност за разиграване на вече познатата ни от „До Чикаго и назад" схема. Би било погрешно обаче, колкото и примамливо да е с външната си непротиворечивост подобно тълкуване, да сведем срещата на нашенския бабаит с Европа до елементарния конфликт на „българското" и „чуждото" като вариант на сблъсъка между „нецивилизовано" и „европейско". Именно от подобни обобщения започват безплодните спорове за истинското съдържание на образа на бай Ганьо. Въпреки че критиците на Алеко безпогрешно отчитат различията между двамата бай Ганьовци — от първата и от втората част на книгата, а отделни автори стигат и до извода за логическа несвързаност в образа и за присъствието на несъизмерими черти в характера му, когато въпросът опре до „европейския" бай Ганьо, на преден план излиза отново практиката образът да бъде тълкуван като единен и еднозначен.

Причината за подобно опростяване на героя е лесно обяснима. Съвкупността от разностойностни черти при бай Ганьо се възприема като единен образ поради общите им характеристики: отрицателната им стойност и комичната им натовареност. Когато се абсолютизира тази общност, образът безпрепятствено може да се сведе до познатата ни формула. Но това противоречи на същинското му съдържание.

Ако се вгледаме внимателно в проявите на Алековия герой из Европа, ще забележим, че характерът му се разпада на две съвършено самостоятелни части (между другото именно на тази аморфност на образа съответствува жанрово-композиционната своенравност на творбата). Самостоятелните групи характеристики на бай Ганьо са противоположни по

своята функционалност. Една страна от колорита на героя — неговата безочливост, келепирджийство, просташката му безцеремонност — оформя *поведенческия план* на образа. Макар и тясно свързани с тях, други черти на бай Ганьо, като неговата подозрителност, недоверие, неадекватни реакции, цялата поредица от смехотворни езикови опити и неподходящи жестове, които най-общо можем да сведем до понятието *некомуникативност*, се отнасят до *субективната оценъчно-активна същност* на образа. Докато първата група черти определят възприемането на бай Ганьо от другите, вторите се отнасят до това, как бай Ганьо усвоява чуждите постъпки, нрави и обичаи, език и етика. Защото купешките фрази и маниери на бай Ганьо не са нищо друго освен собственият му „прочит" на неовладяната от него чужда култура.

Косвено доказателство за субективнооценъчната стойност на втората страна от образа на героя е обстоятелството, че ако изключим само отделни гафове на неграмотност като блестящата конфузия с „грос арбайт", в тези си проявления бай Ганьо остава по правило неразбран. Нито пражани, при многообразните си реакции, вариращи от гръмък смях до не по-малко смехотворното си възмущение от повода, съобразяват, че странният им уличен познайник използва преписаното от стената „Тук е запретено да се . . " като адрес, нито пък Иречек може да се досети, че неколкократното надничане на гостенина му в кабинета е продиктувано от страха да не бъде ограбен от домакина си . . .

Неразбирането следователно е двустранно. Както видяхме, и бай Ганьо реагира неадекватно на непознатата и неподатлива обстановка, но и чужденците най-често не съумяват да идентифицират реалното съдържание на неговите странни словосъчетания и жестове. Това обуславя изолацията между двата плана на образа, които най-грубо можем да формулираме като „бай Ганьо за европейците" и „европейците за бай Ганьо".

Това разсредоточаване на съдържанието на характера има важно значение, тъй като един от най-показателните моменти в „Бай Ганьо" в национален и исторически смисъл е именно *образът на срещата* между българското и европейското. И точно затова е задължително да се избегнат лесните и еднозначни оценки за героя, който осъществява тази среща.

Както вече се спомена, същата тема преминава и през цялото пътуване до Чикаго и назад. Описвайки подвизите на нахаканията си герой в „Бай Ганьо", Алеко Константинов пряко се надсмива над тях (с едноединствено, но немаловажно изключение — в разказа „Бай Ганьо в Русия"). Ако същите тези прояви се съпоставят със съдържанието на знаменития пътепис, те ще придобият по-друга стойност. В него не само „някои българи" реагират тук и там по време на презокеанското пътешествие, както по-късно ще се проявява Ганьо Балкански, не само в репликите им прозвучават мъдрости от арсенала на червендалестия философ, но дори и в отделни лични коментари на повествователя прозира неочаквано и шокиращо сходство с „неразбирането" на бай Ганьо. Да си припомним как, безпомощен да се справи с нежеланието на американския чиновник да проумее къде е България, изисканият Алеко „тиква пръста си" в картата. Ако този жест има все пак своето оправдание като равностойна ответна реакция, то едно друго натрапващо се сравнение звучи наистина изненадващо. В пътеписа си Алеко Константинов споделя:

„Наистина, свободни са американците, но тази свобода, проявена в облеклото им, в маниерите, в походката им, бие в очите на европееца някак си странно, а пък

като погледнеш и физиономиите им, не знаеш какво да мислиш: във всеки случай аз при пръв поглед не бях в състояние да реша тия групи моми, които срещахме в парка, почтени момичета ли бяха, или от „онези моми", и по-скоро бих ги причислил към последните" (с. 49).

А ето и един вариант от вайканията на бай Ганьо по същия повод:

„Тука не можеш да ги разбереш коя е слугиня, коя е господарка, все лъскави, все чисто облечени. Изпречи се някоя насреща ти, хили се така мазно-мазно, мислиш, слугиня е, закачиш я, земеш си беля на главата; изпречи се друга, хубавичка, смирена, мислиш, хъ, това е господарката, станеш ѝ на крака, поканиш я да седне, тя се срами — хелбетя! — говориш ѝ с политика, па сетне я видиш, че ти чисти ботушите!" (с. 147).

Приликата е очевидна. Разбира се, това не означава, че ще си позволим кощунството да приравним интелигентния, изтънчен и чувствителен писател с попадналия не на мястото си бай Ганьо, още повече, че стеснителната озадаченост на „европееца" пред американците е много по-различна от пейзанската напористост в Байганьовото „объркване". Въпреки това обаче двете реакции са съизмерими и онова, което ги подвежда под общ знаменател, е моментът на *неосъществимата комуникация*. Така многостранно провежданата в двете творби съпоставка между „нашето" и „чуждото", между „нас" и „другите" води до идеята за непознаваемост между двете противопоставени начала.

Очевидно е, че проблемът излиза извън границите на бай Ганьо като образ и е свързан с по-общи идейно-смислови характеристики на Алековото творчество. Отрицателните оценки на „нашето" оформят смисловата повърхност на двете творби и изглеждат определящи, докато се осъзнае, че безпрекословно заявеният негативизъм, макар и обоснован като критико-реалистична нагласа, там е преди всичко форма, чрез която се осъществяват съвършено други внушения. Самата рязкост и почти автоматизирана настойчивост, с която писателят провежда противопоставянето, води до обезсилване на контраста и смислово активен остава главно механизмът на съпоставката.

Макар и неосезаемо при прекия, непреднамерен прочит на текста, уравновесяването на отрицателното начало в образа на бай Ганьо е изявено функционално. То се ражда не само от почти неуловимите реминисценции между нахакано-сконфузените обяснения на бай Ганьо и несвободната от самоирония неопитност на разказвача в „До Чикаго и назад" или от неочакваната близост в уверения, нетърпящ възражения тон на съжденията им (осезателна въпреки огромното различие между двете оценъчни позиции). Потискането на прякото отрицание е обусловено и от самата същност на бай Ганьо като литературен персонаж. Алеко Константинов е създал героя си чрез кръстосване на две традиционни епически формули — на *широкия път* и на *плута* (първата, изявена главно в подвизите на бай Ганьо из Европа, а втората, характерна, макар и в различна степен, и за двете части на творбата). Това на свой ред изключва еднозначната му оценка, тъй като и двете формули са ѝ генетично противопоказани.

Точно тази допълнителна страна в стойностно-оценъчната същност на бай Ганьо носи заряда, който по-късно се осъществява в богатата фолклорна биография на героя, в битието му на литературен мит. Неизбройните анекдоти за бай Ганьо съхраняват и извеждат на повърхността за-

ложеното в образа — по-скоро като уравновесяваща тенденция — положително начало. Фолклорният опит е знаменателен, тъй като чрез него се дооформя само загатнатата в творбата на Алеко тенденция. В анекдотите героят се изравнява с идеята за българското, но разбирано не в абсолютната му стойност, а именно в съпоставката му с „чуждото". Следователно бай Ганьо може да бъде разбиран и като национален герой, но единствено в контекста на противопоставяне спрямо „небългарското", когато се сблъсква и преборва с чужденци.

Историко-функционалната стойност на последователното и непреклонно отрицание на „нашето" в съпоставката му с чуждото, което, както става ясно, не изчерпва сложната оценъчна позиция на Алеко, *е себепознанието*, *обособяването*, *отграничаването*. В името на това самоопределение писателят заостря до крайност несъизмеримостта на двете противопоставени начала и абсолютизира преградите между тях. В творчеството на Алеко Константинов тези две дадености са преднамерено лишени от възможността да осъществят пряка връзка помежду си. В „До Чикаго и назад" разказвачът се гаври с идеята за евентуален превод на българския вестник на английски език, рисувайки крайно несъответната представа, която американците биха получили от него за образованието в България. Смислово равностойна, но в точно противоположната посока е сцената с наистина ужасното изпълнение на „Нощ ужасна" от бай Ганьо. Гъгнивите талази, в които карикатурно се пречупва музиката на Верди са ярък и изразителен образ на неосъществимата комуникация с чуждата култура.

Така Алеко Константинов набелязва крайната точка, до която е било необходимо да се стигне, за да послужи тя като импулс за противоположно по насоката си развитие. Всяко самостоятелно културно движение, което в дирене на крайната си цел — самоопределение, — обогатено от активно взаимодействие с други културни системи, преминава през фазите на приобщаване и творческо усвояване, започва неизбежно от степента на пределно обособяване, когато съзнателно се търси изолацията от чуждата система.

Тази прекалено абстрактна постановка може да бъде онагледена с друг красноречив пример от литературната ни история. Първите стихотворци на новата българска литература пишат с амбицията да се отграничат от фолклорната традиция. На този етап от развитието на поезията определяща за самосъзнанието на поетите е опозицията „индивидуален стил — народнопесенна изразност". Едва по-късно, когато постига своята смислова и образотворческа определеност, българската поезия се обръща към фолклора, за да почерпи от него теми, образи, похвати, творчески импулси.

Подобна е и логиката на жанровия развой. Когато определен жанр започне да „поглъща" чужди на същинската му структура характеристики от друг жанр, това най-често свидетелствува за неговото стабилизиране. Изразителен пример в това отношение е развоят на българската възрожденска поема, която на степента на пълноценното си жанрово оформяне при Петко Славейков и по-късно, се оказва способна на междужанров компромис и с някои от най-добрите си образци представя компенсаторни варианти на неизявения по ред причини в литературата ни от този период баладен жанр.

Същата логика, макар и в крайно различен мащаб, присъствува и във взаимоотношението между българската литература и европейската култура. За първите следосвобожденски писатели основна задача е било да се самоопределят в принадлежността си към националната ни литература. Ето защо за тях смислово активно става противопоставянето „българско — европейско", което във възрожденската ни литература няма равностоен прецедент.

Като продължител на възрожденската традиция Вазов например не е призван да разрешава подобен проблем. Трезво оценено, той е много повече „европеец" отколкото един Пенчо Славейков, без това да противоречи на цялостното му самосъзнание като национален творец. В спонтанността на неговата принадлежност едновременно към най-дълбоките корени на родното и към най-широките хоризонти на световната култура няма противоречие. За новата българска литература, която е укрепвала в необходимостта да отстоява народностното си самочувствие на сцената на европейския духовен живот, проблемът излиза на преден план. Ето защо самоопределението на българското, осъществено в творчеството на Алеко Константинов чрез противопоставянето му на „чуждото", с цената на краен и невинаги съответен негативизъм, както и абсолютното им откъсване чрез отричане на възможността за взаимодействие не могат да се тълкуват като израз на съзнание за непълноценност, нито като пределна проява на самокритичност.

По странната и най-често иронична логика на историята няколко десетилетия след потресаващия гастрол на бай Ганьо с „Травиата" потомците на онази култура, която, като отстояваше правото си на самостоятелно съществуване, изтъкваше най-слабите си страни, даде на Европа наистина виртуозни и проникновени изпълнители на Верди. Но този факт остава любопитен главно сам за себе си.

В литературно-исторически смисъл творчеството на Алеко Константинов е необходимата основа за сложния процес на бъдещото приобщаване на българската литература към европейската. Този извод прави симптоматични някои обстоятелства, каквито са близостта на писателя с Пенчо Славейков и поне нагледизненадващата подробност, че „Бай Ганьо" се е печатал отначало не другаде, а в сп. „Мисъл". Въпреки привидната конфликтност на творбата с постулираните от кръга „Мисъл" принципи тя е имала своето законно място в неговото издание. Защото от нея започва новият път на българската литература към европейската култура — през възхищението и популяризаторството, през ученичеството и подражанието до онзи изпълнен със самочувствие блестящ диалог, който ще води с нея в творчеството си не след много време поет като Гео Милев.

Повествователят в „Бай Ганьо“ и въпросът „Европа — ние“

Бистра Ганчева

В дългогодишната си история мненията за националната характеристика на Алековия герой минават през почти неизбежните в такива случаи крайности — от изравняване на бай Ганьо с обобщения образ на българина до едва ли не пълното им откъсване. Съвременното литературознание (Б. Ничев[1], Т. Жечев[2], П. Тотев[3]),наследявайки, разбира се, много ползотворни постановки от миналото, даде нови, направляващи идеи за по-нататъшно изясняване на проблема.

То посочи една от най-често срещаните празноти при досегашните разработки — че въпросът се е поставял най-вече в идеологически план[4]. Той основателно е бил разглеждан исторически, социологически, народопсихологически, но без достатъчна връзка с *художествената система* на произведението, в която образът *функционира.* Като че в областта на научните изследвания националната проблематика извърши същото, което Боян Пенев споменава за обикновения четец — „изведе" бай Ганьо от „Бай Ганьо", той заживя някак независимо от книгата. Това е безспорен показател за величината на творбата и на твореца, но не и признак за пълнота в изследванията, посветени на тях.

„Връщането" на бай Ганьо в художествената система извежда на преден план и други нейни елементи, много необходими с оглед на интересуващите ни въпроси. Важно място сред тях заема образът на повествователя.

Както е известно, всеки откъс в книгата на Алеко Константинов има свой разказвач. Литературната история е запазила свидетелства кой се крие зад лица като Савичката, Илчо, Дравичката, Васил, Цвятко, Калина Малина, Арпакаш. Разграничението между тях обаче е в известен смисъл условно — Алеко Константинов не се стреми да ги индивидуализира. Те се сливат в един образ с обобщена, валидна за всеки от тях характеристика.

---

1 Н и ч е в, Б. Алеко Константинов и „Бай Ганьо" . — В: Б. Н и ч е в. Критика и литературна история. С., 1980.

2 Ж е ч е в, Т. Щастливецът и Бай Ганьо. — Море. Литературно-художествен алманах. (Бургас), 1982, № 1.

3 Т о т е в, П. Алеко Константинов. С., 1977.

4 Е л е в т е р о в, Ст. Поетиката на Алеко Константинов. С., 1978, с. 188.

Този образ е тясно свързан и с личността на писателя. И при бегъл прочит може да се почувствува невидимото присъствие на Алеко Константинов, да се „чуе" неговият глас в оценките за героя. Повествователят е неговото второ „аз".

В отделни случаи („Бай Ганьо у Иречек") очевидецът е заменен с вездесъщ анонимен автор. Отношението на този автор към героя, коментарите за постъпките му изцяло го определят като литературното съответствие на писателя Алеко Константинов.

Въпреки привидната непретенциозност повествователят в „Бай Ганьо" е сложен образ, който влючва в себе си и поставения очевидец, и писателската личност. Те могат да преливат един в друг, да съвпадат, да се заменят. Динамиката на отношенията помежду им е динамиката на авторовия художествен образ. Независимо от нея обаче повествователят има ясно оформено отношение към героя, стабилна и устойчива характеристика.

Тази характеристика е двупосочна. От една страна, свидетелят разказвач е духовно издигнат човек, който с културата, етиката и възпитанието си се доближава и в известен смисъл се изравнява с европейската среда, отдалечавайки се и противопоставяйки се на бай Ганьо. От друга страна, разликата между него и колоритния му спътник не ги отчуждава един от друг. „Съотечественик — трябва да му услужа" — в този израз е синтетизирана, нека я наречем така, родовата солидарност на повествователя към героя. Тя е най-трайният момент в отношението му към него — отношение, което инак е пъстра смесица от хумор, снизхождение, гняв, понякога едва ли не ужас.

Пряк израз на родовата солидарност към бай Ганьо е постоянният стремеж на съпровождащия го сънародник да потули, да избегне или, ако това е невъзможно, поне да смекчи впечатлението от неговата недодяланост и арогантност. Ако не успее да го стори (известните случаи в банята, в операта, на погребението в Дрезден), приема го като собствен провал, поемайки върху себе си срама, който бай Ганьо трябва, а не може да изпита.

Чувството на повествователя към героя може да се определи като особена привързаност, която не би се проявила, ако не бе предизвикана от чуждото обкръжение. Колкото и парадоксално да изглежда, тъкмо това обкръжение, което ги противопоставя един на друг, в същото време съхранява и чувството им на близост един към друг.

Така се оформя двойствената роля на чуждата среда по отношение на героя и на повествователя. От една страна, чрез нея най-добре се разкрива полюсната противоположност между двамата. За единия тя е контрастен фон и обект на келепирджийски домогвания, за другия — пример за следване и еталон на развитие; в нея героят само парадира с националните добродетели, докато спътникът му се стреми да ги пази и преосмисля, да ги види по новому (например в отношението си към народната песен); у героя „чужбината" предизвиква недодялано самоизтъкване, у очевидеца тъкмо компрометиращият се сънародник подсилва стремежа към съхраняване престижа на нацията.

Полюсната раздалеченост, като не успява да унищожи връзката между двамата, по обратен път показва колко здрава е тя. Срамът, провалът, негодуванието, гневът срещу бай Ганьо не надхвърлят съзнанието за общност с него. Чуждата среда подсилва това съзнание — тя е общ и за

двамата дразнител на защитни реакции при застрашено национално самочувствие.

Самото име „бай Ганьо" с присъщата си фамилиарност издава чувството на автора, че е близък на героя си. То отвежда към многобройната поредица от „байовци", „чичовци", „дядовци" в литературата ни, които, добри или не, винаги възприемаме като характерни носители на съществени черти от националния ни живот — бай Иван Селямсъза, бай Варлаам Копринарката, бай Йордан Герака, бай Вълчан, бае Митар Пророка, бай Гавриил, чичо Денчо, а още по-назад — към дядо Либен и Хаджи Генчо. Отношението към тях, положително или отрицателно, включва в себе си нещо непобедимо нашенско.

Поредна „степен" в свойското отношение към бай Ганьо са усилията на очевидеца да го оневинява и в собствените си очи. Видял в него „отвратителен скъперник, егоист, лукав хитрец, лицемерен експлоататор, грубиян и простак до мозъка на костите"[5], повествователят все пак го нарича и „простичък, лукавичък", „скъпичък нещастник".[6] Втората поредица определения има за цел ако не да неутрализира и да обезсили, поне да отслаби истините, посочени в първата.

Доброжелателността не означава подценяване на отрицателните явления в българския живот. По същите страници, които ни правят свидетели на снизхождението му към героя, разказвачът прави най-резки обобщения за нашия изостанал бит, за ниската ни материална и духовна култура — за онези явления, които още Димитър Благоев кратко, непретенциозно и безпогрешно нарече „старата простотия". (Тук, макар и пестеливо, се загатва и за „нахалството на новите рицари".) Но бай Ганьо — в първата част на книгата — не е единственият, не е и крайният носител на тези човешки недостатъци и обществени пороци. Между него и тях има някаква преграда, която повествователят не би искал, а и не би могъл да събори.

Ето няколко примера. „Бай Ганьо на гости" има дълго встъпление, в което епизодичен герой се възмущава от нахалството и долното поведение на българи, намерили гостоприемство в чужди семейства:

" . . . На ръце ли искаш да те носят? Защо? За туй ли, че неуспял още прага на къщата им да прескочиш, ти ще закачиш първо слугинята, която ще те посрещне в коридора? . . . Защо ще те приемат с разтворени обятия? Кой си ти? Какъв си им? Кому в очите пъхаш твоето гостоприемство! И какво е туй твое прехвалено гостоприемство! Туй ли, че българинът ще ти постели мазна постелка и ще те завие със съмнително алище? Ах, оставете, ради Бога, тия дивашки самохвалства! Не е ли време да си отворим вече очите?" (с. 146).

Тази характеристика безусловно се отнася и за разказания непосредствено след нея случай за гостуването на главния герой в пражкото семейство — и все пак не го включва изцяло. Разликата е, че тя е направена с гняв и отвращение, докато епизодът с бай Ганьо изобилствува с хумористични подробности, които смекчават впечатлението. Конкретният случай не приляга изцяло към обобщението, макар в същината си безспорно да спада към него.

Авторовата пощада проличава и в случаите, когато бабаитското поведение на героя е представено като отличително за цяла група негови съ-

---

[5] Константинов, Ал. Събр. съч. в 4 т. Т. 1. С., 1980, с. 167.

[6] По-нататък цитатите са по това издание.

народници — и по този начин на него се пада да поеме върху себе си само част от възмущението на разказвача:

„Кръв се хвърля в главата ми от срам, като си припомня поведението, което ний държахме при тая първа среща. Представете си господа: стекъл се градът, дошли хора от селата да посрещнат братята българи, чакат да слязат братята да ги посрещнат ..., а „братята" си подали главите от прозорците и гледат . . . — Да се стопиш! Ех, да имаше една минутна фотография! Посрещачите се слисаха. Не знаеха и те какво да правят — де да дянат букетите . . . По едно време бай Ганьо слезе от вагона . . . Боже! Как важно мина бай Ганьо посред стотина очи и ръце, които му простираха букети!"

Самостоятелното внимание към героя е кратковременно съсредоточаване върху него, моментно спиране на камерата. Разказвачът „извлича" бай Ганьо от сродно нему множество.

Изображението сякаш по свой път навежда на изказаната от повествователя мисъл, че злото у героя му „не се таи в него самия, а във влиянието на околната среда".

В някои случаи обвинението направо е изместено от бай Ганьо върху друго лице:

„Никакви действия и отношения нямаха смисъл и за Бодкова — тъй се казваше той, — ако от тях не произтичаше нещо *кьораво*, някой келепир . . . Ако посещаваше тамошните семейства, това не го правеше от общителност, от желание да се запознае с начина на живота у по-цивилизованите кръгове; умствените и нравствените интереси на това общество не само че не го занимаваха, но му бяха и в тягост — те като че бяха скучни интервали, нестърпими паузи, които го разделяха от целта на посещението му — от *кьоравото:* я някое угощенийце, я някоя разходка за тяхна сметка . . . Също така интересът определяше отношенията му към другарите . . . Даже такива неща като национални и племенни симпатии и антипатии му служеха само да извлича лична полза " (с. 145).

Тази характеристика безусловно приляга на бай Ганьо. Но в конкретния случай не се отнася до него — неин обект е друго лице, което за разлика от главния герой е средоточие на *преките обвинения* на автора. Образът на Бодков е изграден без усмивка, докато присъствието на бай Ганьо дори в сходни ситуации с Бодковите предизвиква смях[7].

Крайна степен на посоченото смекчаване на отношението е епизодът в Русия, когато бай Ганьо се учудва и дори изпитва нещо като негодувание от сънародника си Асланов. Повествователят сякаш „изтръгва" от главния герой потенциално заложените в него безчестност и наглост и ги реализира в друго лице. Репликата на бай Ганьо „хептен магаре бил тоя човек" го поставя най-далече от разобличените обществени и човешки пороци.

И тъй, повествователят намира различни начини да прехвърли или поне да разхвърли отрицателните акценти в разказа си, облекчавайки героя от ролята на всеобемащо въплъщение на грозните и пошли явления в нашия живот. Бай Ганьо не е само техен носител — той е тяхно производно, създание, „нещастна рожба на обстоятелствата".

---

[7] Въпросът за „разновидностите" на бай Ганьо бе поставен за първи път от Ив. Мешков в „Бай Ганьо като обществен тип и литературен образ" (В: Българската критика за Алеко Константинов. С., 1970, 300 — 301) и е една от най-интересните постановки в тази богата на открития студия.

Това определя и двойствената роля на разказвача по отношение на него. От една страна, той е постоянна опозиция на байганьовщината, положителният носител на българското, необходимото в книгата „отрицание на отреченото". От друга, ролята на антипод не му пречи да бъде и своеобразен защитник на героя — обърнат „срещу него" в разобличение на пороците му, той донякъде застава и „между него" и тия пороци, за да го предпази от пълно дискредитиране.

Казаното дотук разкрива средищното място на повествователя в структурата на „Бай Ганьо". Защо тогава не го запомняме? Коя е причината бай Ганьо така да го засеня, че в съзнанието ни да остават само бегли спомени от непретенциозната бохемска компания на очевидците?

Двойната функция на повествователя има и втори план — той е едновременно спътник на главния герой и водещ разказа. Като участник в действието изявата му наистина е много пестелива — намираме го някъде в периферията на изобразените ситуации и плахото му смутено присъствие неизбежно се губи редом с безогледно налагащия се главен герой. Като водещ разказа обаче наличността му е дори по-постоянна, отколкото на бай Ганьо — като активен субект на разказа, като персонифицирано отношение на автора и на читателя към централния персонаж. Той се оформя не като част от изобразената ситуация, а като момент от възприемането ѝ. Читателят е съсредоточен не върху него, а заедно с него и чрез него — върху героя. Повествователят направлява вниманието и подтиква към оценка, „отваря очите", сам оставайки невидим.

Така в ролите си на герой очевидец и на водещ разказа той се оформя като действуващ елемент от различни нива на произведението, с неравномерни, но еднакво нужни изяви във всяко от тях.

В „Бай Ганьо се върна от Европа" позицията на повествователя се ограничава и разколебава.

Признаците на това разколебаване се забелязват още в първия разказ. Очевидецът, който някога е попаднал на Байганьовата компания, осведомява подробно как тя променила писмото за оставката на Стефан Стамболов, въпреки че „отдалеч" е следил разговора и „не могъл да чуе" всичко. Явно позицията на непосредствен свидетел вече не е достатъчна, тя се пропуква и на нейно място се налага вездесъщият разказвач, който „присъствува" и в разговорите, и в мислите на героя.

В „Бай Ганьо журналист" участието на повествователя в изобразеното действие е минимално — разказът му е не за онова, „какво е видял", а какво е „научил". Той всъщност се изтегля от мястото на действието. В „Бай Ганьо прави избори" е изчезнал напълно. Липсва дори традиционното встъпление към разказа, отсъствува приятелската компания, в която се изнасят историите на бай Ганьо. Вездесъщият разказвач окончателно е утвърдил позициите си[8].

Показателно е, че тъкмо тук е въведен друг антипод на бай Ганьо — Иваница Граматиков. Художествената цялост продължава да изисква нечие противопоставяне на централния персонаж и след като функциите на повествователя са се ограничили, това изискване се изпълнява на друго равнище, чрез преустройство на структурата.

---

[8] Елевтеров, Ст. Цит. съч., с. 181.

В по-нататъшното развитие на замисъла — във фейлетоните „Бай Ганьо в двореца", „Бай Ганьо в опозиция — ама де-де!", „Из кореспонденцията на бай Ганьо Балкански", обнародвани след излизане на книгата, вездесъщият повествовател продължава да се налага над разказвача очевидец. Независимо дали тези текстове са щели да влязат в ново, по-късно издание на книгата или не[9], образът, който продължава да занимава въображението на Алеко Константинов, вече се явява пред читателя без посредничеството на разказвача свидетел.

Основна причина за отстъплението на очевидеца е, че с развитието на замисъла героят все повече натежава с обществените си пороци и повествователското застъпничество би било в ущърб на налагащата се сатирична присъда над него. От рожба на груби обстоятелства бай Ганьо се превръща в тяхна двигателна сила, отрицателните обществени явления изцяло „влизат" в личната му характеристика.

Външно свидетелство за това е новото съотношение между главния герой и епизодичните лица. Докато „в Европа" бай Ганьо е изпреварен по нахалство от сънародниците си, тук той е водач и вдъхновител на хора като Гочоолу, Дочоолу, Гуньо Адвокатина, Данко Харсъзина. Докато в Европа е могъл макар за миг да възнегодува срещу някого, сега сам смущава компанията си с целите, които си поставя, и с начините, по които ги постига.

Дори името му бележи известно изменение. „Бай Ганьо" продължава да се употребява, но редом с него все повече зачестява „Ганьо Балкански" — свойското отношение се ограничава.

В изграждането си като образ—носител на общественото зло, героят поема върху себе си с известно закъснение всички отрицателни характеристики, които в първата част на книгата само отчасти се отнасят до него. Епизодичните образи на „българи в чужбина" като Бодков и Асланов „връчват функциите си" на бай Ганьо и остават без самостоятелна художествена роля. (Затова и читателят не ги запомня — докато Гочоолу, Дочоолу, Гуньо Адвокатина все пак остават в съзнанието като необходимо обкръжение, чрез което главният герой постига целите си в България.)

При така изменената роля на централния персонаж намесата на разказвача би била не само неуместна, но и противопоказна на логиката на творбата. Закономерно е, че той изчезва тъкмо в „Бай Ганьо прави избори", където героят е показан като ужасяващ шайкаджия и е най-далеч от хумористичния образ в първата част на книгата.

Следващата причина за ограничаване позициите на разказвача е, че изчезва и чуждата среда, която поражда охранителните му реакции. Сега повествователят и героят се противопоставят без обгръщащата рамка на „Европата", която да напомня общността помежду им.

Това не значи, че разказвачът „изчезва". Мълчанието му всъщност изразява отказ да пледира в полза на героя. Скривайки се от погледа на читателя, разказвачът „открива изгледа" към все по-жестоките явления, които бай Ганьо въплъщава.

Изглежда странно, че художникът е усетил промените в героя и произведението преди писателят да ги осмисли.

Към такава мисъл навежда най-напред една фабулна подробност от „Бай Ганьо се върна от Европа". След като е проследил промяната на

---

[9] Пак там, 192 — 199.

писмото за оставката на Стамболов, очевидецът прави опит да намери бай Ганьо, за да накара „тази нещастна рожба на обстоятелствата да съзнае всичкия ужас на своята постъпка". Усеща се, че намерението предварително е обречено на провал, развитието на действието до този момент го доказва. Евентуален успешен разговор, след който бай Ганьо действително „да осъзнае" постъпката си, само би нарушил логиката на образа. Чрез несъстоялата се среща („Стаята празна. Заминали") фабулата сякаш предпазва произведението от изкривяване посоката на действието. Налице е типично самосъхранение на таланта — образното виждане на художника изпреварва и се налага над идейните и морални оценки на писателя.

Следващо свидетелство за дистанцията между художника и писателя е финалът:

„Прощавай, снизходителний читателю!

. . .

Прощавай и ти, бай Ганьо! Бог ми е свидетел, че винаги добри чувства са ме въодушевлявали при описването на твоите истории. Ни чувство на злобно порицание, ни презрение, нито лекомислен смях не са ръководили моето перо . . . Твоите братя, вярвам, не са такива, какъвто си изобразен ти, бай Ганьо, но те са засега на втори и трети план, те едва сега почват да заявяват за своето съществуване, а пък ти, ти си налице, твоят дух лети и обръща целия обществен строй и дава отпечатък и на политика, и на партии, и на печат. Аз питая в себе си вяра, че ще дойде един ден, когато ти, след като прочетеш тази книжка, ще се позамислиш, ще въздъхнеш и ще речеш: *Европейци сме ний, ама все не сме дотам! . . .* Прощавай, не е за чудо пак да се срещнем."

Този откъс сякаш ни връща към първите глави — с непроменената симпатия към героя, със снизхождението към него, дори с вярата в неговата поправимост. Повествователят като че „не е видял" промените у бай Ганьо, разрастването на пороците му, сякаш е останал встрани от самия развой на замисъла.

Затова този финал е определено неубедителен. Ако в края на „Бай Ганьо тръгна по Европа" читателят би могъл да възприеме донякъде призива към героя да се взира „по-дълбочко" в европейския живот, тук става съвсем ясно, че произведението е опровергало тези надежди и се е развило само, оставяйки далеч зад себе си писателя с неговите разбирания.

И все пак, въпреки тази неубедителност, финалът не е излишен и не звучи изкуствено. Ограниченото и обособено място, което заема, е *собственото* му място. Той е едновременно и свързан, и отстранен от основния текст. Коя е причината за това?

Повествователят във финала не съвпада с разказвача очевидец в основния текст на „Бай Ганьо", а е почти пълно покритие на Алеко Константинов. Налице е не преливане, а изместване — писателят заема позиция в разказа *на мястото* на разказвача. Тази замяна *дезангажира повествователя* от финалната оценка, той не е натоварен със задачата „да върне" отношението към героя назад. (Финалът дори графически е отделен от основния текст, който сякаш сам оттласква от себе си противоречащите му оценки.)

От друга страна, появата на писателя не изненадва, той е присъствувал и често се е налагал в образа на повествователя, извеждането му от него не нарушава органичността на разказа. Разликата е само, че сега гласът му звучи изолирано и самостоятелно, а не слято с гласа на очевидците.

Финалът *продължава* и някои насоки на внушение от основния текст на творбата и несъотносим вече с повествователя, той е най-пряката характеристика на писателя, на неговите добри чувства към героя, останали непроменени.

Как да се обясни изоставането на Алеко Константинов от собствената му творба? Достатъчно ли е то да се сведе до силната творческа инвенция и изобразителния дар, които като в толкова познати случаи в литературата видоизменят замисъла, изненадвайки създателя си, а понякога оставайки скрити и от него? Или всичко да се отнесе за сметка на Алековата благородна наивност и непобедима вяра в доброто, на стремежа му да го търси и там, където действителността много съмнително му го поднася? Много се е писало и за ограничената му социална позиция, за неговия тъй или инак буржоазен мироглед, дори ако се припомнят по-стари времена, той е бил определян само като „наивен дрибнобуржоазен демократ". Но тогава как да се съчетае тази ограничена позиция със смайващите прозрения на писателя примерно в „До Чикаго и назад" за политическото устройство в САЩ, за ограниченията тъкмо на буржоазната демокрация, за развитието на капитализма, чак до проблемите на урбанизацията, стандартизацията и дехуманизацията? Как този син на Балканите, който през 90-те години на миналото столетие предвиди грижи на цивилизования свят от втората половина на XX в., да не може да прецени процеси и явления, протичащи непосредствено пред очите му в собствената му страна?

Обяснението трябва да се търси не в личната прозорливост или „наивност" на Алеко Константинов, а в нещо друго.

Най-благородната възможна разновидност на българския демократ от първите години след Освобождението, с патриотично възпитание, Алеко Константинов като повечето видни писатели от своето поколение се намира във властта на идеята за единство на българската нация. Националните мерки имат решаващо значение при оформяне на неговите граждански, човешки и творчески позиции.

Образът на България в съзнанието му е единен и неразчленим. И радостните, и тревожните, и възмутителните, и отвращаващите явления еднакво принадлежат на неговата страна, която *като цяло* подлежи единствено на развитие и усъвършенствуване.

Цялостният образ на България и на българското общество в съзнанието на писателя придърпва към себе си и онези отрицателни явления, които при друга историческа оценка биха били изхвърлени. Писателят не би могъл да предвиди, че следосвобожденското разслоение и домогванията до по-висока социална позиция пускат в действие и дори хипертрофират същите черти у бай Ганьо, от които той като българин най-много се срамува, за които като общественик най-тревожно сигнализира, като художник най-ярко рисува и като сатирик безпощадно разобличава. На „старата простотия" той гледа само като на преодолима останка от миналото, без да отчита, че много елементи от нея стават нужни на „новите рицари" и по новому действуват в обществената система на следосвобожденска България.

Националната идея не е лично ограничение на Алеко Константинов, тя изпълва духа на почти всички наши големи творци след Освобождението. Причините за това са много — контрастната съпоставка с новата действителност, накърнената териториална цялост след Берлинския

конгрес, патриотичните подвизи на българина в Сръбско-българската война, и най-вече — генетичната връзка с идеите на Възраждането, с националноосвободителните борби, т.е. с най-големия духовен капитал на българския народ. Националната идея повече от век е поемала в себе си опасни занимания, творчески усилия, поетически блянове, геройска гибел. Тя е стояла над всичко като абсолютен указател за живот и смърт.

Затова обстановката след Освобождението не може да разколебае лесно вярата в нея. Тежките разочарования не само не я засягат в основата ѝ, но известно време допълнително я подсилват. Пътят към съзнанието за нейната ограниченост ще мине през много мъчителни събития и горчиви уроци, през войни и въстания. През 80-те и 90-те години на миналия век тези уроци са далеч и първото поколение след Освобождението не ги дочаква.

Запазила позициите си в живота, идеята за национално единство неизбежно завоюва терен и в изкуството. Тя определя творческия път на големи автори, ражда патоса на цели творби, навлиза в творчеството дори когато отделно произведение се противопоставя на пълната ѝ власт. Случаят „Бай Ганьо" е от последните.

И така, повествователят е вторият наред с главния герой носител на българското в „Бай Ганьо". Неговото присъствие удвоява националното съдържание, неутрализирайки редица отрицателни моменти в съотношението „Европа — ние". Със своята тревога, срам, надежди и оптимизъм той изкупува много грехове на героя съотечественик и ликвидира основанията за национален нихилизъм.

Да се търси националното съдържание само в главния герой на Алековата книга, означава да се изземе или поне да се пренебрегне идейният товар на важни други образи от нея и проблематиката ѝ изкуствено да се стесни. Бай Ганьо не би бил свързан с националните въпроси, ако не беше *съизмерването* с Европа, в светлината на което се изгражда неговата характеристика. Повествователят е, който прави това съизмерване.

Международното съзнание на Алеко Константинов също е исторически обусловено. 90-те години, когато се появява книгата му, са време наред с развиващия се капитализъм и политическата диктатура на относително по-голямата международна стабилизация на България, на разширените ѝ търговски, политически и дори културни контакти. Тя вече се сравнява не с това, което сама е била вчера, а с това, което са другите *сега*. Освобождението я е поставило сред свободните нации, тя вече не се домогва да стане като тях, а да се развива *наред с тях*.

Това ново самоогледване бе въведено и в литературата. Алеко Константинов е сред авторите, които разполагат своята родина в нова „координатна система", възникнала след създаването на България като отделна държава.

Той е и сред първите, които така безпощадно правят сравнение с напредналите страни и култури. „Бай Ганьо" е израз и на неизбежната тревога у по-изостаналия народ при среща с друг. Тази тревога се носи от цялата книга — главният герой е само възел на отрицателните съпоставки.

Повествователят има обратната задача — да запази положителните ценности[10] и най-вече да изведе на преден план непокътнатата здравина

---

10 Например противопоставянето помежду им понякога води до разделяне на самите патриархални разбирания. Мисълта на очевидеца — „съотечественик — трябва

на истинското патриотично чувство. Правейки признание, че „европейци сме, ама все не сме дотам", той храни неизкоренимата надежда, че „ще си отворим очите" и ще вървим напред.

Любовта на А. Константинов към България не се разколебава от никакви огорчения, срам, от изостаналостта, пречките и изпитанията в българското развитие. Нито пък — и най-малко — от собственото възземане над средата. „Аристократ" по произход, „европеец" по образование, „гражданин на света" с пътешествията си, Алеко Константинов остава предан българин в чувството си за родова и национална принадлежност, в грижата си за възмогване на народа и в личната си отговорност за това възмогване. Той не може да твори без патриотичната си идея, тя поддържа постоянно светлия пламък на духа му и високите позиции, от които се води разказът му.

Този писател е сред онези непоколебими български патриоти, които съвременниците им са обичали да наричат европейци: Ив. Шишманов, Пенчо Славейков, С. Радев, Б. Пенев, в по-ново време Н. Лилиев, К. Константинов, Д. Димов. Определяни така заради културата, образованието, международния си авторитет и дори възпитанието си, те всъщност са сред най-възторжените строители на родната ни култура и най-предани родолюбци.

да му услужа" — „моля ти се бе, бай Василе, българи сме най-сетне". Традиционното понятие „свой" се разчленява на две противоположности — за героя то има значение само на „длъжен да ми помогне", за повествователя — „комуто да помогна". Но и двете помнят и напомнят произхода си, генетически са свързани с патриархални представи за близък човек и с това подсилват българското в „Бай Ганьо".

Първото Вазово политическо стихотворение

Пирин Бояджиев

Българското освобождение бива забавено с четвърт век поради френско-руските противоречиви интереси в Османската империя, чиято цялост Наполеон III е поддържал въпреки привидно либералните си убеждения за правата на народностите[1]. Обаче значението на френската култура и литература за българското духовно възраждане е толкова голямо, че любовта към Франция остава непомрачена в сърцата на българите даже и след Кримската война. Затова, когато избухва Френско-пруската война, „ . . в цяла България . . . симпатиите бяха на страната на Франция"[2]. Тогава в Сопот Вазов се сбива в кафенето с един учител, който държал за германците. А пък поетът Вазов е изразил преживяванията и размишленията си на миролюбец, на принципен противник на войната, когато „свирепствува /на злоба и смъртта престрашний гений" и в която умират „най-изрядни същества", в елегията „Дунав", започната на 14 ноември 1870 г. в Сопот, довършена в Олтеница през февруари 1871 г., печатана в кн. 3 на „Периодическо списание".[3] Изразил е своето възмущение и мъка от кръвопролитната война чрез олицетворението на река Дунав, която се вълнува, пени, разлива, защото е видяла съседната река Рейн окървавена. Великият миролюбец започва своето поетическо творчество на политическа тематика с призив и копнеж за мир — „намясто огън и желязо адско / да се възцари весде съгласье братско, / наука, щастие и мир" (I, 381). И това е основната, същностна тема в политическата поезия на Вазов, който в очакване на „Двайсетий век", възклицава: „А как изждаднял е човешкият род / за правда, за мир и за щастье!" (III, 29). И в това е трагизмът на Вазов, принуден от историческите събития да възпее четири войни.

Но Вазов нямаше да бъде Вазов, ако не беше изразил и друго отношение към Френско-пруската война, отношението на революционер, който я оценява от гледна точка на българските интереси и съдбини. Това той успява да направи, когато пристига в Румъния в началото на февруа-

---

[1] Д а м я н о в, С. Френската политика на Балканите. 1829 — 1853. С., 1977, 241 — 271.

[2] М а р к о в с к а, М. Летопис за живота и творчеството на Иван Вазов. Част първа (1850 — 1895). С., 1981, с. 31.

[3] В а з о в, И в. Събрани съчинения в 20 тома. С., 1955 — 1957. По-нататък по това издание ще цитираме в текста съответните том и страници. Вж. и: „Моето първо печатно стихотворение" (XIX, 175).

ри 1871 г. На 13 февруари Вазов създава първата редакция на стихотворението си „Днес". Любен Каравелов го обнародва в бр. 16 на „Свобода" от 17 април.

Заглавието „Днес" (I, 378 — 379), кратко, ударно, ни подсказва непосредствено темата — проникновен анализ на съвременната политическа обстановка, направен още в първите четири стиха на I строфа: „Днес ненадейна е епоха, / благоприятна зарад нас; / днес верни времена дойдоха / за секи един народ със свяс." Следват размишления за уроците на историята, за настъпилите събития, които проправят път на борбата за свобода — „за волност секи днес въстава" констатира оптимистично поетът, за да завърши с постоянния рефрен, бичуващ невъзползвалия се от благоприятната обстановка, невъстанал още български народ — „а ние сѐ стоим, стоим!"

Следващите три строфи конкретизират обстоятелствата, събитията, които налагат българският народ да направи своите съдбоносни изводи: „Падна големият притеснител / и удушвачът на волността; / падна тирански подкрепител/ . . . Внукът Бонапартов недостойни. . ."Няма го вече създателя на Втората френска империя, унищожителя на фрёнската демокрация, поддръжника на интересите на капиталистите, на папството и защитник на целостта на Османската империя. Франция вече е република и Вазов може още по-възторжено да прецени, че „френзукият юнак се храбро бори", вече за една справедлива кауза. „Победа или смърт" — той говори; „а ние сѐ стоим, стоим!" „Славянските народи в Австро-Унгария са готови да започнат обща борба за освобождение от „тевтонството", което иска да ги претопи. „Па и нас те одързостяват / от турци да са освободим; [. . .] а ние сѐ стоим, стоим!" Русия е готова да ни се притече веднага на помощ, стига „да почнем ние славна битка". Всички балкански народи ще въстанат против мохамеданското робство. Тогава „и векът нас ще ни брани; / а ние сѐ стоим, стоим!" Забележително е първото появяване у Вазов на метонимията „векът" за означаване на XIX век, в чието хуманно, демократично и революционно послание поетът е убеден.

След като в три строфи поетът е изредил оптимистичните външнополитически фактори за нашето националноосвободително движение, в последната строфа на стихотворението поетът изобличава в библейски стил онези „студени книжници, митари", европейските политици, които „в своите мрътви олтари" (метафора и метонимия за отживяла идеология) се мъчат да ни убедят в необходимостта да се запази непокътната Османската империя. Стихотворението завършва с прочувствена синекдоха — „А гласът на братята ни, що страдат, / нас вика там да ги спасим! Доколе турци нас ще владат? / Доколе ние ще да стоим!?"

Стихотворението е издържано. Строфите са дванайсетстишни, съставени от три ясно разграничени смислово и пунктуационно катрени с кръстосана рима.

Неслучайно Вазов изпраща това стихотворение на Каравелов и той го обнародва в „Свобода". Само с въздействието на пламенната публицистика на Любен Каравелов може да бъде обяснена коренната разлика в идейността, настроението, задачите между „Дунав" и „Днес", две стихотворения, предизвикани от едно и също събитие и довършени и публикувани почти едновременно. Явно е, че Вазов в Олтеница най-напред е „поглъщал" статиите на Каравелов и „Свобода", посветени на задачите

на българското националноосвободително движение, предизвикани от Френско-пруската война. Само така можем да си обясним коренната разлика и промяна на абстрактния миролюбец, отвратен от ужасите на войната и мечтаещ за световен мир, превърнал се в глашатай, агитатор на националната революция, която е неизбежна, жизнено необходима, съдбоносна. Въпреки че Вазов е работил по-продължително върху „Дунав", творбата е далеч от художествените достойнства на почти спонтанното, бързо изкристализирало стихотворение „Днес".

Л. Каравелов завършва с катоновска упоритост и настойчивост уводните си статии, политическите прегледи и дописките във в. „Свобода" от юли 1870 до март 1871 г. с изводите и призивите към незабавно въстание. Тези призиви са издържани чрез реторични възклицания и въпроси. „Щастлив е оня народ, който умее да се възползува от времето!... А какво ще правим ние, българите, в тия критични минути? . . . Тежко ви и горко ви, ако пожелаете да чакате още." (VII,191) [4]. „Гответе се, защото няма да ни чакат нашите сгоди" (VII,194). За Каравелов е ясно, че именно падането на Наполеон III от власт е главната причина за раздвижване на всички прогресивни, свободолюбиви и революционни народни движения в Европа. „Имайте на умът си само това, че Наполеона вече няма, па вървете напред" (VIII, 374). Той е бил „най-големият преследовател на свободните идеи и най-големият неприятел на човеческата свобода" (VII,191), първият неприятел на християните в Турция (VII, 235). Каравелов също цени борбата на френския народ за защита на републиката—„Днес свободата се бори против деспотизма" (IX, 139). От Каравелов Вазов научава за готовността на потиснатите в Австро-Унгария славянски народи да започнат освободителна война. „Славяните са се въоръжили против Хабсбургския дом" (IX, 53), „ югославските народи са готови да въстанат" (VII, 193). А не е било необходимо Вазов да научи от Каравелов, че Русия е вече готова да поднови своята освободителна мисия на Балканите (VII, 190, 235). А и според Каравелов с неблагодарна роля са се заели западните политици, които все още поддържат целостта на отживялата турска империя (VII, 190, 235, 254; VIII, 266).

Вазов е успял да придаде поетична форма на проникновения политически анализ и вдъхновен революционен зов на Каравелов в първото си политическо стихотворение, отклик на злободневни събития, засягащи съдбините на България.

---

[4] К а р а в е л о в, Л. Събрани съчинения в 9 тома. С., 1965 — 1968. По-нататък по това издание ще цитираме в текста съответните том и страница.

Трявна в живота и творчеството на Пенчо Славейков

Вера Христова

В изграждането на всяка творческа личност между многобройните фактори, условия и обстоятелства особено място заемат родният край, домашната атмосфера, семейната среда. Там бъдещият художник получава първите си впечатления, в повечето случаи силни и трайни, с незаличим отпечатък върху душевния му строй, върху идейната и емоционалната насоченост на цялостното му творчество. Многобройни примери могат да бъдат посочени в историята на литературата — и нашата, и чуждата — за това, какво е дал родният край на един поет или писател. Сред българските творци на словото те не са малко, като се започне с Петко Славейков, сетне Ботев, Вазов, Яворов, Смирненски, Вапцаров, та до най-нови дни — Павел Матев, Дамян П. Дамянов и мн. др.

Неповторимата атмосфера на възрожденска Трявна, артистичният вкус и естетическият усет на хората от този край, както и будните обществени традиции несъмнено са допринесли за израстването на мнозина революционери, общественици, хора на науката, културата, художници, поети и писатели. Трявна е родно място на първия новобългарски поет — Димитър Попски.

В живота на Петко и Пенчо Славейкови, олицетворили две епохи в историята на българската литература, Трявна е не само преходен момент от биографията им. Тя е бащино село на Петко Славейков. Тук той намира закрила, преследван от гръцката злоба по четирите краища на поробеното отечество, тук учителствува най-продължително и подготвя за печат първите си книги, написва някои от най-хубавите си ранни любовни песни, тук създава семейство, тук се раждат всичките му деца.

Темата „Трявна в живота и творчеството на Пенчо Славейков" налага да се имат предвид няколко важни обстоятелства. Преди всичко факта, че Пенчо Славейков, роден в Трявна на 27 април 1866 година, е живял тук до есента на 1876 г., т.е. до десетата си година, когато семейството се изселва в Стара Загора. После е идвал няколко пъти, но от шестнайсетата си година не се е връщал в родното си място[1]. Освен това след напускането на Трявна Пенчо Славейков е живял само в градове.

[1] Славейкова, Св. Пенчо Славейков. Биографичен очерк. С., 1955, с. 12.

Първите непосредствени впечатления от народния селски живот са именно от Трявна. Тук е изпитал за първи път очарованието на народното творчество, под чиято магия живее до края на живота си. В Трявна Пенчо Славейков е здрав, може да се каже по-здрав, отколкото през целия си живот, защото още на следващата година, когато старозагорчани бягат от горящия и опустошен град, той преспал на улицата в Казанлък и според записаните от самия него бележки от 1877 до 1881 г. — го тресла „люта треска"[2]. В 1882 г. боледува от пневмония и едва оправил се, през 1884 г. в Пловдив вследствие на силна простуда получава парализа. Поставяни са му много диагнози, лекуван е по различни начини в Австрия, Франция, Германия и Италия, но без значителни резултати. Ето защо спомените на Пенчо Славейков за Трявна са спомени за едно весело и охолно време на волност и детски лудории.

Каква е Трявна в спомените и творчеството на Пенчо Славейков, какво място заема в творческата му биография?

Най-ранните автобиографични бележки на Пенчо Славейков, публикувани досега, са от 1888 — 1889 г. Те започват с един романтичен сън, с каквито били пълни нощите му в дядовата му къща в Трявна: „Спя и сънувам, че под възглавницата ми стои една чудно хубава арфа. Аз се докосвам с пръсти до струните ѝ и тя издава дивни звукове. Сутринта, когато се събудих, аз напразно превръщах няколко пъти възглавницата — арфата я нямаше."[3] С поетическото си внушение този сън го е тревожил, но е бил и утеха в часове на колебание и неверие през целия му живот.

Каква е Трявна в Пенчо-Славейковите спомени? Интересно е, че в ранните от тях всичко, свързано с нея, носи белега на подчертано добродушна ирония. В две различни тетрадки от едно и също време е записан един спомен, малко изменен и разширен във втората му редакция. Това е описание на Трявна, което засяга географското ѝ положение, занаяти, отношенията ѝ с Габрово, характеристика на тревненци с тяхното гостолюбие, „фодулук" и страстна защита на всичко тревненско, което в представите им може да мери ръст с европейските ценности. „Трявна е разположена в една тясна и безплодна долина при северните поли на Балкана — пише той — и е знаменита по своята непримирима и бясна вражда със своя съсед Габрово. Тази вражда помежду им е за първенство. Трявна е малка, но тревненският фодулук е твърде голям и той не им позволява да признават първенството на Габрово. Оръжия в буйната борба на тези две смешни съперници служат местните произведения — сапунят, лоените свещи и гаванките от една страна — и от друга пистилът, шаещите и казаслъкът; бойни полета са им пазарите главно в Търново и другаде, вред из България." Неподражаемият хумор на Пенчо Славейков убожда ту тревненци, ту габровци: „Аз мисля, че за непопулярността на сапуня в Трявна е причина ненавистта им към габровци, която е пренесена на техний сапун, та че и на всякакъв сапун въобще." Все в този ироничен тон е изтъкната и една от най-характерните черти на тревненци — гостолюбието. „Както и да е — пише Пенчо Славейков, — Трявна е по-прочута от Габрово — и от добра, и от лоша страна. Тревненци са сиромаси, наивни, малко превзети, но всъщност добри и гостолюбиви хорица — а в сравнение с габровци, те са цвете. В Трявна няма гостиница, но затова пък вратите

2 Литературен архив. Т. 3. Пенчо Славейков. С., 1967, с. 57.
3 Пак там, с. 30.

на тревненци са отворени всякога и за всекого пътника; госта се посреща на радо сърце, гощават го с „що бог дал" и се обиждат, ако той иска да възнагради парично гостолюбивите стопани за оказаната нему грижа и услуга. В Габрово за пътниците има ханища, на които след като ви изпият кръвта дървеници, съдържателите немилостиво ще ви оскубят и при отпътуването ви, наместо „добър път", според каяфета ви, или ще ви изпсуват или поне подметнат. "Насмешката на Пенчо Славейков отстъпва място на искрено вълнение, когато дойде ред на патриотизма на тревненци. Ето какво разказва той: „Тревненци много обичат своя каменен двадесет метра висок градски часовник, какъвто габровци нямат, и го считат за най-високо здание на тойзи свят. Той е тяхната гордост. През 1889 г. случайно разправях на един нашенец за парижкото изложение и негова венец — Ейфеловата кула, колко е висока тя и величествена. Патриота тревненец ме пресече още в началото: „Ами по-висока ли е тя от нашия часовник?" ... И при сичките им уверения, че тя е 20 пъти по-висока, добрият нашенец съмнително се усмихваше: „Ами виждал ли си я ти нея сам?" Когато му казах „не!" той не можа да се начуди, как аз „учен човек" съм се оставил на немците (немци тревненци казват на всички западноевропейски народи) да ме тъй очевидно лъжат: „че хич бива ли по-високо нещо от нашия часовник!" — отсече той. В лице на тоя гащат нашенец цяла Трявна защищаваше своята слава. И бога ми, ви казвам, мен това не ми се показа никак смешно."[4] Часовниковата кула като най-забележителен акцент в общия архитектурен вид на града е оставила неизгладими спомени у Пенчо Славейков, свързани с ученическите му години. Към тях се връща той и по-късно в бележките си от 1901 г.: „Дали все тъй горда и мрачна се издига там високата сахатна кула? Аз бързах да съм до нея, преди звона, окачен на самия й връх да бие два — че до нея е училището, а там на мегдана и на широкия училищен двор вече са събрани всички мои свърстници и съпакостници да се боричкат и бият, докато задрънка звънеца да се прибираме в час — да ни натупат един след друг, че никой не си е научил урока."[5] Постепенно шеговитият тон изчезва. С дълбока тъга са изпълнени думите: „Вече двайсет години как не съм виждал родний си градец, но още и след двайсет години да го видя, струва ми се ще го намеря пак такъв . . . и той като мене живее повече в спомени за миналото . . . " В тези бележки Пенчо Славейков ни е оставил любопитни сведения за тревненското школо, за неговите даскали, които в доморазлата си педагогика се надварят по сопаджилък. Добре си спомня за учителя си Марко Витанов — неговата благост му влияела повече, отколкото шамарите и бастуните на другите учители. Все в тия бележки Пенчо Славейков ни е оставил и една забележителна картина на лятна вечер в Трявна през 70-те години на миналия век: „Лятно време Трявна биваше полупуста, или по-добре казано, оставаха речи само жените: мъжете се пръскаха по гурбет. През летните ясни вечери цялата наша махала излизаше на улицата. С кърпи в ръце, ние боси и гологлави тичахме по улицата да гоним светулки и нощни бръмбари, а нашите майки, събрани пред портите, коя с хурка, коя с чорап в ръка, седенкуваха до късна нощ, заприказвани за скромните интереси на скромния си живот." Освен в автобиографичните бележки общи сведения за Трявна откриваа-

4 Пак там, 45 — 47.
5 Пак там, с. 58.

ме и в някои от литературните му мистификации в антологията „На острова на блажените". В очерка си за Иво Доля той пише: „Той е роден на 27 април 1866 в живописното и тихо балканско градче Анварт (думата е Трявна, прочетена обратно — б.а., В.Х), прочута още в старо време с овощните си градини и в чието землище сега са известните каменовъглени мини . . ."[6]

В зряла възраст преждевременно уморената му от физически и нравствени страдания душа отново се обръща към миналото, сподавяйки болезненото разочарование от настоящето. В очерка си за Христо Белчев, поет и общественик, съпруг на Мара Белчева, убит при покушението срещу Стамболов през 1891 г., от картината на гладното си и босо детство в Трявна той прави картина на цяла една епоха. „Нам, родените преди да се роди свободата на България, е мило да се връщаме в спомените си към ония дни, когато сме ходили боси и гологлави, вятъра ни е обдувал отвред без позволение, а слънцето както си ще обжегвало. Като на вълчета, очите ни гледат все към гората, — и един комат хляб, сврян под мишца, или пъхнат в някой от джебовете, ни е доста за през цял ден . . "[7] Тази картина от робското минало той противопоставя на нравствения мрак на следосвобожденска България: „Ние, галените рожби, не ни галеше освен слънцето, от което не една луча и днес грее в сърцата ни, както на всяка рожба, отредена за живот, а не за увяхване във влагата и димът на съвременните големи градове."[8] В този очерк се среща и любопитното за историка сведение за идване на Бачо Киро в Трявна.

Безкрайна човешка скръб лъха от кратката бележка на Пенчо Славейков, писана вероятно след 1895 г., след смъртта на баща му, за когото дълбоко скърбял: „По цели нощи се превивам в леглото и мисля и премислям . . . И нещо ме грабва и понася бързо, тъй бързо, че аз изгубвам свяс. Где съм? Що е това? Кат сянка на широката градина се тули ниска къщица и през един от прозорците се промъква светлина на горящата отвътре лампа. През една разтрога на спуснатите жалузи аз надниквам там и сърцето ми примира. Пред натрупаната с книги маса моя стар баща е навесил беловласа глава, уморен от дългогодишни бдения. Той държи перото в ръка, макар друг поет да е дошел на смяна, оръжието си той ще държи в ръка и с него чака последний удар . . . "[9] Сродно по настроение с тия бележки е едно стихотворение на поета, печатано през 1889 г., в което несъмнено става дума за родната му къща в Трявна:

Заглъхналият сенчест двор
е месечко огрял,
в лучите му изстъпва дом
и глух и запустял.
О, не такъв го помня аз
запуснат, глух и ням —
от прозорците му с привет
блещукал ми е плам.
Знак от живот там няма днес
в прозорци плам не грей . . .

---

6 Славейков, П. П. Събрани съчинения. Т. 2. С., 1958, с. 117.

7 Белчев, Хр. Очерк. Предговор към избрани съчинения от Хр. Белчев. С., 1905; Славейков, П. П. Събрани съчинения. Т. 5. С., 1959, с. 12.

8 Пак там, с. 125.

9 Литературен архив. Т. 3, 62 — 63.

Загърнала го й пустошта
и хлад от него вей.[10]

Понякога в чужбина най-неочаквани неща — някой поглед, някоя особеност на човешкото лице, дума, жест, картина, изглед или прочетени редове от някоя книга — могат да пренесат поета в миналото на родното му село. В тефтерче, за което се смята, че е от около 1905 г., когато пребивава заедно с Мара Белчева във Франция, Швейцария и Австрия, е записал: „Когато чета Омира, ах, колко малко усилие ми струва да се вживея в него. Аз изведнаж се чувствувам отнесен в родното си село. Дете се виждам да бродя по планините тайнствени и бурни, свинар, та ето го . . . Такъв и такъв . . . , и рошаво дете, аз се навъртам около му и той ми разказва за отпътуване на баща му, за неговата слава при Троя . . . че се скита, но скоро ще се върне."[11] Всъщност има ли нещо странно в това, че силното асоциативно въображение на Пенчо Славейков е свързало могъщия поетичен дух на Омир с Трявна?

Родното място присъствува в живота на Пенчо Славейков и като спомен, и като нежна грижа за близките му. Няма да се спирам на неразривно свързания с Трявна образ на бащата — този проблем е многократно коментиран. Ще отбележа само един твърде интересен случай. За обичния си брат Райко Пенчо Славейков има най-трайни спомени от Трявна, от времето, когато двамата са изживявали заедно часове на духовна близост и наслада сред книгите на бащината си библиотека в долния кат на къщата. Райко предавал на малкия си брат първите уроци по стихотворство. И ето в далечния Париж една случайност отново събужда болката в сърцето му за този непрежален от него, рано починал брат. В писмо от Париж, като описва сътрапезниците си в пансиона и чертите на младото момче до себе си, той пише: „Такива устни аз до сега не съм виждал само едни — и виждам ги още в спомените си — устните на брат ми Райко, умрял в 1878 година. Като с пара разрязани . . ."[12] Трявна го е дарила и със спомена за милата му сестра Пенка, след чиято ранна смърт той прехвърля цялата си братска нежност към дъщеричката ѝ Светослава. В писмо до Александър Паскалев от Рим през 1911 г. той пише: „От I и II част на „Кървава песен" прати един екземпляр у дома на сестриното ми дете Славка Цанкова"[13], а в архива на Пенчо Славейков е запазена и една снимка картичка — дете с количка[14] — това е пак малката Светослава, която той галено нарича с майчиното ѝ име „Пенче". Навремени във възпоменанията му за Трявна отново бликва ироничният тон; в картичка от Харков, като описва комично тамошните професорши, той лаконично обобщава: „Господи, като моята тревненска братовчедка."[15]

Интересен проблем е присъствието на Трявна в поетическото творчество на Пенчо Славейков. Неговият Олаф ван дел Гелдерн, т.е. самият той, е роден в росните гънки на „оная величествена планина, която лежи като мила сянка на душата му и която е нему по сърце да възпява в своите песни"[16]. Образът на Балкана до такава степен е оживял у Пенчо Сла-

---

10 Славейков, П. П. Събрани съчинения. Т. 6. С., 1959, с. 42.
11 Литературен архив. Т. 3, с. 69.
12 Писма от Пенча Славейков до Мара Белчева. С., 1929, с. 46.
13 Пенчо Славейков. Събрани съчинения. Т. 8. С., 1959, с. 24.
14 Пак там, с. 80.
15 Писма от Пенча Славейков до . . ., с. 124.
16 Славейков, П. П. Епически песни. С., 1907.

вейков, че се явява като поетическо сравнение в най-неочаквани теми. Така например в статията си „Език и култура", когато говори за богатството на българския език, пише: „И наредени така звук по звук, дума по дума, те образуват една волна верига, една Стара планина — гранит и мрамор, тъмни усои, пълни със скъпи руди, и висини дето въздухът е ведър и се леко диша[17]". Балканът го вълнува до края на живота му. В поемата „Кървава песен" признава неотразимото въздействие на Тревненския балкан от най-ранните си години: „От пръвни още дни сърцето ми е той омайвал и унисъл." За Пенчо Славейков той не е само гледка, където „изстъпват връх до връх и дивни, и замайни". В този Балкан на майчините си скути е слушал „приказки и песни за нечути борби и теглила" на родния си край, тук сърцето му се е учило да люби народа и да страда за него. Най-сетне оттук той има спомен, който търси трогателен отзив:

Ако до днес живей там, в тихий роден кът,
другарин мой, връстник, все негли някой път
ще си припомня той, подир игри, събрани
на Павлов лъг, край Юдини герани,
тез чудни приказки и песни как съм аз
разправял . . . как се ний заканяхме тогаз,
че всички заедно, когато отрастеме,
за родния си край борба ще поведеме
и ще го отървем от робското тегло . . .
И няма на света да има вече зло,
тъй като ний, — да, ний! — с оръжие в ръката,
ще го премахнеме навеки от земята.[18]

С тази страшна детска клетва на Пенчо Славейков, направена сред тревненските поляни, започва борбата му със злото, с робството в живота и в човешката душа. Струва ми се, че трябва преди всичко тук да се търси обяснението за ненадминатото и до днес извисяване на образа на Балкана в „Кървава песен" до поетичен символ за историческата съдба на един народ. Детинските златни дни на Пенчо Славейков свършват в Трявна. Пожарищата на Стара Загора прекъсват този вълшебен сън.

Но в „Кървава песен" Трявна не е само в образа на Балкана. В картините на домашния бит, народните събори, хора, в резбите и потоните, навсякъде можем да открием поетичните внушения на стара Трявна.

Жизнелюбивият патос на Славейковото творчество е внушен може би и от жизнеутвърждаващото начало на тревненските възрожденски изкуства, очаровали детинския му поглед. Ето защо, когато застанем днес под слънцето и маргаритите, под греещия и цъфтящ потон на майстор Димитър Ошанеца в Даскаловата къща, мъдростта и философията на това изкуство намират поетичен изказ у нас чрез стиховете на поета:

За радост всичко тука на земята
се ражда, расне, и цъфти, и зрей.
Во радостта, което повехней
дарява то цвета си на душата.

С чувство на дълбоко преклонение пред героизма и подвига са написани стиховете на Пенчо Славейков за Ангел Кънчев, „гордий млад юнак", свят в своята храброст, родолюбие и жертвоготовност.

---

[17] Славейков, П. П. Събрани съчинения. Т. 5. С., 1959, с. 251.
[18] Славейков, П. П. Събрани съчинения. Т. 3. С., 1958, с. 5.

Много са стиховете и лирическите редове в проза, в които обичта на Пенчо Славейков към родното място се е сляла с любовта му към отечеството, където роден край и родина напълно се покриват. И затова в малката нежна песен „Ни лъх не дъхва над полени" може с основание да се твърди, че охолната мечта на поета за „лек път, за почивка тиха" е мечта за тревненските ясни и тихи вечери, че тук го чака с милувка сънят на неговото щастие. Или оная чудна песен „Неразделни"! Не може да се твърди, че Пенчо Славейков е чул народното поверие за неразделните влюбени именно в Трявна или че тук е слушал народните песни, изградени върху този мотив, които е включил в сборника „Книга на песните". Но на всеки тревненец ще се стори твърде странно, ако някой, говорейки за Пенчо Славейков и Трявна, не спомене тази песен — така е тя неразделима от Трявна, както Пенчо Славейков от родното си място. Така е у Пенчо Славейков, така е у бащата Петко Славейков, така е у Ботев и Вазов, така е у всеки българин, когото родното място е учило на любов и омраза. Ето защо и завръщането на Пенчо Славейков при народа му, неговият недосънуван блян, е завръщане едновременно и в родното място, и в родината:

Виждам се во родний кът
родна реч слухът ми гали
свой отново ме зоват
свой които са ме звали.

За Пенчо Славейков с пълно право могат да се кажат ония думи на Адам Мицкевич, които самият той е цитирал във великолепния си очерк за него: „Моята душа е въплътена в моя роден край. В моето тяло е душата на моята родина. Моят роден край и аз сме едно."

Писателската група „Човек и земя“

Константин Н. Кантарев

Идеята за писателската група „Човек и земя” (1937) възниква още през април или началото на май на 1934 г., когато писателите, които после ще членуват в нея, обмислили решението за създаването ѝ, като искали тя да бъде регистрирана и дейността ѝ официално разрешена. Било избрано настоятелство от седем души: председател — Роза Попова, подпредседател — Теодор Траянов, членове — Вичо Иванов, Димитър Панов, Петър Василев, Стоян Попов и Людмил Стоянов. Подали заявление до Софийското градоначалство, но събитията от 19 май на същата година попречили на замисъла им. Всички политически и обществено-културни организации и издания в страната били забранени. Същата участ постигнала и тях, защото не получили отговор на заявлението си.

Но след отзвучаването на събитията от 19 май същите хора възобновили събиранията си. Освен променените вътрешнополитически условия, смелата борба на испанския пролетариат против фашистката диктатура на Франко съживила идеята за „Човек и земя”.

За тая група писателят Г. Жечев споменаваше откъслечно. Още преди Девети септември Вичо Иванов ми разказваше за нея, като споменаваше имената на Т. Траянов, Г. П. Стаматов, Елин Пелин, Л. Стоянов. Казваше, че обмисляли издаването на литературно списание. Преди десетина години и д-р Ст. Джаков ми спомена за нея, назовавайки имената на Роза и Стоян Попови, Т. Траянов, Елин Пелин, Г. П. Стаматов. Това ме заинтересува. Настоях и той написа кратките си спомени. Те са непълни, но без тях нямаше да се знае нищо за тази интересна писателска група. Повечето от нейните членове са вече покойници: Елин Пелин, Стоян и Роза Попови, Г. Жечев, Л. Стоянов, Вл. Трандафилов, Кирил Христов, Св. Камбуров-Фурен, проф. Веселин Стайков, Вичо Иванов, Велко Зидаря. Живи са само 3 — 4 души, които потвърждават членството си в „Човек и земя”. Архивни материали не са запазени, защото цялата библиотека на д-р Джаков, секретаря на групата, е унищожена при бомбардировките над София през 1943 — 1944 г.

Ето спомените на д-р Джаков: „С широката си душа и добро сърце журналистът Пецев с удоволствие предостави за нашите срещи своя голям хол в апартамента си на ул. „Сердика”, близо до Централната баня. Наистина там се състоя нашата първа среща, на която се избра даже настоятелство в състав: председател — драматичната артистка и поетеса Роза Попова, подпредседател — Т. Траянов, касиер — артистът Вл. Транда-

филов и секретар — д-р Джаков. Роза Попова сядаше обикновено на десния край на председателската маса, от дясната ѝ страна — извън масата, столът се заемаше от нежната и свита фигура на Т. Траянов, на левия край на масата се разполагаше Трандафилов с небрежно преметнат крак върху крак и с усмивка посрещаше всички новодошли. На предния ляв ъгъл седях аз като секретар, за да протоколирам и „стенографирам" дебатите. Роза Попова с внушителната си фигура и артистично достойнство изпълняваше възложената ѝ функция. Траянов много рядко казваше нещо с несигурен приглушен глас, който мнозина не чуваха, а Трандафилов с непресекващата си усмивка и шеговитите забележки поддържаше доброто настроение на всички. На първия ред, точно срещу Роза Попова, сядаше с вторачен в нея поглед нейният бъдещ съпруг — писателят Светослав Камбуров-Фурен. Г. П. Стаматов сядаше обикновено встрани до прозореца откъм ул. „Сердика" с намръщено лице и ядовито блуждаещи очи, готов всеки миг да вземе думата за язвително изказване. К. Христов въобще не сядаше, а винаги ухилен, с плешива глава и „златни" очила, заговаряше всеки, който му се изпречеше. След дългото изгнание той видимо се чувствуваше в стихията си. Елин Пелин сядаше мълчалив и свит в някой отдалечен ъгъл, но зорко следеше всичко, което ставаше наоколо. Той рядко говореше, а на въпросите отговаряше лаконично с „да" и „не". Основното му запознаване с философията на Макс Щирнера не бе отишло напразно (разказа „За едни майка, за други мащеха"). Самобитна фигура представляваше и Людмил Стоянов, седнал също на по-отдалечено място, с острите черти на измъченото си лице, със замислен поглед и скромна мълчаливост. Той дълго време сътрудничеше на в. „Мисъл и воля" на Г. Жечев, винаги на 4-та страница, под псевдоним — Зоил, и явно се радваше на хубавото начинание. Целият хол се изпълни с хора: едни седнали, други — прави или разхождащи се насам-натам. Там се виждаше плешивото обло теме на художника Веселин Стайков и жена му д-р М. Стайкова. Спор водеха Вичо Иванов и Д. Василев, Стефан Бракалов — собственикът на печатницата „Братя Миладинови", който печаташе безплатно „Мисъл и воля", приветливо се кланяше на всички Иванчев и много други. Знам, че Н. Хрелков беше осведомен за „Човек и земя", но не си го спомням да съм го виждал да идва на нашите срещи. Самотен се чувствуваше и Велко Зидаря.

„Човек и земя" заживя пълнокръвно още през първите си ежеседмични срещи. Испанската гражданска война беше в разгара си и представляваше главната тема на разговорите. Л. Стоянов с патос разправи за своите изживявания на Международния писателски конгрес в обсадения Мадрид. Говореше се за героизма на испанските революционери, за подвига на легендарния Дурути. Жечев, В. Сирманов и други се изказваха по принципни въпроси, разглеждаха се трудовете на основоположниците на социализма.

Осезателно се чувствуваше липсата на Асен Златаров и Антон Страшимиров."

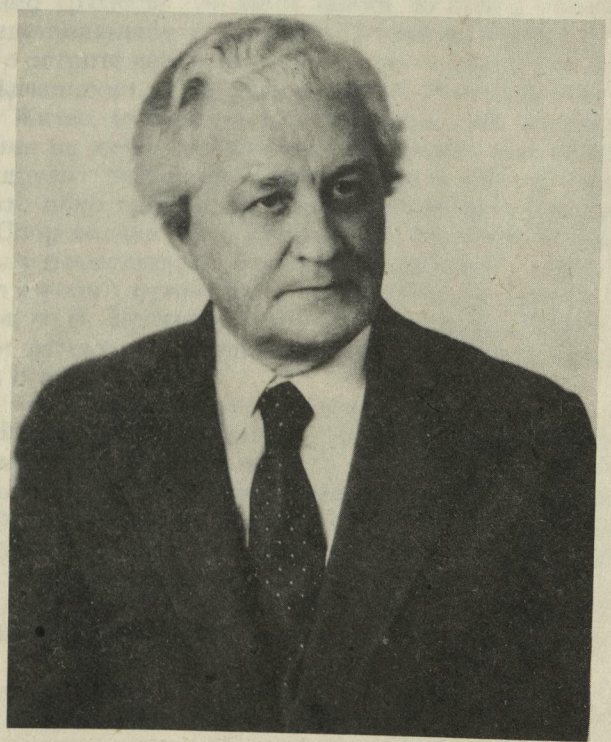
Борбата на испанския пролетариат събужда големи надежди в света. В Испания се руши една тирания и се градят основите на социализма и свободата. Естествено е нашите писатели и прогресивна интелигенция да заживеят с възторга и патоса на тая борба, с вярата в нейната победа. Ето защо членовете на групата „Човек и земя" следят успехите на революцията и бележат върху картата промените по фронтовата линия. Група-

та не е провизорна среща на близки хора, а организация, нерегистрирана, но със здрав живот — седмични събрания, ръководство и пр., водят се протоколи, проектира се месечно литературно списание.

„Човек и земя" наистина обещава да стане това, за което е образувана — завършва спомените си д-р Джаков. Но облаците на войната затъмниха хоризонта . . ." Въпреки че не е просъществувала дълго и че не е регистрирала публична дейност, групата „Човек и земя" е една интересна проява на прогресивната интелигенция в България.

Виталий Ив. Злиднев—ревностен изследовател и популяризатор на българската литература и култура

Казват, че първите впечатления от хора, с които по-късно ще имаш възможност за многократно общуване, за да се превърне то в едно дълголетно и сърдечно приятелство, стават най-трайни в съзнанието и винаги възкръсват щом човек се върне към онова време.

И наистина едва седнал на работната си маса, за да припомня заслугите на един неизменно верен приятел на България и неуморен изследовател и популяризатор на българската литература и култура в Съветския съюз, в паметта ми изплуват спомените от онези първи срещи и разго-

вори с младия тогава българист В. Ив. Злиднев, станали преди три десетилетия.

Беше 1955 година. Установяваха се първите официални и делови контакти между наскоро създадените научни институти — Института за литература при БАН и Института за славяноведение при АН СССР. Търсеха се и се чертаеха пътища и форми за съвместна научна дейност. Гостуваха наши учени в Москва и съветски — у нас. И на тази основа в края на септември 1955 г. у нас пристигнаха младите съветски българисти Витали Ив. Злиднев, Игор М. Шептунов и по-възрастният от тях Николай Ив. Кравцов, след като през май вече бе гостувал Дмитри Ф. Марков.

Случи се така, че аз, тогава научен секретар на Института за литература, трябваше да придружавам нашите съветски колеги по време на обиколката им из страната. Това бе наистина незабравимо пътуване, за което и гостите, и пишещият тия редове винаги си спомнят с умиление и възторг. При многократните по-късно срещи и у нас, и в Москва ние винаги се връщахме към ония топли есенни дни на 1955 г., когато прекосявахме нашата страна, водени от неутолимата жажда да видим колкото се може повече, да почувствуваме по-дълбоко нейното героично минало и динамично настояще, да се приобщим непосредно към нейните духовни ценности и природни красоти, да сведем чела пред ония свети места, станали символ на българщината.

В продължение на цяла седмица посетихме много села и градове, манастири и църкви, музеи и библиотеки, исторически и културни паметници, родните места на възрожденски дейци и антифашистки борци, на поети и писатели — хората, които с дело и слово са писали националната ни история. За мене бе интересно да видя как чужденци възприемат онова, което е така скъпо за всяко българско сърце, доколко могат да ги развълнуват наши национални светини. И трябва чистосърдечно да призная, че бях дълбоко трогнат, развълнуван, когато наблюдавах с какво преклонение и пиетет нашите съветски гости застават пред всеки паметник, свидетелствуващ за историческото ни битие, за духовно-нравственото мъжество на народа ни през вековете, за неговите епични борби в по-далечното и по-близко минало, как се възхищаваха от ентусиазма на хората, които прокарваха първите бразди на социалистическите преобразувания.

Тези представители на съветската наука, които от години вече се занимаваха с проблемите на българския фолклор, на Българското възраждане, на новата ни литература, живеели са с мисълта, че са давали вярна трактовка на отделни страни и моменти от културно-естетическите ни завоевания, трябваше чистосърдечно да признаят, а и по-късно неедноократно да подчертават, че едва сега, при живия им и непосреден досег с историята, с бита и културата, с природата на България, са започнали много по-дълбоко и всеобхватно да разбират с ума и да чувствуват със сърцата си съкровения обществено-интелектуален и нравствено-емоционален свят на българския народ. Вече много по-близки са им станали онези люде на мисълта и делото, които с дейността си са давали съдържание на българската история, градили са националната ни култура. Сега вече разбираме — признаваха те — отгде българинът е черпел ония духовни сили, за да може да преодолява толкова много изпитания и да създава при най-неблагоприятни обстоятелства една материална и духовна култура, която може да се мери с най-високите постижения на човешката цивилизация.

Вечер, макар и преуморени от впечатления, ние продължавахме нашите задушевни беседи, взаимно споделяхме размисли и чувства, спонтанни откровения. Създалата се приятелска атмосфера предразполагаше за окровени разговори, а и за дружески закачки, за шеги. Съветските гости проявяваха едно неспосредно чувство за хумор, умееха да разнообразяват темите на разговора, което още повече разкриваше тяхната богата душевност и широта в осмисляне на житейски истини, на научни прозрения, на емоционални вълнения. За съжаление сега, когато отново си спомням за тия съвместно прекарани прекрасни дни, двама от нашите ентусиазирани спътници и духовити събеседници не са вече между живите. Отидоха си без време незабравимите Николай Кравцов и Игор Шептунов, оставяйки ни в наследство своите изследвания върху българската литература и фолклор, а и своята възторжена любов към България.

Още в ония дни най-младият от тримата българоведи — Витали Иванович Злиднев — задържаше особено вниманието ми. Със своята висока красива осанка, с буйните си руси коси и многозначителна усмивка, с вглъбения си поглед и замечтаност неговият образ се вряза дълбоко в съзнанието ми. Често ние неволно се приближавахме един към друг, за да споделим впечатление от гледаното или да разменим размисли и вълнения. Неговата вродена сякаш деликатност на духа, проявяваният такт във всичко, умението му да предразполага и да беседва непринудено очертаваха профила на личността му, бързо печелеха симпатиите на другите. А и близостта на научните ни интереси ни сближаваше все повече и повече. Колко много срещи и разговори и в Москва, и в София, и по време на разни международни конгреси и конференции! И винаги Витали се открояваше като високохуманна личност и интересен събеседник, като учен с все по-широки интереси към българската литература и култура, които за него станаха не само обект на научни занимания, но и житейска съдба. Неизменната му близо четиридесетлетна любов към България придобива все нови и нови координати, намерила е израз в много изследвания, студии, статии, в една широка, разнообразна и плодотворна българистична дейност.

Една вечер по време на краткия ни престой във Велико Търново Витали Злиднев ме попита дали може на другия ден да посети с. Пчелище. На недоумението ми, защото това име на мене нищо не ми говореше, той отвърна, че в това село е прекарал няколко дни през септември 1944 г., където военното поделение, към което се е числял от състава на Втори украински фронт, било отседнало за кратко време. Той искаше отново да види ония добри хора, проявили такова добродушие и гостоприемство към него и изобщо към съветските войни в ония дни. Споменът за онова време сякаш го настрои по-особено и с вътрешна развълнуваност той ми разказа за преживяното по време на Великата отечествена война.

Тя го заварва като абсолвент в Московския институт за история, философия и литература. Макар че е имал възможност да остане на друга работа, младият филолог отива доброволец в армията. И след неколкомесечна специална подготовка през декември 1941 г. бива изпратен в една разузнавателна част на Южния фронт. Воювал в Украйна и в Северен Кавказ, той се сражава и в епичната битка под Сталинград, където получава и първия орден „Червена звезда" за изпълнение на специални бойни задачи. След Сталинград воюва на Югозападния фронт, а по-късно в съ-

става на Трети украински фронт, участвува и в освобождението на Румъния, България, Югославия, Унгария, Австрия, Чехословакия, за да дочака края на войната на австрийско-немската граница в качеството си на гвардейски старши лейтенант и началник-щаб на стрелкови баталион.

Слушах с напрежение видимо спокойния, но изпълнен с вътрешна развълнуваност разказ за преживяно и изстрадано през ония драматично-трагични години, когато не един път се е изправял пред смъртта. Но тази непритворна изповед придоби особена топлота, когато заразказва за преминаването си през България като офицер от съветската армия, престоявал по няколко дни най-напред в с. Плачи дол, Толбухинско, после в с. Пчелище, Велико Търновско, и накрая в с. Мрамор, Софийско, за да се отправи оттук за Югославия.

Тези първи впечатления от България, врязали се дълбоко в съзнанието му, сега изплуваха с още по-голяма привлекателност и топлота. Те сякаш се оказват съдбовни, когато по-късно, след войната, е трябвало да търси поприще за изява на творческите си сили. Непринуденият разказ, толкова спонтанен и без показност, още повече ми помогна да почуствувам богатата душевност и емоционалност на моя събеседник, както и отгде идват първите импулси да се посвети на изучаването на духовната култура на тая страна, оказала се така гостоприемна в ония военни години.

И наистина, получил широко филологическо образование, слушал лекции при видни съветски учени, сега, след войната, по съвета на бележития учен-българовед акад. Н. С. Державин, той се заема да подготви и защити кандидатска дисертация върху проблеми от творчеството на Ив. Вазов. Постепенно научните интереси на Злиднев ще се разширяват и углъбяват, за да обхванат все по-пълно много и много проблеми от новата и съвременната българска литература.

Още в началото на 50-те години той вече е автор на сериозни статии, посветени на Ботев, Каравелов, Вазов, на Л. Стоянов, Г. Караславов, П. Вежинов. Като научен сътрудник в Института за славяноведение все по-активно се включва в неговата научноорганизационна и научноизследователска работа. Отсега нататък все по-често ще го виждаме като автор и редактор, като съставител и рецензент на много българистични издания. Дейността му се отличава с верен методологически подход, с широки познания и прецизност при изучаване и тълкуване на разнообразните литературни и общокултурни явления, процеси, тенденции.

Спомням си при съвместното обсъждане в София на ръкописа на колективния труд „Очерци по история на българската литература XIX — XX в.", подготвен от Института по славяноведение (1959), с какво внимание В. Злиднев — един от авторите и редакторите на тоя труд — изслушваше бележките, с каква убеденост отстояваше своите концепции, но готов да приеме и мненията на другите, щом се убеди в тяхната научна обоснованост.

Много време и сили В. Злиднев посвещава, за да проучи и осветли някои основни моменти от руско-българските литературни взаимоотношения. Книгата му „Руско-български литературни връзки през XX век" (М., 1964) представлява наистина етап в изучаването на духовнотворческите взаимоотношения между нашите два братски народа. По-късно този труд, разширен и допълнен, излиза и на български език под наслов „Извори на дружбата" (1968). На тия проблеми е посветена и докторската

му дисертация, защитена през 1969 г. в Института по славяноведение и балканистика. И по богатство на изнесените материали, и по концептуално осветление на руско-българските литературни взаимоотношения направеното от автора е безспорен принос в тая област, която продължава да привлича вниманието и на други изследвачи.

Междувременно Злиднев следи отблизо и развитието на съвременната българска литература, помага при рецепцията на видни наши писатели в Съветския съюз, пише предговори към преводи на техни произведения или статии по случай техни годишнини, излиза с отзиви и рецензии за трудове на други съветски преводачи и изследвачи, участвува в подготовката на съвместни издания. Често е автор и на статиите по въпросите на българската литература в енциклопедии и други справочни издания.

От 1970 г. В. Злиднев ръководи сектора по културноисторически проблеми към Института по славяноведение и балканистика. Отсега нататък неговият поглед ще бъде насочен предимно към проблемите на културната история на славянските и другите народи в Централна и Югоизточна Европа, и най-вече към културата на България от XVIII в. до наши дни. С негово участие било като автор, било като редактор излизат редица колективни трудове на Института по въпросите на културната история на народите от този европейски регион. Това ново направление в научните планове на Института по славяноведение и балканистика все повече се утвърждава като извънредно перспективно за комплексно изучаване на явленията от духовния живот на народите. А това дава възможност културно-историческите процеси и явления да бъдат видени в тяхната взаимообусловеност и синхронност.

Извоювал си име на специалист по въпросите на българознанието, В. Злиднев участвува в редакционните съвети на редица издателства при подготовката на сборници и антологии с произведения на български писатели и т.н. Близо 15 години той е неизменно член на редакционата колегия на „Библиотека на българската литература". В съветската „Кратка литературна енциклопедия" са поместени около сто кратки статии-обзори за български писатели. Все така плодотворно е и участието му в „Голямата съветска енциклопедия", в „Детска енциклопедия" и др. Все почесто той е привличан като консултант или рецензент на кандидатски и докторски дисертации, подготвени от съветски и български литературоведи, а през определени периоди е чел и лекции по българска литература във висши институти. От дълги години е зам.-председател на двустранната Смесена комисия за изучаване на съветско-българските отношения и връзки след Великата октомврийска революция и е един от съставителите и редакторите на съответните издания. Член е и на редколегията на основаното през 1977 г. съветско-българско списание „Дружба", както и на „Съветско славяноведение". Съвместно със съветските историци е участвувал в съставянето и редактирането на алманаха „Биография на дружбата", който излиза на руски и на български език и представлява своеобразна енциклопедия на историческите и културните руско-български връзки от древността до наши дни.

В. Злиднев активно участвува в славистични и балканистични конференции и конгреси; секретар е на основаната през 1976 г. „Международна асоциация по изучаване и разпространение на славянската култура", възглавява групата за информация и документация на тая асоциация, чийто бюлетин, излизащ два пъти годишно на руски, френски и английски език, съдържа ценни публикации по въпросите на славянските култури.

Още с основаването на Обществото за съветско-българска дружба през 1958 г. той е член на Централното ръководство, от чието име изнася често доклади по въпросите на българската литература и култура.

Наистина трудно могат да бъдат изброени институциите и изданията, в които В. Злиднев участвува като специалист българист и по този начин съдействува за по-вярното и пълно разбиране на българската литература и култура във великата съветска страна, а и в останалия славянски свят. И всичко това той върши с една неизменна любов и преданост, дълбоко убеден, че служи на благородно дело — изпълнило със смисъл и съдържание живота му. Това ни дава основание да вярваме, че и в бъдеще той ще продължава да работи с още по-голяма всеотдайност за утвърждаване истината за богатата българска литература и култура, обогатявали през вековете световната духовна съкровищница, извисили се и в наше време до големи висоти.

Георги Димов

Петър Незнакомов или изкуството да бъдеш весел

ш ве

Катя Янева

— В книгата „Двадесет разказа" (1968) Вие имате един по-особен цикъл — притчи. Това са популярните разкази „Как обменихте опит със страната Луанда Горунди", „Загадката Гутморген", „Защо не бе основана прабългарската държава в Южна Италия" и т. н. Кога работихте върху тези разкази?

— Те са писани след раздялата ни с Мирон Иванов, до края на 60-те години. След това, през 70-те, писах „Разкази за петте океана". Аз не пиша много бързо. Не съм от най-плодовитите автори.

— Цикълът има самостоятелен облик, не смятате ли, че може да „направи" една книга?

— Не са излизали в отделна книга. Първият път ги прибавих към повестта и излезнаха в книгата „Тайнственият кораб", а една година след това — в „Двадесет разказа". То е нещо като „избрано". Дико Фучеджиев тогава ми предложи — дай двайсет разказа, които смяташ, че са най-добри. Направих подборка тогава, втората част са притчите — малко са за отделна книга, колко бяха?

— 11 са в сборника. Мисълта ми е, че тази форма при Вас се оказва доста плодотворна, това са едни от най-хубавите ви работи, не бива да смятате идеята за изчерпана.

— Аз много си ги обичам тия разкази — „Загадката Гутморген", „Защо знаем малко за нашите царе и патриарси?", „Защо не бе играна първата комедия на Шекспир?". Да, те можеха да станат отделна книга, ако бях продължил тогава...

— Но Вие продължавате към „Разкази за петте океана" — те са по-друго нещо, нов тип трениране на съвременната проблематика. Вижте, аз мисля, че „Притчите" при Вас са един преход, много плавен, между по-конкретно социално-политическия хумор на „Железни хора" и „Разкази за петте океана", където историята идва да Ви помогне за въвеждане на исторически и общочовешки измерения при поставянето на съвременни въпроси.

— Точно така, преход са тия неща — много добре е схванато. Те не са по-малко социални — притчите. Аз си ги ценя и си ги обичам. Особено някои. „Как обменихте опит..." — един много актуален въпрос за тая наша черта да се хвърляме към всичко ново, без да го обмислим достатъчно, да захвърляме всичко старо, изпитано, много сме бързи и колко бъркотии от това, особено в икономиката. И в Съюза го преведоха тоя разказ, и там са го оценили. Ами за „Загадката Гутморген" — не ни ли пречи тази склонност да изчакваме, да се съобразяваме с конюнк-

турата, да търсим някакъв най-подходящ момент, докато пропуснем всичко... Аз Ви казвам, това съдружие с Мирон ни помогна и на двамата — да излезнем от тая конкретна реалност, фейлетонна реалност, да търсим нещата, обобщенията с малко повече фантазия. Пак да се основаваме на това, което е около нас, защото не можем иначе, защото хумористът не може да се откъсне от това, което го заобикаля, но... малко повече фантазия, малко повече блясък в цялата тази работа да има. Защото конкретното, реалистичното разказване тука не е...

— Няма същия удар!

— Няма тоя удар. Ние с Мирон се насочихме малко повече към притчата, към гротеската — „Борбата с циреите", една такава битова, проста житейска история, а се влага в нея един много широк и сериозен смисъл, една история, доведена до парадокс, до крайна глупост.

— Всичко това е придало сила на сатиричното изобличение. Защо да не говорим — и при „Железни хора", и при „Притчите", за смело изобличение? И нашето съвремие не понася леко горчивите истини, които му поднасят хумористи и сатирици.

— А, как ще е леко! Все някой ще се засегне, колкото и да се дава „зелена улица". Когато беше тая първа среща с др. Живков, 61-ва година, спомням си, тогава Гошкин каза: „Другарю Живков, ние действително сме дали зелена улица на хумора. Даже ние пуснахме един такъв разказ, с който аз дълбоко не съм съгласен" — „Загадката Гутморген", за него ставаше дума. Тогава, на тая тридневна среща, се говореше да се даде по-голяма свобода на хумористите да пишат своите неща, да бичуват отрицателните явления. „Даже ние пуснахме един такъв разказ, с който не съм съгласен!" Защото, нали — трябва да пускаме, дори когато „Аз смятам" не знам какво и така нататък. Гошкин беше тогава главен редактор на „Литературен фронт".

— Помните ли неговите възражения?

— Не, но че не е бил съгласен си го спомням. Но тази среща действително се отрази много добре върху развитието на хумора, нали Ви казвам, през 60-те години се написаха едни от най-смелите неща у нас, това беше времето, когато се събаряха остарели, закостенели представи... И пак в „Литературен фронт" излезе последният разказ от притчите — „Приключенията на доктор Пиколомини в Нова Гвинея", последният, и почват другите — „Мистерията „Мери Селист" и навлизането в другата тематика. Значи има един преход, доста плавен.

— За доказателство като че ли Вие включвате последния от притчите, „Приключението на доктор Пиколомини...", в новия цикъл — „Разкази за петте океана" — шегувам се, доказателствата си ги търсят критиците.

— Е, критиците и за „Притчите" нищо не казаха. Може да е имало някой кратък отзив, не знам.

— Др. Незнакомов, искам сега да засегнем някои по-общи въпроси относно творчеството Ви. Вас обикновено Ви характеризират като жизнерадостен сатирик, жизнерадостен хуморист...

— Което доста ме дразни...

— Владимир Проп има такова определение за жизнерадостния смях: „Този смях представлява физиологична реакция на повишеното чувство на радост от своето битие. Той не е свързан с фактори от морален характер... В присмехулния смях ни радва победа от морален характер,

в радостния — победа на жизнените сили и радост от живота...” Разбира се, Проп добавя, че най-често тези видове смях се сливат. Като имате предвид това определение и като знаете, че Ви характеризират като жизнерадостен хуморист, смятате ли че Вашите критици са прави?

— Как ще смятам... ужасно ме дразни тая характеристика. Ужасно. Разбира се, когато има нещо смешно, лесно се взема за несериозно. Цялата работа идва от това, че у нас не могат да ценят дарбата да пишеш смешно... смятат я за някакъв недостатък... някакво уродство. Като че ли нещо, щом като е и смешно, за някои престава да бъде интересно, престава да бъде сатира, престава да бъде морален проблем и така нататък, и така нататък... Много е странно това. Защо така? Но е така. Специално за българския хумор! Когато става дума за чуждия, много добре го оценяват. Едва сега чета предговора на Кръстан Дянков за Търнбър — там много добре се казват нещата и много добре се оценява значението на хумора. Но когато е американски. Когато е български, се казва — ами то е фейлетонно, то е еди-какво си, не знам какво си. Много ме дразни, наистина...

— „Смешно” е неласкаво определение?

— Не е ласкаво, не е ласкаво у нас. Щом е смешно — нищо не е. И човек просто се пита понякога: ами тая дарба да виждаш смешните неща и да можеш да ги описваш, недостатък ли е на писателя? Изглежда, че у нас е недостатък. Ако я нямахме... и Мирон Иванов, и Йордан Попов... тая дарба, щеше да бъде като че ли много по-положително отношението към нас. Вероятно. Така ми се струва.

— Пак ще Ви цитирам една статия — „Старото и новото в библиотека „Стършел” от М. Василев. Тук се дава едно общо определение за стършеловия смях: „Хумористите, принадлежащи към школата на „Стършел”, като се започне от Челкаш, Генчо Узунов, Петър Незнакомов, Радой Ралин, Христо Пелитев и се достигне до най-младите Станислав Стратиев, Йордан Попов, Чавдар Шинов, Румен Балабанов, Валентин Пламенов, не обичат нито същинската оргия на хиперболите, нито жестоките мрачни приумици на гротескното. Те предпочитат пред прекия сатиричен прицел и пред откритата подигравка усмивката, с чиято помощ се казва истината, без да се нарани сърцето.” Като обща характеристика приемливо ли е това — за школата на „Стършел”? Според Вас?

— Не е приемливо, разбира се. Не е приемливо. Не можеш в един кюп да поставиш всичко. Не може така. Не е вярно. Който е следил вестника, ще види, че има и едното, и другото. Как да няма и жестока хиперболизация? Как да няма — има! Но трябва да се забележи. Но те не искат, съзнателно не искат да забележат, може би имат и някакви съображения. Те гледат да ни причислят към жизнерадостните хумористи, сатирици, някак си по-лесно ще мине всичко. Боят се може би пък да не ни изкарат черногледи, да не прозвучи критиката им като обвинение — много е критичен този, много е остър... Усмивка, шега, жизнерадостен хумор — това е безобидно някак.

— И в наше обращение „смешно”, „весело” стават синоними на лековато.

— На лековато, на евтино...

— ... повърхностно.

— Повърхностно! Точно така. Точно това искам да кажа аз — щом нещо е смешно, а-а, не е сатира. Сатирата е само сериозна — е, Светослав Минков, това е сатира. Защото почти няма хумор, почти няма смях. А че в сатирата може да има смях, това не идва на ум на критиците. И че е по-добре да има! Много по-добре ще я възприемат тая сатира, когато се е превърнала в ирония и самоирония. Не — казваме: „А, бе — смешно!"

— С пренебрежение... Мисля си, че Вие никога няма да кажете на един по-млад колега: „Недей да бъдеш забавен!"

— Е, как ще кажа! Ами това е да се подкопае самата основа на хумора като жанр. Може ли хуморът да не бъде забавен... Но не се разбира, изглежда, същността на жанра. Американците го разбират, Илф и Петров и техните критици, па и Зошченко го разбираха. Те казваха много неща, много страшни неща, но под формата на смях.

— Обаче и техният път, и тяхното разбирателство с критиката не е било леко.

— Не е леко, нито в капиталистическото общество, нито сега. Пътят на хумора никога не е осеян с рози. Хашек дълго време са го смятали чешките критици за фейлетонист, за журналист, за безпардонен хуморист без вкус, без мярка — циник. Като зад цинизма не са виждали главното. Те са го поставяли на последно място, те даже не са го приемали дълго време и в Съюза на чешките писатели. Той си е бил за тях журналистче. Но! Получи се така, че никой от тия критици не е останал, а Хашек си е най-големият чешки писател.

— А няма ли — в същия ред на разсъждения — няма ли една друга опасност: когато пишеш хумор и не те одобряват (говоря за млади автори), да кажеш — ето, не ме одобряват, защото пиша хумор?

— А, има и това. И това го има. Има цяла категория наши „сатирици" и „хумористи", които са просто бездарни, но смятат, че понеже пишат сатира, не ги приемат. Еди-кой си — голям сатирик, много смел, много критикува, затова не го печатат... Има, разбира се, има такава опасност, и то доста голяма. И много наши автори се поддават на тая опасност и затъват в едно, хайде да не кажа блато, но затъват в една атмосфера на мнителност, която е много вредна за самия талант, която отравя дните на човека и в края на краищата влияе върху творчеството. Много има такива отровени. Трябват доста нравствени сили, за да се устои на двете опасности.

— Един въпрос ми хрумна, когато четях тия рецензии за Ваши книги... Срещате някакво явление в живота, сблъсквате се с нещо — способни ли сте едновременно да го видите и като нещо много тревожно, което да Ви ядоса, и като нещо смешно?

— Ами... разбира се... Само че сега не мога да дам някой конкретен пример... Малко изненадващ е въпросът... Разбира се...

— Защото вътрешното отношение е общо — несъгласие. От несъгласието може да се роди и гняв, и смях, каква е първата Ви реакция?

— В първия момент — ядосване, гняв, разбира се, защото се сблъскваш с нещо, което ти пречи. Постоянно се сблъскваш с такива неща — на улицата, в трамвая, в учреждението. Постоянно се сблъскваш с такива неща, които възбуждат първо гнева ти, а после, като мине малко време, почваш да се смееш, защото са и смешни на всичко отгоре. Тия изрази на тъпотия, на умствена леност, на нежелание да разсъждаваш,

на инерция и така нататък. Разгневиш се, после смехът избухва. Понякога даже ми минава и гневът. Аз се каня да напиша нещо много гневно и страшно, някакъв конкретен фейлетон, пък като се върна тука, си казвам — бе, тая човешката глупост е неизтребима, няма край, я да се посмея малко и да ми мине гневът.

— Това е интересно и за творческата Ви характеристика. Има хора, които започват с гнева и дотам стигат, и потъват в гнева.

— Ами това чувство за хумор много помага. Страшно помага. Иначе животът не е много лек за хумориста.

— Стигнахме до другия въпрос — кои са опорите Ви в трудния път на хумориста?

— Нали Ви казах — това чувство за хумор, което е... Аз ще си умра с него сигурно. То е неизтребимо. И понякога ми се струва, че най-голямата награда за това, което си написал, е сам ти да се посмееш. Да напишеш нещо такова, че сам ти — което рядко се случва вече, все порядко, — но да се посмееш, да изпиташ удоволствие ти сам, когато си го прочел насаме. Това като че ли... крепи човека. А вече толкова не ме интересува дали другите ще се смеят и какво ще стане по-нататък, ще има ли издание, ще има ли отзиви. Стига ти като че ли това, най-голямото удоволствие — сам да се посмееш, удоволствие, което ще го изпитваш до края на живота си. И това е може би стимулът, който те кара все още да се занимаваш с хумор. Защото пък действително голяма радост изпитваш, когато ти хрумне някоя фраза, дори една фраза, когато ти дойде някоя идея, нещо много смешно, някаква игра на думи — тия са несравними удоволствия за един писател и благодарение на тях ще си продължавам аз това дело.

— Увличате се с това „сам да се посмееш". В самото лично удоволствие от смешната находка не може да не присъствува съзнанието, че това, което сте открили в момента, е нещо, над което биха се смели поне хората, които мислят като Вас.

— Да-а, разбира се, разбира се. И те се смеят. Аз съм го изпитвал това, виждал съм го, уверявал съм се на литературни четения. Точно на тия места, на които аз съм изпитвал удоволствие, реагира и залата. Точно знаем къде ще реагира и никога почти не съм се лъгал. А се изумявам, като прочета някоя рецензия като тая на Г. М. Григоров — тука съм изумен просто. Но то е лично нещастие на критика, не е мое нещастие. Аз зная кое е добро и кое не е, много добре зная и не от всичко, което съм написал, изпитвам удовлетворение. Изпитвам удовлетворение от все по-малко неща. Даже от някои на тия години изпитвам и чувство на срам.

— Например?

— Повестта „Суламанш" — едно от тия, които най не обичам. Не можах да излезна от фактите. И то е единственото ми произведение, което е с контрактация. От Габрово, от Дома на хумора и сатирата. И затова може би и не обичам контрактациите... мъчително беше писането. В замяна на това най-много пари от тази книга съм получил. Искаха да правят филм, предлагаха да направя сценарий, плащаха не знам какво си. Най-незаслужените пари, които съм взел в живота си, са за тази книга. Докато за нещата, които обичам, да кажем — „Чудото във Въображаево" — съм взел някакви нищожни суми.

— И още кои свои книги обичате, щом стана дума за личната преценка?

— „Бяло и черно" беше една от първите, аз я обичам, защото е първата ми сравнително добра книга. От нея смятам, че започна литературният ми път всъщност. А друга книга, която обичам, е „Тайнственият кораб", двете книги, които писахме с Мирон — „Железни хора", „Чудото във Въображаево". Обичам „Двайсетте разказа", тя е малко антологична, както казах, после — „Литературните пародии", „Разкази за петте океана", новата, която сега пиша. Мисля, че и в тази — „Негова светлост — еснафа" има избрани фейлетони вече от по-късните, от 60-те, 70-те години, най-доброто от фейлетоните, които съм писал. Тя е фейлетонна книга, но от по-друг характер, след преодоляването на теорията за безконфликтността, тя е злободневна, фейлетонът, откъснеш ли го от злободневността, той вече не е фейлетон.

— Един заключителен за днес въпрос: мнозина четат хумор за удоволствие, за разтоварване, както се казва. Вие лично кога четете хумор, защо четете хумор?

— Ах, за разтоварване! Никога не съм чел за разтоварване хумор. За мен хуморът си е сериозна работа. Абсолютно делова.

— Когато пишете, а...

— Не, и когато го чета! Никога само за разтоварване не вземам хумористична книга. Аз я захвърлям книгата, ако е писана само за забавление. Никак не ме интересува тоя вид хумор. Даже имаше наскоро издание на един австралийски хуморист, зачетох го и го захвърлих, защото там само някакви битови историйки — жената, тъщата... Ето такъв хумор някои четат за разтоварване. Но аз не мога да го чета. Лично аз. Винаги съм приемал хумора за най-сериозното нещо всъщност. Нито Вонигът съм чел за забавление, нито Бъкуълд — той е фейлетонист за мене, нито Уди Алън. Някои го смятат само забавен, той в някои случаи е и такъв, даже прекалява често и невинаги с добър вкус, но където спазва мярката си, е един значителен хуморист и не е развлекателен за мен. Казва неща сериозни и под развлекателната форма можеш да откриеш къде са му насочени мислите.

— А случвало ли Ви се е да посегнете към някой хуморист специално — за да го „проучите", с мисълта, че ще Ви даде нещо ново — от чисто професионален интерес?

— Е, разбира се. Вонигът така съм чел. Вонигът има нещо ново във формата. Аз не мога да го възприема, но ми беше интересно. Не мога да го отнеса към собственото си творчество — тоя начин на писане, но ми беше интересно да видя как той успява да прави сатира и хумор. Уди Алън ми е много интересен и него повече възприемам, Бъкуълд — като публицистика, като начин да се прави фейлетон. Азис е традиционен, той е малко от типа на Алеко, той си казва нещата направо — сече. Той е в традицията на балканския хумор, то в Турция не са се променили много условията — сега Турция напомня България от времето на Алеко... Но Нушич е вече един по-елегантен хуморист. Ние преди Девети нямахме такъв като него. Сравняват го със Ст. Л. Костов, ама не е същото. Светослав Минков... но за мен Светослав Минков никога не е бил хуморист. Той е един мрачен, саркастичен дидактик. Съвършено чужд е на моите разбирания за хумора. Както и Михайловски.

— Но от тези Ваши рецензии за книги на колеги, които прочетох, останах с впечатлението, че се съобразявате с творческите индивидуалности, не изисквате непременно да се задоволяват личните Ви предпочитания.

— Как иначе — да не уважаваш другия автор, значи да бъдеш тесногръд човек. Да налагаш собствения си характер на творчество върху другите — сам ще станеш фигура за смях. Никога не бих подражавал на Вонигът, например, но го уважавам. Той също е един невесел хуморист. Както става и с Марк Твен в последните му работи — нищо не е останало от неговата първоначална веселост. И тия негови работи, последните, въпреки силата си, по не ми харесват.

— Вашата веселост изглежда се запазва, устоява.

— Губил съм я понякога, губил съм си я, но сега, напоследък, като че ли се възражда. Може би се освободих от административни грижи, останах малко повече сам със себе си. Струва ми се, че това освобождаване от редакторските отговорности ще ми се отрази много добре. Именно в това отношение — възраждане на веселостта. И — като че ли удоволствието от писането става по-голямо. А то си личи, когато пишеш нещо. Много важно е да го пишеш с удоволствие. Аз съм Ви казвал, че тия книги, които съм писал насила, просто ми действуват тягостно. Сега една страница не бих прочел от тях. Докато другите, които съм писал с удоволствие, мога да си ги препрочитам — и пак с удоволствие.

Неизвестни писма на Юрий Ив. Венелин

„Я был у митрополита в надежде получить от него какие- либо сведения; но когда он стал ругать свою паству (болгар), которую он так искусно стрижит, варварами, я взял шляпу и вышел с *твердым намерением более не бывать у него*".

Ю. Ив. Венелин

Ю. Ив. Венелин (1802 — 1839) има голямо въздействие през Възраждането върху много наши културни дейци, които се изказват възторжено за него, превеждат негови съчинения, разпространяват неговия образ. Силен е интересът към Венелин и след Освобождението. Досегашните публикации разясняват различни страни на неговото обществено и научно дело, като често се дирят и обнародват архивни материали от него и за него, хвърлящи нова светлина върху живота и делото му. Въпреки извършеното досега в тази насока, оказва се, че има още много ценни архивни материали, които заслужава да се обработят и обнародват — преди всичко материалите от архива на Венелин, съхраняван в Москва (Държавна библиотека „Вл. И. Ленин" — ф. 49), съдържащ негови писма, чернови на изследвания, пътни бележки, писма до него от български възрожденци, както и докладите му до Руската академия на науките. За голямо съжаление в ръкопис остава и неговата граматика на българския език.

Нашата наука е все още длъжник към живота и делото на Венелин, нужно е да се предприеме инициатива за издаването на голяма част от архивните материали, оставени лично от него или изпратени до него от други дейци и свързани с историята на нашия народ. Негови чернови на писма има напр. до ген. Дибич, П. П. Куницки, А. А. Белюгов, И. И. Срезневски, ген. Инзов, С. Т. Аксаков, М. П. Погодин, В. Е. Априлов, граф Строганов и др. Писма до него има напр. от В. Е. Априлов, Н. Палаузов, Н. Мурзакевич, Анастасий Ст. Кипловски.

В общ план тези архивни материали са въведени в науката, дадена им е най-обща класификация, някои са използувани в научни публикации. За тях пишат напр. П. А. Безсонов. („Некоторые черты путешествия Ю. И. Венелина")[1]; Н. Барсуков („Жизнь и труды Погодина". Т. 3 СПб., 1890, 113 — 157); Е. И. Соколов („Бумаги Ю. И. Венелина, относящиеся к его путешествия по Болгарии")[2].

---

[1] Москвитянин, 1856, № 10.

[2] Библиотека импер. Общества истории и древностей российских. М., 1905; Чтения импер.. Общества истории и древностей российских. — Москва, № 3, 1 — 19.

В своята публикация Е. И. Соколов изказва такава мисъл за характера на Венелиновия архив: „Венелин всячески старался о сближении болгар с русскими учеными. Замечательно в этом отношении письмо к начальнику болгарских колоний, г-лу Инзову, где, между прочим говорится о современном Венелину нравственном состоянии болгарского народа, о необходимости собрать и вручить русским ученым остатки письменных болгарских древностей, а также могущих случайно открыться древних монет и вещей, и тем положить начало народному болгарскому музеуму.

Любопитно описывает Венелин отношения к нему болгар, скрывавших нарочно у себя книжные сокровища из корыстолюбия, ради которого „многие за маленькую книжицу желали составить себе фортуну" (с. 579). Или пък характеристиката на Соколов за Венелиновия дневник от пътуването му: „В этом дневнике, веденном Венелиным во время его ученого путешествия по Молдавии, Валахии, Болгарии и частию Румелии, встречается множество любопытных сведений, добытых Венелиным относительно географии, статистики, этнографии, истории, филологии, археологии и в частности касательно изучения болгарского языка... При обозрении тамошных моностирских и других библиотек отыскивает разные памятники болгарской писменности, изучает палеографию этих памятников и о всем этом пишет в своем дневнике" (с. 578). Част от Дневника е печатана от П. Безсонов в „Древние и нынешние славяне в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам" (Т. 2. М., 1841, с. XLVII).

От българските учени Ив. Д. Шишманов най-рано използува материалите, съхранявани във Венелиновия архив — през 1897 г. се появява неговата обширна студия „Венелиновите книжа в Москва"[3].

В „Документи по българското възраждане в съветските архиви" Цвета Унджиева обнародва писма на Априлов, Н. Палаузов и Ат. Кипиловски до Венелин[4]. В своята статия „Из архива на Юрий Иванович Венелин" аз дадох най-обща информация за него, разпределение на архивните единици, кореспонденти, чернови бележки от пътуването му и от негови съчинения[5]. В сп. „Векове" обнародвах две писма на Венелин до М. П. Погодин, свързани с пътуването му в България.

В настоящата статия обнародвам шест писма на Венелин до Петър Иванович Соколов, секретар на Руската академия на науките в Петроград, който е съдействувал много за уреждането на Венелиновата командировка в България. Венелин е изпратил до Соколов и до Ал. С. Шишков (1754 — 1841) — председател на Академията — и други материали, свързани с командировката му. Всички тези материали в архива му са запазени като чернови, изпъстрени с много зачертавани, поправяни и добавяни пасажи. Не е изключено в архива на Академията да се открият изпратените от Венелин писма и доклади до посочените лица, които безспорно ще бъдат с още добавки, а следователно ще бъдат още по-ценни в сравнение с напечатаните тук.

Венелин пише на Соколов във връзка с командировката си в България през 1830 г. Писмата са изпратени от Одеса (без дата); Силистра

---

[3] Български преглед, IV, 1897, кн. VIII, 17 — 46, кн. IX, 36 — 70, кн. X, 35 — 51.

[4] Изв. Инст. лит., 12, 1982, 129 — 130, 137 — 151.

[5] Изв. Държ. архиви. Т. 11. С., 1966, 180 — 188.

(2.IX.1830 г.), Букурещ (28.X.1830 г.); другите са без означена дата и място на писането им. Съхраняват се в Държавна библиотека „Вл. Ил. Ленин" (ф. 49, арх. ед. V.148, л. 5 — 18).

Всички писма са ценни с изразените чувства и мисли на Венелин, породени от непосредствените му контакти с българи, с които се е срещал в Одеса, Варна, Силистра, Букурещ и др. Те дават богата информация за духовното и икономическото състояние на българите, говорят за отношението на турци и гърци към българското население, дават археологически, народописни, фолклорни, езикови вести, свързани с нашия народ.

Писмата разкриват ярко образа на Венелин — горещ темперамент, ерудиран работник, пълен с нови идеи и инициативи, който постоянно и целенасочено дири разнообразни материали, свързани с интересуващите го проблеми; търси и поддържа връзки с български дейци, брани българите от посегателства; грижата и любовта му към българите, към тяхната история и култура са съвсем искрени и чисти; чист човек, всецяло отдаден на пионерското дело, което е наченал. И още нещо заслужава да се изтъкне — писмата и документите са написани много увлекателно, топло, сърдечно, ясно — те са художествено-белетристични творби, увличат читателя, задържат интереса, четат се с наслада. И с мъка! Мъка за тежкото положение на нашия народ по онова време, мъка и за самия Венелин — за трудностите, които постоянно среща, за понасяните огорчения, за понесеното тежко боледуване и т. н. И над всичко това изплува любовта му към българския народ, горещото му желание да възроди този народ, като покаже неговата роля в историята на славянските народи и на човечеството. И това той постигна, както добре се вижда, от отношението на нашите възрожденци към делото на българолюбеца Венелин, изразено добре още през 1841 г. с надписа върху неговия гроб, издигнат по инициатива на одеските българи: „Напомнил свету о забытом, но некогда славном, могущественном племени болгар, и пламенно желал видеть его возрождения".

Тъкмо тази животрептяща обич на Венелин към нашия народ, тези големи страдания за него, голямата му роля за нашето национално свестяване („Я им постараюсь придать жизни") ни задължават да бъдем по-активни към неговото дело, да положим повече грижи за издирване, обработване и публикуване на материали, свързани с живота и делото му, преди всичко материали от личния му архив. На първо време може би е целесъобразно да се съберат и издадат в една книга всички писма от Венелин и до Венелин, познати на науката днес[6].

* * *

Изминали са повече от 150 години от написването на Венелиновите писма до П. И. Соколов, поради което те са много избледнели. Разчитането им е направено по ксерокопия, които още повече затрудниха работата ми, защото много думи и изрази не личат добре — тук те са предадени

---

6 Ангелов, Б. Ст. Венелинови писма до Михаил Петрович Погодин — Векове, № 3, 1984, 88 — 92.

с многоточие... Зачертаваните думи и изрази съм поставил в скоби — [...]; направените от мене добавки или поправки са означени със скоби — (...).

Боньо Ст. Ангелов

Ваше Превосходительство!

Отправившись 13 марта из Петербурга, 17 я прибыл в Москву; намерение мое было пробыть здесь не более двух недель, нужных для приготовления себя в долгий и долговременный путь. Но обстоятельства — ненастная погода, разлитие рек и к большому несчастью простудная лихорадка — удержали миня долее предположенного времени, так что не ранее половины апреля мог выбраться в дорогу. В Харькове услышал я, что Главная квартира Второй армии в непродолжительном времени оставит Бургас и переведена будет в пределы Империи, но куда, не мог узнать. Я предположил было сперва воспользоваться преимуществом войск наших за Дунаем и немедленно туда отправиться. От Харькова до Одессы я ехал с великим беспокойством, услышав, что Российские войска в разных направлениях, на Севастополь, Сатуново и Тарканы переходят в Россию и что Главная квартира оставила Бургас еще 20-го числа апреля, следственно как бы я ни ехал спешно, не мог бы застать ее на месте.

Томимый сею неизвестностью, я приехал в Одессу 8-го мая. Здесь я принужден был осведомиться как о Главной квартире, так и о том, все ли войска оставят за Дунай. К несчастью, сведения, полученные мною от нескольких, были неопределительны и отчасти противоречащи, еще более увеличили мое недоумение. В сем положении и неизвестности я пробыл в Одессе почти целую неделю. Впрочем, на всякий случай я решился поискать Главнокомандующего карантином и для вернейшего успеха вознамерился подождать возвращения в Одессу Новороссийского г. Генерал-губернатора. Его сиятельству угодно было снабдить меня верными сведениями, вследствие коих я немедленно отправился в Таракань, где Главнокомандующему угодно было выдерживать карантинный срок. Фелдмаршал снабдил меня отношениями на имя г. генералов Рота и Киселева, которые я имел честь получить 21 мая. 22-го я возвратился в Одессу. Зная, что корпус генерала Рота останется за Дунаем до зимы, я вознамерился отправиться прямо в Варну.

Желая запастись некоторыми предуготовительными сведениями, я старался познакомиться со всеми лицами, которые могли иметь сведения, относящиеся к цели моего путешествия, преимущественно же с купечествующими в Одессе болгарами. Как план моего действования весьма обширен, то я принужден обращать внимание на всякие, даже мелкие и разнородные замечания, которые могли бы мне служить указаниями.

Узнав, между прочим от одного болгарина, что в Овидиополе есть болгарская историческая рукопись, [в коей по сю уверению расска-

зывается, как воевали болгары с греками и как сии последние платили им дань, и как царь Святослав с греками на . . . и пр. Мое настроение превышило мое любопытство и видать . . . сильно.] 26-го мая я отправился туда, во-первых для приобретения книги, кроме сего для осмотрения овидиопольских окрестностей, в коих..., по мнению неко (торых) учен (ых) древняя... Но к великому моему недоувольствию там узнал, что книга и лица, ею владеющие, ныне находятся в Николаеве [и что эта книга напечатана, но не в Дакии] .

28-го я возвратился обратно в Одессу, где до ... лучшего пути в Варну, я приводил на бумагу все в порядок собранные мною [приготовленные так сказать] сведения. Между прочим упомяну об ученом одесском протоерее Петре Семеновиче Куницком, находившемся при покойном экзархе Молдавии и Влахии Гаврииле. Его высокопреподобию угодно было указать мне на некоторые древние славянские рукописи и грамоты в монастырях Молдавии и сообщить мне автентичные статьи о состоянии духовенства и иерархии в Молдавии и Влахии в исходе прошедшего и нынешнего [первом десятилетии XIX века] . Между тем я вознамерился представиться преосвященному Герасиму, адрианопольскому митрополиту, но надлежало подождать, по (ка) его преосвященство кончит срок в портовом карантине.

Между тем [мне] надлежало думать и об отъезде [в Варну] ; мне хотелось было сухим путем, чтобы тем вместе осмотреть устье Дуная и морские берега Дуная, как вдруг заговорили, будто почта снята. Сведения насчет приморской дороги отчасти противоречащи, но согласны в неудобности ехать, ибо заводиться надобно собственным экипажем и лошадьми, вообще никто не советовал ехать сухим путем. И так, я решился ехать дожидать на судна, отправляющиеся в Варну, куда теперь ездят довольно редко.

В продолжении сего времени я поддерживал знакомство с болгарами; собрал лишком 700 коренных болгарских слов, которые в свободные часы приводил в алфабетический порядок. Первое основание болгарского словаря! Сверх того собрал 17 болгарских народных песен с довольно большим трудом, ибо надлежало в жаркую пору ходить за песнею и за другою часто в противоположные концы города, да и то по нескольку раз напрасно по разным причинам. Нечего было делать, ибо если не потеть, так и песен не петь. И тем умножилось мое собрание до 40 с лишком. Мне хочется поскорее иметь большое собрание их песен потому именно, чтобы их поверять на всяком месте и поверкой только можно их очистить, исправить, пополнить, ибо если что-либо один диктовщик выпустил, то заменит другой. Замечательно, что в болгарских песнях не только одни романсы и романы, но и народные предания, исторические воспоминания, героические события, отчасти мифология и суеверие, т. е. вся душа народа. Я старался выучить несколько арий; многие из них имеют что-то унывное, трогательное; иные adagio, иные allegro; собственно веселой еще ни одной не слышал.

Все сведения, относящиеся до успеха в моей цели в стране Задунайской, не очень утешительны. Недавно прибыло в Одессу довольное число офицеров Главной квартиры; все единогласно утверждают, что все за Дунаем пусто, ни одной деревни, ни одного домика на ногах; жители турецкие еще прежде езжали за турецкими войсками, а християнские ныне за Российскими; они поселяются в Буджаке, в Брай-

ловской Ра..., Молдавии и Валахии. Они и теперь еще тянутся длинными обозами, а другие тысячами доживают срок карантинный. Во время проезда мною в Одессу, вышло из портового карантину с лишком 300 семейств созопольских и анхиальских выходцев; другие им предшествовали, а другие последуют. Ямбол, Сливен и другие города Румелии совсем пусты. В самой Варне жителей осталось не много, со времени болезненного состояния сего города.

На днях вышел из карантины и митрополит Адрианопольский Герасим. Я несколько раз побеспокоил его высокопреосвященство. Сему ученому мужу угодно было сообщить мне сведения о настоящем положении его эпархии, простирающейся от Сливна, Ямбола и Карнобата до самого Люле-Бургаса. „Во всей моей эпархии — заверял он — вы не найдете почти ничего; все християнские обыватели оной разбрелись, несмотря на объявление султанской администрации. В археологическом отношении важнее для вас была бы Филиппопольская эпархия и вся глуш Македонская." Впрочем все, что сохранено временем, увезено в болгарские монастыри, находящиеся на Афонской горе — Хилендарский, Зографский и некоторые другие, в которых — по уверению сего высокопочтенного мужа — есть древние болгарские книги, писанные на пергаменте.

Впрочем, теперь ехать туда не советовал никому, пока все не утихнет. Турецкое правительство в ... состоянии своей казны, возложило на купечество свое новые небывалые доселе пошлины, а земледельцев тяжкими податями. Сверх того прекращенный вывоз хлеба для правительства из Молдавии и Валахии пал ныне на жителей внутренних областей, большею частью болгар, так что выжимают от них не только деньги, но и кусок хлеба. К сему прибавить можно месть турок против болгар за [пособие русским] попытку к восстанию. По сим причинам эмиграция сделалась всеобщею, но турецкое правительство принимает меры для удержания жителей. Несмотря на это, побеги частные продолжаются если не в другие области, то в ущелья гор, и ... образуются разбойничьи шайки. В нынешнем положении даже ... доставил бы мало безопасности обыкновенному путешественнику в внутринности турецких областей, но еще опаснее для археолога, который ходил бы по гяурам (погрешно в текста „дяурам"), разговаривая с ними то и другое [т. е. ищя рукописей и книг], ибо в глазах чрезвычайно недоверчивой турецкой черни поневоле показаться можно возмутителем, возбудителем к ..., шпионом и проч. Иные новоприезжие уверяют, что в иных местах даже сильные распри между християнами и турками.

При сих мало утешительных известиях и некотором... движении предметов желания, в котором поневоле всяк пришел бы в недоумение и нерешительность, есть то утешение, что если что было в стране, занимаемой християнами за Дунаем, то перешло с болгарским духовенством и народом на новые жилища. Вообще же открытия могут быть успешными помощью самих болгарских знатоков или ученых, которые, по уверению разных лиц, по всякое время отходили из-за Дуная, и находятся по разным городам Бессарабии, Молдавии, Валахии, даже в ... и Вене, и в самом Петрополе. Отец Анатолий, о коем я узнал только в Одессе. Теперь 7 ч. никакие известия, отправляюсь в Варну, может быть действительно местные обстоятельства уменьшат круг моих изысканий за Дунаем, но об успехе буду иметь честь донести Императорской

Академии. Деятельность моя будет в том, чтобы нельзя было сделать самому себе упрека; мне предлежит, как вижу, пожинок на ниве после бури и града, и ветра, где...

Я писал...

Писмото не е завършено. Без дата е. Писано е в Одеса преди тръгване за България (а. е. V. 148, л. 5 — 6).

II

Милостивый государь Петр Иванович!

В Варну я прибыл 4-го июля [прибыв в Варну 4-го июля, я принят был ген. Ротом довольно хорошо]; по моей просьбе мне отвели квартиру у одного болгарина. [Ознакомившись несколько с городом, желая скорее привыкнуть к языку]. Ознакомившись несколько с городом в продолжении двух дней, я стал разыскивать о предметах, входящих в цель моего путешествия. В Варне есть три монастыря, между коими и митрополитский. Посетив оные, я совсем был разочарован в своем воображении и надежде. Митрополит со всем своим причетом переселился [клиром отправился] в Крым, а всеми монастырями и варнскою паствою взялся заведывать какой-то случайный монах. Объем варнского монастыря [как и в большей части городов турецких] состоит в маленьком, обыкновенно полуразваленном церковном строении, всегда самым меньшем из городских зданий, и находящемся при нем тесном жильце. Судя по углублению, в которое спускаться должно, входя в церковь, и по предосторожности, которую нужно принимать чтобы выходя, не прибить голову об крышу, строение имеет вид полуземлянки. Внутренность или без окошек, или с окошечком с одной стороны. От сего темнота в церкви и свечи, зажигаемые во время богослужения, нигде не более кстати как здесь. В воскресные дни и праздничные литургия оканчивается в седьмом часу утра, а начинается, когда большая часть паствы еще спит. Это везде... обыкновение в турецких областях, в коих магометане в большинстве.

От монаха, для коего я принуден был взять переводчика, ничего не мог узнать [открыть, ибо на все он отвечал не знаю или нет], однако показал одну маленькую медаль, на коей [ничего] ни буквы нельзя было разобрать, и очень желал мне уступить ее за 50 рублей. Вообще худое состояние християнского эпархиального устройства, необразованность самого духовенства и отчасти перевороты суть причины, что нигде почти нет ни дикастерий, ни архивов духовных.

Управление християнской церкви, т. е. устройственной [организационной части], применилось к политическому Турции, в коей ни при аянах, ни при пашах нет ни канцелярий, ни хранилищ...

Сверх всей невыгоды и для греческой даже археологии... для славянской увеличивалась еще тем, что по болгарским эпархиям разсылались были греческие архиереи и их причеты, а в лучшие монастыри греческие архимандриты. Так и в Варну, где в церквях я нашел все греческое, служебные книги венецианской печати а. [Между прочим я спросил, не знают ли при церквях чего-либо о грамотах, даруемых

монастырям патриархами, и нельзя их видеть и прочесть? Он ответил. Переводчик долго толковал ему, между тем как на лице монаха изображалось недоумение, которое по... он обратился ко мне с словами: „Могу доставить". Дня через два монах доставляет мне из кармана греческую азбуку венецианской печати. Он думал, может быть из объяснения переводчика или по... собственной..., что я желаю учиться читать по гречески... большое затруднение в том, что почти всегда прежде надобно объяснять предмет, о котором никак слышивать не надеюсь ничего для археологии, я обратил внимание на язык болгарский. Я обратил внимание на язык болгарский [така, повторено] и начал изучать оный]. Единственные места, как я узнал от людей, ... адрианопольского и от других лиц, представлявшие убежище рукописям греческим, суть библиотека Патриаршества, но еще более Афонские горы.

б. [Жителей в Варне было очень не много, судя по количеству пустых домов. Некоторые турецкие семейства, они состояли, кроме торговцев российских подданных, из возвратившихся турецких семейств и нескольких армянских семейств, и из болгар, большею частью иногородцев. Этот последнее было для меня тем приятнее, что предлагало способ к собранию сведений о сем народе, обитающем в разных и непроходимых местах Турции, в чем я успел почти по желанию. Между тем, как на квартире, так и в городе по делу обращался с болгарами; в бытность мою в Варне я так принаучился их языку, что наконец мог [говорить]. Грамотного между ними я не нашел ни одного, даже и между несколькими [торговцами] лавочниками.

Поездки мои из Варны не могли далеко распространяться, ибо вся часть Румелии более нежели означена в данной мне инструкции, для меня совершенно опустела по причине общего переселения християнских жителей, большею частию болгар, на правый берег Дуная. Линия турецкая находилась уже неподалеку от Варны по реке Камчику; а с западной стороны наша цепь простиралась только под Праводы [=Провадия], а оттуда к Силистрии. В Праводе, по уверению тамошнего жителя, находилось, кроме турок, только несколько болгар хлебопашцев. Чтобы можно было предпринять поездки внутри турецкой линии, надлежало сноситься, как означено в письме г. Главнокомандующего к корпусному командиру, с Визирем или с Галил-пашею [т. е. с самою Портою]. Между тем, как я известился о скором выходе войск, которые сам генерал поздравлял с походом к исходу первой половины августа. Краткость времени и перемена квартиры составляли невозможность в сношениях, тем более, что я желал воспользоваться присутствием войск, должен был объехать занимаемые им места. Впрочем, поездка за меня уже и так сделалась излишнею тем, что северо-Дунайская страна для меня превратилась в Румелию], но для сего недоставало времени, ибо, вопреки моему и общему ожиданию, в то же время войска получили от генерала поздравление с скорым походом, а именно к исходу первой половины августа. Все двинулось к приготовлению в дорогу; гошпитали, магазины, тяжести стали упраздняться на суда. Желая воспользоваться присутствием наших войск в местах, ими занимаемых, мне невозможно было думать за... Между тем, я утешался по крайней мере тем, что Румелия перенеслась на правый берег Дуная и по сему от меня не уйдет.

в. [В округе Варны я посетил два монастыря Св. Константина и Св. Димитрия. В последнем я не нашел никого из духовных лиц; оби-

тель остерегал один только старик; при первом находился один монах. Не нашел ничего. Оттуда я объехал всю Криницкую долину, известную своими болгарскими развалинами, из коих я вырыл некоторые замечания. Болгар вблизи Варны очень мало и то переселенцы; большая часть селений пуста и разорена.

Пробыв в Варне слишком две недели, я принужден был поспешить с отъездом. 22-го июля я отправился на Каварну, Мангалию и Кюстенджи; наконец в Бабадаг прибыл 27, куда переселились болгаре из Разграда. В продолжении слишком недели я перебрал [всякого болгарина] вопросами большую их часть; грамотного нашел только одного [бывшего помощником рушукск...], который мне говорил об одной исторической [толстой] болгарской рукописи, увезенной из Афонскою [гору] одним болгарином и перешедшей [уступленной] после [монаху] к одному священнику, о месте пребывания коего он не мог сказать мне ничего верного [доставить мне сведений]. Между тем обнадеживал, что может быть отыщу его в Силистрии [но навернейшее заключил, что проживает в Силистрии].

Объездив понапрасну окрестности Бабадага [за восхваляемыми надписями] и не нашел ничего любопытного, кроме занимательных рязанских (!) развалин [из времен болгарского царства] и некоторых народописных и географических замечаний, я отправился на Гирсов (=Гирсово), чтобы оттуда перебраться в Силистрию. Внутренность сей области ныне почти совершенно пуста.

[В Силистрию я прибыл 6-го числа августа, еще]. На дороге от Гирсова почувствовал я себя дурно. В Силистрию прибыл 6-го августа, но в Силистрии в самый день приезда ввечеру слег решительно в горячечных припадках. К щастию в крепости находится полная вольная аптека. Слишком две недели пролежал я, пока несколько очухался; едва только болезнь моя достигла своего исходу, занемог идущий со мною наемный человек; но к счастию кратковременнее. В полные силы и по сию пору я не мог придти; хвороба изнурила меня чрезвычайно; вообще в сей стране выздоровление часто продолжительнее самой болезни. [Сюда впрочем можно бы причислить и вообще слабое состояние моего здоровья. Два-три]. Раза два в эти дни пытался я пройтись по крепости, но еще ни к кому не являлся, кроме коменданта в день прибытия. Здесь есть некоторое количество болгар, большею частью мастеровых и мелочных торговцев. [Они шуменские, терновские и свиштовские промышленники. Церквей в Силистрии прежде было 7, теперь только одна, хуже варненских; при ней архиепископ с своим клиром]. Надеюсь скоро приняться деятельнее. Теперь же я спешу, как только силы мои позволили, покорнейше уведомить Ваше Превосходительство.

Словарчик мой вырос вдвое; много затерянных корней русских слов я нашел в языке болгарском; сверх сего сей язык много связи имеет и с малороссийским. Это сродство сих трех [языков] русских наречий достойно всякого внимания и объяснения тем более, что... болгар. языка более всего выкажется из сего именно сравнения и взаимного объяснения.

[Наш церковный есть решительно болгарский IX века: если и ныне болгарин говорит *аз бях*, *ты беше*, *той бе*, *беше* и т. д., а прочие славяне не говорят, то он более всего достоин того изыскательного шуму, который часто достается народам, того не заслуживающим].

Собрание песен тоже порядочно умножилось. Для тех, которые не очень доверяли русской Венере, Ладе за то, что следов ее мало, кроме... в Белоруссии, замечу, что она вполне воспевается болгарами: *Ой Ладо, Ладо! Момиче младо* и пр.

Я пытался подводить глаголы под грамматические формы, чтобы тем открыть болгарские спряжения, но это очень затруднительно делать по одному слуху или замечаниям; а с неграмотным народом помочь себе нельзя; кое как отличил черты трех спряжений. Об издании грамматики еще ничего не слышал; ... не издана.

Язык болгарский, сколько мог доселе заметить, подразделяется на несколько наречий [но оттенки их трудно заметить при начальном изучении языка]. Терновское [наречие] мне кажется чище и правильнее [по сию сторону Балканов]. Но еще чище [славянизм] язык сей между македонцами. Хуже всего говорят шуменцы, к коим принадлежали и жители варненских окрестностей, коварнцы, праводцы. Эти все привыкли более к турецкому, из коего в свой переняли [более привязаны к турецкому языку, по большинству турок, а если говорят по болгарски, то смешивают] много [турецких] слов, которые часто они мне выдавали за болгарские.

Наконец котляне [=казанцы] замечательны тем, что очень часто употребляют после существительных ука (за) тельное ат [вместо тот], та, то, те. Посему Вук Стефанович в своем Додадке к сравн (ительному) слов (арю) несправедливо присудил болгарскому языку эти частицы [в котором они не употребляются, кроме жителей города Казани и его [некоторых] окрестностей].

Из народописных сведений, мною доселе собранных, очень выказывается россеизм болгар: [и странно, мне повстречалось несколько болгар, которые, хотя и не грамотные, толковали мне их предание, что они за Дунай перешли от Волги. Иные мне рассказывали чуть /!/ и чудеса про сию реку, сами не зная, что она в России].

[Геогр. названия]. Местности в Турции по большей части имеют двоякие названия — турецкие и болгарские. Сии последние проникнули в Албанию, Тесалию и Аттику; Пинд, Парнас, Олимп — ныне носят славянские названия, которые ученые греки в своих сочинениях стараются заменить древними. Все эти имена, которые только мог собрать, я отметил. Таким образом я попал и на Переяславь Великий, древнюю и знаменитую болгарскую столицу, местонахождения коей я не мог узнать ни из Нестора, ни из византийцев; и посему так же темен был в моем воображении театр войны Святослава, как от темен и у Карамзина. [Сверх сего некоторые названия мест суть счастливыми пожитками для следующих томов моих изысканий, если только провидение дозволит продолжить оные].

Не менее и для критики сделаны важные приобретения. Прежде я очень мало видал болгар; некоторые частные, а другие более поверхностные сведения о сем народе служили мне единств (енным) основанием и руководством к многим выводам, изложенным в моей книге. Но сколь бы ни казались они естественными, однако я мог и должен был опасаться за их неразрушимость, не будучи крепко уверен и в прочности их основания. [Разумеется, что я должен был опасаться за некоторые выводы, основанные на таких положениях, в которых я не был

лично, заочно убежден]; в пример приведу вывод имен Аттилы, Бояна, Гордана, ... Болгар и проч.

а) Между прочим, я осведомился, находятся ли при церкви какие-либо грамоты, принадлежащие монастырю, и может быть ему дарованные патриархами, и которых митрополит увезти с собою не может, и не может ли он мне их доставить для прочтения. Переводчик пересказал мне, что находятся, но только не цареградские, а италианские и что папас дня через два может мне доставить. На третий день моего недоумения, я опять посетил папаса и он мне вынул из кармана греческую азбуку венецианской печати. Он думал, что я хочу учиться читать по-гречески. Подобные сцены бывают со мною довольно часто. Очень естественно, что неученые лица не могут иметь понятия о вещах ученых и вообще таких, которые между ними не водятся. Поелику монастыри в Турции ничем не могут располагать, то почти и места нет грамотам. Присылаемый с утверждения Порты митрополит живет при той церкви, называемой монастырем, при которой ему заблагорассудится, и как отчетов никаких не дают патриарху, точно так, как и паша султану, то и не ведет никаких бумаг.

б) Итак, иерархия в Варне опустела для меня совершенно, надлежало обратиться к жителям города, коих, судя по великому количеству пустых домов, было очень не много. Болгар находилось некоторое количество; они большею частию иногородцы, собравшиеся после прекратившейся в городе сем болезненности. Грамотного между ними я не нашел ни одного и посему не мог получить никаких определительных археологических сведений. Но зато мог я здесь сделать довольно важные пожинки для народописи и языкописи болгарской. Для меня приятнее было, что я мог найти здесь лица из разных мест: Дунайской и Забалканской Болгарии, и тем проникнуть [так сказать] в глубину [самой] непроходимой глуши Европейской Турции. Между тем я стал прилежно заниматься изучением языка.

в) В округе Варны я посетил два монастыря, Св. Константина и Димитрия; в последнем я не нашел никого из духовных лиц; обитель остерегал один только старик. При первом находился один монах, но и тот намеревался последовать примеру своего архипастыря, часто повторяя „Пойдем на Россия". Монастырь сей одинокий, на краю небольшой рощи, среди груды каменьев, производит некоторое впечатление; посред ограды возвышается одно строение, составляющее жилище иноков; с левой стороны смиренное, наподобие маленького флигельца, строение есть церковь: в олтаре за престолом небольшой колодезь или как болгаре называют *хладенец* [sic]. Он почитается священным и исцеляющим. Это fons sakre древних. Замечательно, что и теперь не только греки, но и сами болгаре чрезвычайно привязаны к священным источникам и хладенцам, коим приписывают целительную силу. При подобных хладенцах строились у них монастыри, а на конец и селения. Вот почему в Болгарии так много местностей, носящих название воды: *Черна-вода*, *Прясна-вода* или *Пря-вода*, *Червена-вода*, *Бела-вода*. Такие названия есть в каждой области Болгарии общей.

В сем монастыре летом проводил время варнский митрополит и принимал визиты варнского паши. Обитель сия была удобнее для его высокопреосвященства, чем варнская, в коей одна маленькая тесная келия составляла и переднюю и приемную залу и кабинет. Не видя ничего

особенного в монастыре, я попытался спросить кое о чем почтенного инока. Заметя из моих вопросов, что я охотник до старины, побежал за своим кошельком с *антиками*. Между старинными турецкими, итальянскими денежками я нашел одну польскую Зигисмунда III, на коей довольно хорошо сохранены черты лица сего монарха; я ее приобрел за четвертую часть того, что требовал честный продавец. Я решился заглядывать и за медалями в надежде открыть какую-либо болгарскую монету. В Варне же все перебрано, несмотря на чрезвычайную цену, требуемую продавцами. Вот что об этом между прочим говорит г. Тепляков в своем Отчете [изданном в прошлом году в Одессе, стр. 4] графу Воронцову о своей первой поездке археологической в Болгарии: „(цитатът не е даден).

Оставив монастырь, я проехал в Криницкую долину, чтобы побывать в двух-трех болг[арских] селениях, но вместо прежних селений, я застал в них по несколько избушек. В селении Чаушкиои я осмотрел старые развалины огромного християнского храма. На месте большого селения я увидел с 5 избушек. Мне сказывали прежде, что там есть церковь. В приюте я спросил об ней одного болгарина. Старец провел меня под тень векового дуба и явора, остановился и сказал: „Боярец, ны тука церкувам на Велик-День, на Юрьев День. Закалям агнца, створим много ястия" [*церкувам* — значит *собираемся*, стало быть церковь есть буквальный перевод греческого ἐκκλησια, что значит *собрание*]. Дуб и явор служат им церковью! Я оглянул кругом себя; со всех сторон лежали массивные четвероугольные камни, пока наконец бросился мне в глаза заросший травою фундамент большого храма. Старец, по имени Душко [уменьш. Душана] не помнит времени разорения храма. Понаведавшись еще кое о чем, я оставил хижины и поехал в Крины, знаменитые развалинами замка из времен болгарского царства. Тут вырыв некоторые замечания, возвратился в Варну. Впрочем в варнском аяныте, по значительному большинству турок и татар, болгарских селений было не много. Между тем краткость оставшегося мне времени принудила меня поспешить с отъездом.

г) О рукописях сказывал, что иногда случалось ему видать у других и сам даже имел две, из коих одна толковала о царе Александре /Македонском/, обе на нынешнем болгарском наречии.

д) Ученый Шаффарик в своей „Истории всех славян(ских) наречий и их литературы" несправедливо болгар причислил к классу сербам или к классу сербских каких-то народов. Сербы принадлежат по происхождению Германии, из коей переселены в Иллирию в ту эпоху, в которую болгаре имели сильное влияние на Германию до Тюрингских лесов. Нынешний сербский есть амальгам германо-сербского и болгарского, под влиянием коего и преобразовался. Сей ученейший муж поступал так, кажется, единственно по остроумному, по невероятному своему предположению [в его новейшем сочинении о происхождении славян, 1828] об общности имени *србъ*, которое полагает одно и тоже с *сарматъ*.

Любопытно слышать, когда болгарин на базаре или в лавочке говорит мне: *Азъ бѣхъ, ты бѣше, той бѣ, а не: я бїо, ты бѣши, онъ би, бїо*, как серб; когда скажет в двойнственном: *Азъ отидохъ сѧсъ двама человѣцы; азъ воспрїяхъ пѧтъ сѧсъ двама волове.*

е) Как сии, так и другие нужные сведения очень затрудняли продолжение моего сочинения. С великим нетерпением желал я повидаться

с болгарским народом. Ныне, с чувством глубочайшей признательности к Императорской Российской Академии, нахожу мои выводы вполне оправданными, прочными. С внутренним удовольствием чувствую, что достиг цель. По *критике* приближаюсь к ней по народописи и языкописи, и уповаю на бога, что и история среднего времени и археология не останутся без приобретений.

Труднее всего попасть на древние рукописи; судьба их та же с судьбою греческих, о чем говорено уже выше. Одно для них убежище было в трех болг(арских) монастырях на Афонс(кой) горе, и во время господства болгар, в Валахии и отчасти Молдавии. Списки древних рукописей, если носятся по рукам, подвергаются ежеминутной опасности, которую объяснить должно следующим образом.

Ни в каком Европ. государстве пройденышество не в такой силе, как в Турции, ибо нигде человек не связан менее как в Турции: всяк волен переселиться туда, где думает прожить выгоднее, без всякого на то особенного виду или позволения. [Впрочем, султан стал вводить виды для проезду]. Этою-то волею больше всего пользовалось духовенство низшее и купечество. Если же в этом отношении бросить взгляд на болг(арский) народ, то рукописи слав(янские) не могли находиться в других руках, кроме сих двух сословий, в коих они кочевали, переходя не только с лицами, но и от лиц к лицам. Так мне это объяснял мой бабадагский грамотей [Он пишет прекрасно, но только полууставом]. „Во время приближения русских войск", сказывал он между прочим, „разградский ая[н] дал повеление всем нам, неверным болгарам, к завтрешнему приготовиться в дорогу вслед за его правоверною челядью. В подобном провожании я предвидел гибель на всякий случай. По сему ночью решился тихонько уползти и пробраться к Дунаю, в окрестностях коего, не только не горевал о потерянном имуществе, доме, хозяйстве и рукописях, но душевно рад был и тому, что успел в целости сюда провести жену и двое малюток, коих видите".

Впрочем, как бы то ни было рукописи могли бы как-либо сохраниться, если бы они везде находили для себя ценителей, т. е. ученых; но ученость менее всего может существовать в Турции; не потому, будто турки запрещают учиться, но потому, что ученость не имеет никаких преимуществ, и всякий болгарин, хлебопашец и учитель наравне должны платить подати. Но как бедность достается в удел ученым, а *субаши* или собиратели податей умных фраз не принимают по курсу, то мои ученые с легковесным своим сокровищем пробираются на правый берег Дуная. „В Болгарии мало ученых, — говорил бабаджанец, — обыкновенно оставляют родину и уходят за границу; сколько я их не знал, все разбрелись по городам Валахии и Молдавии".

Конечно, все эти мудрствования не делают для археологии ни малейшего приобретения; однако я должен [считаю] известить покорнейше Ваше Превосходительство о положении, в коем нахожусь я ныне в отношении к рукописям и ученым. К сему, с некоторым удовольствием прибавлю, что эти самые болг(арские) ученые уже слишком лет тому 10 назад как стали прибирать к рукам болгарские рукописи, издавать книги для всенародного употребления. Об сем предмете прилеплено к изданной в 1824 г. болг(арской) азбуке печатное объявление, в коем, после упомянутых сочинений, готовых к печати, между прочим сказано: „Има іщще [и проч. до — да я добыятъ], т. е. [перевод сего].

Подобному явлению в болг(арском) народе не может не порадоваться всякий славянин, тем более еще россиянин. Из сего объявления видно, что ученые кружатся около Букареста и Брашова в Трансилвании, и подстрекается переход рукописей к тем пунктам. Боюсь загадывать наперед, даже надеяться сметь не смею, чем именно обрадуют меня будущие поиски. Правда, еще не много мной пройдено, к сему потерян почти месяц, времени, однако за великий дар считаю и то, что мог остаться в живых. Предоставляя плоды дальнейших поисков будущим донесениям, льщу себя приятною надеждою, что Императорская Рос(сийская) Академия примет настоящее, несколько опоздавшее с снисхождением, и подтвердит за мною то высокое Ее благоволение, которым имел я счастие пользоваться при предприятии путешествия. Вручая себя благорасположению Вашему, имею честь быть с глубоким высокопочитанием Вашего Превосходительства.

Силистрия, 2 сент. 1830 г. (без подпис)

(а. е. V. 148, л. 7 — 10)

III

Милостивый государь Петр Иванович!

Состояние моего здоровья, как я имел честь писать Вашему превосходительству из Силистрии от 2-го сентября, меня удержало в упомянутой крепости еще на некоторое время. Сведения по археологического приобретения в Силистрии я не мог сделать никакого. Эпархиальное духовенство состоит из нескольких священников, молдаван и греков, постоянно находящихся при архиерее. Богослужебные книги все греческие, а отчасти и волошские. Знакомство мое с клиром было для меня много полезным. На вопросы о славянских или болгарских рукописных сочинениях я получал малоудовлетворительные ответы, в которых вместе изображалась обыкновенно явная и сильная ненависть и презрение к болгарскому народу, страждущему не менее и от греков, столько же и от турков.

Я объехал некоторые внутренние окрестности Силистрии; ни в одном болгарском селе нет церкви, ни священника. В случае потребы духовной християнин присылает за священником в Силистрию. На месте из опыта увидел, что незачем ехать по эпархии, состоящей из... Остальное время я употребил для языка и народописи болгарской с довольным успехом.

В сем отношении для меня были очень полезными один [молодой] болгарин, терновский уроженец, лекарь Кольчо Петков, и Ахмет-ага Бойкович, болгарин же магометанин, татар — базарджикский торговец в Македонии. Первый описал мне состояние славянской церкви в Терновской эпархии. В Тернове при Митрополии находилось порядочное собрание болгарских рукописей, остаток болгарской Шишмановской библиотеки, находившейся при церкви царя Шишмана, а по отнятии

оной турками, отчасти перенесенной в Митрополию; к несчастью сгорел вместе с строением в 1798 году. Ныне, говорит он, не помнит ничего славянского при Митрополии, кроме трех книг, валяющихся на полке, и которые он обещал привезти в Силистрию при возвращении в сей. Цароставник, род болгарских летописей, видел год тому назад в Тернове у купца Жаджи-огло [=Хаджиоглу], который с того времени проживал в Букаресте. Тернов меня прежде ласкал надеждою, которая мало по малу уменьшалась. Вообще археологические мои виды по сию сторону Балканов стали исчезать. Кроме афонских монастырей, Хиландара и Зографа, указывают постоянно на Рыльский монастырь в Замаковских (sic) горах в Македонии, но поездка в ту сторону зависит от поездки на Афонскую гору, неудобность коей одна зависела от наступающего времени года, так и от других обстоятельств. Посему я не нашел другого способа употребить время с большею пользою, как обратить на Валахию. 24 сентября я прибыл в Букарест.

Первую неделю провел я в отыскивании некоторых из болгар, а преимущественно Василия Неновича и Атанасия Нековича. Другие, между коими и Берович, разбрелись по Австрии со времени кампании. Ненович меня одолжил указанием на несколько славянских грамот... неделе я работаю в Митрополитской библиотеке. Теперь всего собрано и списано мною 31 грамот славянских. Они замечательны как по своему слогу, так и по почерку, и наконец по разным предметам, могущим служить для разных объяснений [зачертани думи: как славянизма вообще, так и соотношения царства болгарского в параллели к русскому]. Для истории славянской палеографии я по сю пору успел сделать пять довольно верных снимков. Надеюсь еще на порядочное приобретение для археологии пока есть в Букаресте. Теперь же спешу уведомить покорнейше Ваше превосходительство о моем местопребывании и занятии в надежде иметь вскоре новые поводы к дальнейшим донесениям.

Имею честь быть Вашего превосходительства,

Букарест
28 октября 1830

Милостивый государь.
Покорнейший слуга

(а. е. V. 148, л. 11)

Ю. Вен (елин)

IV

М(илостивый) Г(осударь)
Петр Иванович.

С великим удовольствием имел я честь известить В(аше) прев(осходительство) о небольших моих поисках в Бухарестском митрополитском архиве; еще более надежды мне подавали открытые мною тогда же, в связках бумаг, другие пергаментные листы; но на сей раз исполнилась со мною пословица, что не так скоро дело делается, как слово говорится, т. е. до пергаментных листов я не иначе мог коснуться, как

только разбирая порознь всякий бумажный пакет, мера архивная для поддержания порядка в бумагах. Иной пакет требовал одного дня, иной двух; иной мне доставлял какое-либо замечание или выписку, иной грамоту, а иной ничего. В сих занятиях проходил ноябрь и декабрь. Ныне списано у меня грамот 52, снимков для истории славянской палеографии 9. Сверх того тетрадь выписок и замечания. Может быть еще найду коего чего в том, чего еще не пересматривал. Хранитель бумаг и грамот волох мне сказывал, что еще находятся некакие славянские книги на потолке, я их осмотрю по окончании бумаг.

Некоторое обстоятельство заставляет меня быть крайне осторожным. В людях я замечаю недоверчивость ко мне; любопытства археологического просвещенных народов они понять не могут; и все один вопрос им мерещится, что за дело москалям с нашими грамотами. Боясь их защетить, вдруг я по неволе должен был поступать умеренно в моих требованиях. Впрочем власти Президента я обязан по крайней мере, что до сих пор не встречал ужимок или затруднений.

Библиотека заключает в себе много отборных и отчасти редких сочинений: в ней находятся и фолианты некоторых редких византийцев, коих я знал по одним только цитатам. Это было для меня при настоящих моих занятиях не менее важною находкою как и грамоты. И действительно, изучение византийцев никогда для меня важнее, как теперь, и нигде так, как в Бухаресте, и ближе к местам. Таким образом я перетаскивал к себе на дом фолианты Никифора Григоры, Лаоника Халкокондилы, Георгия Акрополита, Михаила Дуки. И как всякий почти византиец имеет особенную свой географию и номенклатуру собственных имен, то иначе ими воспользоваться в полной мере нельзя, не изучив их прилежно от доски до доски, и не обратив внимание на греческий. Таким образом я списал почти весь Χρονικόν Акрополита с выносками греческого текста, в коих обнаруживается множество ошибок в латинском переводе. Сей писатель весьма важен для болгарской истории; отчасти важен и для русской.

В Москве (где их впрочем нет) я бы никогда не мог их читать с тою разборчивостью и догадливостью, как на берегах Дуная или Марицы. Проницательный Леунплавий одолжен славными своими замечаниями на турецкие летописи тому только, что ездил читать латинский их перевод нарочно в Стамбул. Я бы себе не простил, если бы возле грамот не занялся и сими фолиантами. С великим удовольствием могу заметить, что внимательный труд при соображении сих писателей открыл мне вещь сверх моего чаяния, вещь, которая мне дороже многих грамот. Это есть совершенно новая черта, новая картина в русской истории, картина, стоющая летописи, но на которую, к сожалению, до сих пор не обращал внимания ни один из отечественных и иностранных историков России. Я рад, что в августе стечение обстоятельств не позволило мне за Балканы, ибо остался бы без того, чем теперь утешаюсь. И может быть на возвратном пути в Валахии не случилось бы мне так коптеть и перечитывать, как ныне. Истины или мысли нельзя искать, ибо она сама приходит почти случайно, несмотря по расположению обстоятельств и понятий. Вот мои душевные обстоятельства, т. е. обстоятельства изыскательного путешествия: и упоминать о том, что ... в занятия, я кроме Митрополии, в продолжение пяти-шести недель, почти никуда не шатался в грязное, сюда не принадлежит.

Одно вечное мое желание побывать на Афонской горе, несмотря на уверение одного болгарина, что 12 фолиантов рукописных монахи продали лет тому 4 — 5 каким-то иностранцам.

Ожидаем в Бухаресте посланника Вашего; кажется был бы случай. Архива княжества нет; многие из бояр имеют тоже пергаменные славянские грамоты, но доступ к ним очень затруднительный по разным причинам, в чем меня убедили два-три опыта. Вообще здесь ненавидят славян. У волошских книгопродавцев я осведомлялся о старых славянских. Один мне сказал с презрением: „Че драку факъ евъ ку кырцеле сербещи?", т. е.: „К коему чорту мне сербские книги?" А другой, что поелику де он по сербски (т. е. славянски) не знает, то ничего не может сказать о сербских книгах. Дело в том, что по рукам одни только славянские грамоты, как вещи, от коих зависит право дворянства и поместья. Эта вещь очень важная для того, чтобы показать ее Москалю, а книги по монастырям.

* * *

1. „Куриакодроміонъ, сиреч Недѣльникъ. Поученіе на всѣх недѣляхъ въ православныхъ церквахъ прочитаемая Евангеліяхъ въ всего лѣта" и проч.

Сие сочинение относится к западному болгарскому наречию.

2. „Новый завѣтъ, сиречь четырите Evаггеліи на четыртяхь Evаггелиста, переведены отъ Еллинскія на Балгарскія языкъ, който ся употреблява сега въ Болгаріята, който съ благословеніето на сегашнаго Митрополита на сичката Уггровлахіа Господина Господина Григорія, при пресвѣтлаго и превысокаго князя Григорія Гика Воевода наче да ся печати, а подирь дохожданіе-то на Ариіята на най-силното Имперіе на сичката Россія пріе приличното окончаніе. Въ Букурещъ. Типографъ Матвей Бабяновъ. Словоредитель Славъ Каніовъ Калоферьцъ." В четв. долю. [переводил Петр Сапунов, травненский уроженец, 220 страниц].

Переводчик *Петр Сапунов*, урожанец травненский из Балкан; в переводе последовал он Восточному болгарскому наречию, т. е. Котлинскому или Казанскому, которое испорченнее всех, а в правописании-своему произволу. Образец слога:

Гл. 13 от Мат.: „А въ онзи день, като излѣзе іисъ отъ кащи, сѣдѣше при морето. И собрахася кѫмъ него народа многи, до толкосъ, та влѣзе той въ кораба и сѣдна, и сичкія народъ на брегѫ стоѣше, и думаше имъ много съ притчи".

3. „Священное цвѣтообраніе или сто и четыре Священны историіи, избранны изъ Ветхіатъ и Новыатъ завѣтъ въ польза на юношеството отъ господина Іоанна Гибнера присовокупленны сасъ благочестивитѣ размышленіята, отъ немецкіат на россійскіатъ языкъ переведены, а отъ россійскіатъ на славяно-болгарскіатъ нашъ языкъ переведены отъ Анастаса Стояновича Котлянина и посвященны на господина Антонія Joанновича. Частѣ I. Въ Будинъ. 1825". — Церковными буквами, въ 8 , 228 страниц. Образец слога: [цитат не е даден].

4. „Букварь съ различны поученія, собрани отъ Петра Хаджи Беровича за болгарски-тѣ училища. Напечатася сасъ помощьтѫ г. Антоньова Joанновича въ годѣ 1824, въ 8, стр. 142".

На Котлянском наречии — образец слога [няма].

5. Разные слова и поучения [без первого] на Варненском или Восточном наречии, в малый лист, 129 листов или 238 страниц. Писано худым полууставом; недоставает заглавный лист к первому слову.

Образец слога: (не е даден).

6. Разные поучения праздничные, на македонском наречии, в лист, 342 листа или 684 страниц. Писано легким уставом.

Образец слога и правописания (не е даден).

7.

а) Ирмологион дако-славянский, переписанный, как видно из приписки, в дни воеводы Иоанна Дабижи и архиепископа Кирсара (?) в XVII веке. По правописанию же и языку отнести можно к XIV веку; без первых листов. Писано уставом.

б) Иноческий устав, на 82 листах; слог и правописание XIV века. Писано малым уставом. Засим следуют чиноположения дьякона и священника.

в) „Житіе и жизнь стго прѢ[подоб]наго оца нашего Макаріа Римлѣнина, иже обрѢтень бысть три пъприща отъ рая", и „Слово о трьпѣніи и окончаніи вѣка и о второмъ гнимь пришествіе и кы ѫ с ѫ ть къзни вражі ѫ , и о безмлъвіа ползи" Ефрема Сирина. К тому же времени и по слогу и по правописанию. И наконец — „Последование усопшим инокам". Переплетено вместе.

Вот небольшое собрание из скудной нынешней болгарской письменности, достаточное однако для подробного наблюдения и изучения языка, т. е. для составления Болгарской грамматики и небольшого Словаря. Само собою разумеется, что достоинство упомянутых материалов относительное как к Руси, так и к прочим славянам.

Мысль Императорской Российской Академии и цель моего проекта была не столько материалы сами по себе, сколько новые мысли, новые и более верные положения как касательно и славянской языкописи вообще, так и церковной, болгарской и русской в частности. И эти самые положения суть грамматические или же языкописные выводы; и эти только выводы могут показать или составлять пользу.

Ваше Превосходительство, благоволите усмотреть сами, что во время занятия мне трудно расстаться с упомянутыми материалами по причине самой справедливой. С окончанием же труда я буду иметь честь представить с ним и самые материалы, которые, по моему мнению, останутся без пользы, если ими не воспользоваться грамматически. Не могу объясниться лучше, но осмелюсь заметить, что открытие форм болгарского языка из упомянутых рудников открыло мне вместе и *двойственное* число в русском языке. Напр. *Единственное:* царь, человек, солдат, лекарь, доктор, зуб. *Двойственное:* царя, человека, солдата, лекаря, доктора, зуба. *Множественное:* цари, люди (человеки), солдаты, лекари, докторы, зубы. *Глаза и рукава* и *бока* употребляется только в двойственном потому, что их у человека только *двое*. Эта истина, ибо это так существует в языке; ибо не говорится в народе *два цари, два лекари, два солдаты*, а *два царя, два солдата, два лекаря*. Простой народ отличает двойственное от множественного; таким же образом отличается это и в болгарском нынешнем и в церковном.

Я продолжаю заниматься глаголами и много набросано для предлогов, союзов и наречий и особенностей болгарского языка. При сем не

могу не заметить и о важной пользе, которую приносит болгарское спряжение не только русскому словопроизводству, но и прочих славянских наречий. Мы, равно как и поляки, и чехи и сербы давно затеряли, например, ту форму, тот источник, из коего происходит слово *изгнал*, *изгнан*, *изгнание*, *сек*, *сечение*, *падал*, *падение*, *разумение*, *проклях*, *проклятие*. Мы не объясним себе, почему не говорим *секение*, не пишем *падение как видение*, *разумение*, *проклятие*, или почему *проклят*, а не *проклян*. И так источники сего заключаются, сохраняются в формах болгарских спряжений и поныне существующих. Многое в русском словопроизводстве объяснить могут болгарские глаголы.

В этом отношении, зная и полагая существенное требование Академии, я имел честь представить Вашему Превосходительству спряжение глагола *падам*, как содержащее в себе много любопытного для филолога. Мне прискорбно было несколько, что не отдано какой-либо справедливости, если не моему слабому труду и терпению, то по крайней мере тем богатым формам языка, которым порадуется всякий славянин, какого бы он племени ни был.

Я желал был составить критическую Грамматику церковно-болгаро-русскую с примечанием к оной прочих славянских наречий, имея под рукою грамматики оных, с целью, чтобы вывести из сего труда новые и более ясные выводы не только для общей языкописи, но и для истории славянской. Но я принужден буду отказаться от сего труда, если Академия поспешит в своих требованиях и ограничится одной Болгарскою грамматикою.

.....

Писмото е без дата и подпис.

(а. е. V. 148, л. 14 — 16).

V

Милостивый Государь Петр Иванович!

Во исполнение требования Императорской Российской Академии, изъясненного мне в письме Вашего правосходительства от 1-го февраля, которое получил я 2-го марта, имею честь представить:

I. *Отчет в путевых издержках.*

Расположение издержек вообще не столько зависело от путешествовавшего, сколько от обстоятельств; не будучи в состоянии предугадывать ни будущих нужд, ни свойств поездок за пределами Империи, надлежало предположить, что определенная на путевые издержки сумма не долженствовала простираться далее одного года. Последствие показало, что вообще ни сия сумма, ни годовое время не соответствовали обширности плана моей поездки, ни разнообразию изображенных в оном занятий. Впрочем, в готовности путешествовавшего принять на себя труд сей участвовало отчасти и пылкое воображение и чрезвычайное желание быть полезным науке своими трудами.

Получив полную власть располагать издержками по своему благоусмотрению, путешествовавший, имев при себе на содержании и жаловании служителя, поступал в оных со всевозможною бережливостью для будущих случаев и нужд, очень часто лишая себя и того, чего не могла бы ему воспрещать строгая отчетливость. Вследствие сего путешествовавший успел натянуть предоставленную ему [сумму издержек на полтора года слишком]. Главную отрасль издержек составляло ежедневное пропитание себя и служителя, которого я должен был нанять еще в Москве ... по необходимости. Само собою разумеется, что издержки на пищу в продолжение дня не везде были одинаковы; очень часто один обед восходил от трех до четырех рублей, ужин от двух до трех рублей, так что, присоединяя сюда чай или завтрак и прокормление служителя, содержание дневное выходило от 7 до 9-ти рублей. Но зато в иных местах по необходимости или даже по недостатку в готовых пищевых припасах дневное содержание мое и служителя вместе не превышало четырех рублей. Здесь не могу не заметить, что при всеобщей дороговизне жизненных припасов, утроившейся, а в иных местах даже учетверившейся в турецких областях, трудно было жить еще бережливее. По общем соображении сих издержек выходит следующая средняя пропорция оных, с меня: за завтрак, обед, ужин 4 рубля ежедневно; за человека — по одному рублю; за обоих по пяти рублей ежедневно.

Итак, на пищу с 13 марта 1830 года, то есть с выезда моего из Санктпетербурга до возвращения из путешествия и устроения в Москве, по 11 ноября, всего 1 год и 8 месяцев, или за 596 дней, кроме 17 дней, проведенных на дороге у разных ученых, где обошелся без издержек 2.980 руб.
Жалованья служителю по 25 рублей в месяц..... 500

Итого 3.480

(поправен текст: [„...себя на иждивении Императорской Российской Академии с выезда моего из Санктпетербурга 13 марта 1830 года по донесение свое от 24 декабря; по возвращении своем в Москву в конце ноября по совершении путешествия, проведено в счет одного год и девять с половиною месяцев времени или 644 дня. Выключая из сего 58 дней, в которые как на пути, так и в Москве с прибытия, будучи гостем у разных ученых, путешествующий обошелся без употребления Академических издержек; т.е. в продолжении 586 дней сумма пищевых издержек составляет..... 2.980 руб
Жалованья служителю по 25 рублей в месяц 500

Итого 3.480 руб.

Проезд из Петербурга в Москву 104
Приготовление дорожного платья, закупка портфелей, прозрачной бумаги и другой дорожной мелочи 242
Проезд от Москвы до Одессы 252
От Одессы до Тирасполя и обратно..... 49
Проездка в Овидиополь, обзор прибрежной страны Днестровского лимана и возвращение в Одессу 23
Квартира в Одессе в продолжение шести недель 60
Проезд морем от Одессы в Варну 109

Объезд варненских оркестностей и черноморских берегов от Варны до Бабадага	107
От Бабадага к Гирсову и Силистрии	95
Болезнь моя и служителя в сем городе	60
Проезд в Букарест	26
Квартира, топка и освещение оной в продолжение пяти месяцев	254
Проезд в Молдавию	31
По Бессарабии до Кишенева	105.60
Болезнь, квартира, поездка в монастыри для осмотрения некоторых мест	47
Поездка до Одессы	39.42
Квартира	12
От Одессы обратно в Москву	259
Квартира в Харькове по поводу небольшого препровождения времени для наблюдения над мало-российским языком	17
Козацким проводникам, лодочникам и извощикам в разных местах во все время путешествия	193
Письма, белье, прачка	114
Убыток по перемене путевых денег на золото от упадка цены и во многих местах от произвола в курсе золотой монеты	93
Покупка книг, песень, вознаграждение за труды архивариусам и другим лицам	69.80
Одевание и обувание человека	70
Квартира и первые нужды при прибытии в Москву до первого удобного своего пристроения	68
	5979.82])

(а.е. V. 148, л. 17 — 18)

Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1.

(Главен редактор Петър Динеков. Редактори: Лиляна Грашева, Светлина Николова. С., БАН, 1985. 740 с.)

Повече от век и половина проблематиката, свързана с делото на първоучителите Кирил и Методий, е в центъра на славистичната наука. В годините на Втората световна война заедно с общото развитие на славистиката беше постигнат голям напредък — бяха направени нови открития, бяха обнародвани огромен брой монографии и изследвания[1]. Във връзка с няколко големи годишнини на славянските просветители (1100 години от смъртта на Константин-Кирил Философ, 1050 години от смъртта на Климент Охридски, 1100 години от създаването на славянската писменост, 1300 години от създаването на българската държава, 1100 години от смъртта на Методий) нарасна извънредно интересът към най-далечното културно минало на българите и славяните както в България, така и в чужбина. Систематизация на огромната научна продукция намираме само в съществуващите библиографски трудове[2], която дори и анотирана дава твърде сбита информация по кирилометодиевистика и палеославистика. Ето защо навременно, дори много необходимо беше появяването на един справочник, който да обобщи в по-подробно изложение дългогодишните научни изследвания, да поднесе на специалистите и по-широките читателски среди достатъчно изчерпателна информация на съвременно научно равнище по всички основни и множество спомагателни въпроси на тази дисциплина. Такъв справочник е създадената от широк кръг български специалисти Кирило-Методиевска енциклопедия, чийто първи том, посветен на 1300-годишнината от основаването на българската държава, вече излезе.

Кирило-Методиевската енциклопедия е замислена като тритомно издание, което ще съдържа общо над 950 статии. Първият том дава достатъчно ясна представа за цялото издание и за действителните мащаби на замисъла. Той съдържа 240 статии, богато илюстрирани с над триста цветни и черно-бели илюстрации (портрети, факсимилета, репродукции, снимки на исторически и археологически обекти, карти, таблици) и над 4000 заглавия научна библиография към статиите.

Идеята за това първо по рода си славистично издание се е зародила преди повече от десет години в Института за литература към БАН, и по-точно в Секцията по бъл-

---

[1] Николова, Св. Съвременно състояние на Кирило-Методиевите проучвания в чужбина. — СпБАН, 19, 1973, № 2, 21 — 40; № 3, 20 — 43; Nicolova, Sv. Nouvelles recherches sur la vie et l'oevre de Cyrille et Méthode. — Palaeobulgarica, 1, 1977, No 4, 34 – 49. Вж. и Лалева, Т. Възникване, развой и съвременно състояние на научния интерес към делото на Кирил и Методий. — В: Изследвания по киролометодиевистика. С., 1985, 5 — 45.

[2] Освен известните трудове на Г. А. Ильинский. Опыт систематической кирилло-мефодьевской библиографии. С., 1934, 303 с. и на М. Г. Попруженко, Ст. Романски. Кирило-методиевска библиография за 1934 — 1940 г. С., 1942. 125 с. съществени приноси представят И. Е. Можаева. Библиография по кирилло-мефодиевской проблематике, 1945 — 1974 гг. М., 1980. 223 с. и Ив. Дуйчев, А. Кирмагова, А. Паунова. Кирило-Методиевска библиография. 1940 — 1980. С., 1983. 723 с., както и някои по-малки библиографски публикации. По-подробно за това вж. Ив. Дуйчев. Библиографии Кирило-Методиевски, 177 — 183. — В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. С., 1985.

гарска литература до Освобождението, ръководена от акад. Петър Динеков. От идеята до нейното реализиране е извървян дълъг и изпълнен с много трудности път. Тъй като за първи път се подготвя такъв вид специализирана енциклопедия, отсъствието на опит е трябвало да бъде преодоляно от нейните създатели с много труд и всеотдайност. Първата важна задача — изработването на словника — е изпълнена от петима ерудирани медиевисти — Лиляна Грашева, Екатерина Дограмаджиева, Климентина Иванова, Стефан Кожухаров и Светлина Николова. Тази сложна работа, от която зависят обхватът на справочника, многостранното отразяване на съществуващата проблематика, координирането на информацията, съдържаща се в статиите, е извършена на много високо научно равнище[3]. Показателно е, че при съставянето на словника са използувани всички съществуващи кирило-методиевски библиографии, взети са предвид основните трудове в тази област на славистиката от нейното създаване до днес, както и огромен брой публикации по частни въпроси. Основен критерий при оформянето на всеки термин е наличието на научна проблематика около него[4].

Разнообразието на включените в първия том на енциклопедията статии говори за изключително широк хронологически, тематичен и териториален обхват на проблематиката. В тях са разработени не само филологически, исторически, археологически и изкуствоведски проблеми на българската култура през IX и X в., но и се проследяват кирило-методиевските традиции през следващите векове до наши дни както в българските, така и в земите на чужди страни и народи. Изчерпателно са представени въпроси, които засягат живота и дейността на Кирил и Методий, на техните ученици и последователи (напр. „Ангеларий", „Горазд"), местата, събитията и личностите, свързани с тяхното дело („Адриан II", „Борис I", „Витиния" и др.). Голямо място е отделено на преводните и оригиналните литературни творби на славянските просветители и следовниците им (напр. „Азбучна молитва"), анализирани са в отделни статии славянските, гръцките и латинските извори („Beatus Cyrillus", „Grande munus", „Дюканжов списък"), книжовните и епиграфските паметници („Енински апостол", „Битолски надпис на Иван Владислав") — целият фактически материал, с който разполага съвременната наука, за да продължи издирванията в областта на българското средновековие. Някои статии изясняват основни понятия и термини (напр. „Библия", „Вселенски събори", „Житийна литература"). Особено внимание е отделено на Кирило-Методиевия език, на най-ранните, запазени до днес текстове, в които той е фиксиран — старобългарските ръкописи от X – XI в. („Гръцко влияние върху старобългарския език", „Асеманиево евангелие"), на сложните проблеми, свързани с възникването и особеностите на двете славянски азбуки — глаголицата и кирилицата („Азбуки старобългарски", „Глаголица", „Абецедар" и др.). Много добро решение е да се въведат кратки палеографски статии за всяка буква от двете старобългарски азбуки, за техните характерни белези и историческото им развитие в различни писмени паметници.

Редица статии имат по-голям обем, тъй като в тях се обобщават големи периоди и явления от културната и политическата история на тази епоха („Българската литература през IX – X век", „Велика Моравия", „Българската църква през IX – X век", „Българското Възраждане и делото на Кирил и Методий") или политиката на „великите сили" от тази епоха („Византия и Рим до края на IX век", „Византия и славяните до началото на XIII век"). Проследени са кирило-методиевските традиции в други славянски и неславянски страни, ролята и значението на книжовните центрове и средища („Атон", „Зографски манастир"), средновековното изкуство, архитектура, археологическите обекти от времето на Кирил и Методий. Без съмнение трябва да се спомене големият брой статии, в които се отделя място на българските и чуждестранните изследователи на Кирило-Методиевото дело („Ван Вейк", „О. М. Бодянски", „Й. Вашица", „Фр. Гривец", „Фр. Дворник", „Ив. Дуйчев" и др.). В тях биографичните данни, оценката на научното им дело и на основните им трудове са допълнени от представителна в областта на палеославистиката библиография. Тук е мястото да кажем, че на библиографията в Кирило-Методиевската енцикло-

---

[3] Положителна оценка на извършената по съставянето на словника работа вече се появи и от специалистите по научна информация. Вж. Т. Янакиева. Книга за всяка българска библиотека, за всеки български дом. — Библиотекар, 1985, № 9, с. 32.

[4] Вж. интервюто с редакторите на първия том „Благодатната почва" във в. „Антени" (№ 13 (641), 27 март 1985, с. 1, 8 — 9).

педия са посветени много усилия и ѝ е отделено важно място както в хода на изложението, така и като самостоятелна част в структурата на статиите. Хронологически подредената библиография в края на всяка статия има подборен характер, но е подчинена и на тенденцията да изчерпи *основната* научна информация, за да отрази *развитието* на проучванията по даден проблем от поставянето му до наши дни. По тази причина библиографиите към някои статии са необичайно обемни за обикновен справочник, но увеличават стойността на енциклопедията като научно издание.

Кирило-Методиевската енциклопедия е колективно дело на около сто души български специалисти (литературоведи, езиковеди, историци, археолози, философи, изкуствоведи, палеографи и др.) от няколко хуманитарни института на Българската академия на науките, от съответните катедри на университетите в София, Велико Търново и Пловдив, от Кирило-Методиевския научен център при БАН, от Духовната академия в София, от Археографската комисия при Народната библиотека „Кирил и Методий". Главна заслуга за постигането на единство в работата на многобройния авторски колектив имат главният редактор на Енциклопедията акад. П. Динеков и отговорните редактори Л. Грашева и Св. Николова, чиито високи научни критерии, взискателност и компетентност бяха съществено условие за създаването на първия енциклопедичен том на това равнище. Трябва да се спомене и нелеката организационна работа по събирането на материалите и комплектуването на тома, която извършиха сътрудниците от Секцията по българска литература до Освобождението при Института за литература на БАН Е. Томова и А. Милтенова. Голямо значение има прецизирането на езика и стила и съгласуването на огромния брой препратки в текста от енциклопедичните редактори М. Елевтерова и П. Колева.

Статиите в справочника са написани от най-добрите български специалисти по съответните въпроси. В повечето случаи това са автори на важни научни трудове в своята област. Ето защо те не само са обобщили резултатите от досегашните проучвания, но и съществено са допринесли за разработването на редица недоизяснени въпроси. Много често при работата над енциклопедичните статии са правени специални проучвания и немалко от тях имат стойността на нови научни приноси. Високото равнище на изданието се обуславя и от факта, че не са избегнати редица дискусионни въпроси. Обективно са изложени всички съществуващи гледни точки, но се обосновава една научна позиция, която представя българското мнение по този въпрос. Нещо повече, всички статии носят отдолу подписа на своя автор, тъй като обикновената енциклопедична анонимност е излишна в едно специализирано издание, в което всеки автор отговаря за своето становище. Ето защо в Енциклопедията се очертават ясно българските приноси в медиевистиката, без да се пренебрегват постиженията на чуждите специалисти. Нека оценим и стремежа на авторите да представят възможно най-изчерпателно научната проблематика, която не противоречи на задължителната за този род справочници стегнатост на изложението. Ясният и достъпен език, многообразието на разгледаните въпроси, многобройните илюстрации вече привличат заслужено вниманието на широки читателски кръгове, които имат трайни интереси в областта на славянското средновековие и българската културна история.

Излезлият том 1 на Кирило-Методиевската енциклопедия, както и очакваните том 2 и 3 се очертават като една от най-значителните изяви на българската хуманитарна наука изобщо. Можем да бъдем уверени, че такова издание има добро и трайно бъдеще.

Ана Стойкова

Нова поредица на Института за литература

Периодика и литература . Т. 1. (1877 – 1892). С., БАН, 1985. 1065 с.

Образно казано, периодичният печат на една нация е моменталната снимка на нейния политически, духовен и стопански живот. От сумирането на отделните кадри ние получаваме представа не само за отделния ден, а както е в киното, за протичане на

процеса, за движението и развитието на живота в неговата пълнота, противоречия, конфликти, човешки съдби и превратности. С една дума, заложените в самия живот социални, класови, политически и личностни конфликти и противоречия намират своето място и върху страниците на периодичния печат.

Изготвянето на репертоар на периодиката е сложна и трудоемка работа, изискваща усилията на висококвалифицирани специалисти. При това необходими са предварителна подготовка, авансиран труд от предишни поколения изследователи и библиографи. За да се пристъпи към изпълнението на подобна отговорна и обемна задача, е необходима една инвентаризация на периодичните издания, излизали у нас, т. е. да се установят техният брой, продължителност на излизането им, характер, периодичност и в най-общ план техният политически и идеен облик. Едва след като тази предварителна работа е извършена, е възможно да се пристъпи към по-задълбочени проучвания на периодиката, на отделни клонове и направления в нея, за да се извлекат от общата маса профилите на отделни направления: напр. издания с политически и обществен характер, научни, технически, научнопопулярни, литературно-художествени и т. н. Но това е възможно едва след като бъде извършена въпросната предварителна работа по цялостното инвентиране на периодичния печат.

Ето защо поредицата „Периодика и литература", замислена от Института за литература при БАН, беше възможна само след появата на тритомния „Български периодичен печат. 1844 — 1944" на Димитър П. Иванчев и оценките за редица периодични издания, които откриваме в трудовете на някои съвременни наши учени, като акад. П. Зарев, акад. Г. Цанев, акад. П. Динеков, Ив. Богданов и др. По такъв начин онова, което известният наш библиограф акад. д-р Н. Михов начертава като план-програма пред българската библиография в края на 40-те години, вече е в процес на осъществяване. Той посочи, че едва след като се изготви библиографски указател на цялата периодика, става възможно да се пристъпи към задълбочени проучвания, за „да се стигне един ден и до аналитично разработване на съдържанието на печата — тогава вече отделни лица или групи от заинтересувани ще разработят постепенно печата, за да се извлече от него целият материал по философия, литература, икономика, техника и т. н."[1]

Появата на първия том от поредицата „Периодика и литература" свидетелствува, че този момент е вече настъпил. Начинанието на Института за литература има за цел всестранно литературоведско проучване и описание на литературния периодичен печат от Освобождението до победата на социалистическата революция на Девети септември 1944 г.

По същество целта на изданието е цялостно изследване на националния литературен процес в посочените хронологически граници, чрез отражението му в литературната периодика, нещо, което досега е оставало извън възможностите на българската литературна историография. От друга страна, сама по себе си тая задача не попада изцяло нито в профила на литературната история, нито бе в нейните възможности. Следователно пред нас е типичен случай на една интердисциплинарна задача, решима чрез обединяване на усилията на две науки. Поредицата е своеобразна история на нашата литература, на нейните идейно-естетически и художествени търсения, на етапите, през които е преминала в десетилетията след Освобождението, история на нейното литературно всекидневие. В известен смисъл тя е лабораторно изследване на художественотворческия процес, останало досега извън полезрението на науката. Аналитичният подход към това изключително богатство несъмнено ще поднесе, както вече и поднесе, много нови, неизвестни досега факти и произведения, неизвестни ранни редакции на вече класически творби, останали погребани между страниците на вестници и списания десетилетия. С една дума, Институтът за литература подготвя своеобразна история на българската литература, сътворена от изявите и в десетките и стотици вестници и списания в продължение на повече от половин век.

И още нещо, литературният процес се изследва не чрез отделни студии върху периодични издания, определени от субективен принцип, а чрез обхващане динамиката на културния и духовния живот като цяло. Ръководен принцип за създателите на поредицата е изчерпателността, „т. е. да включва всички издания с повече или по-малко литературен характер — литературни списания и вестници, смесени списания, в които се обнародват литературни материали или в редакцията им участвуват писатели, хумористични издания"[2]. Всеки друг принцип би позволил при подбора

[1] Български периодичен печат. 1844 — 1944. С., 1962. Т. 1. с. 31.

[2] Периодика и литература. Поредица от изследвания за литературата в българския печат. 1877 — 1944. Т. 1. 1877 — 1892. С., 1985, с. 7.

да се прояви субективизъм под различни форми — в предпочитането на един или друг вестник и списание, в оценките, характеристиките и т. н. Засега извън обсега на изследването остават само всекидневните и седмичните политически издания, в които са помествани литературни материали, както и детската периодика.

В разработения репертоар на литературната периодика са включени около 1 100 заглавия от общо 9 000 периодични издания, излизащи у нас до победата на социалистическата революция. При постройката на всяка статия е възприет образец, задължителен за всички автори. Той предвижда кратко изложение на историята на изданието, на неговата програма или пък обща насока, взаимоотношения с другите издания, сведения за прекратяването или продължаването и др. След тая уводна част се пристъпва към конкретната преценка на поместените материали. Те са разпределени по жанрове — лирика, проза, критика и публицистика. Преводите се отнасят към съответните жанрове. Отделя се внимание и за описанието на фолклорните публикации. В аналитичната разработка се предвиждат и оценките на изданието, ако такива съществуват. В заключение то се преценява от съвременни позиции и гледище.

В том 1 от „Периодика и литература" са поместени статии за вестници и списания, появили се от 1877 до 1892 г. Хронологическите рамки на всеки том са определени с оглед съображения за удобство при ползуването на книжното тяло и поради това не са свързани и не отразяват периоди в самия литературен процес.

Основната задача на всяка статия е да се очертае обликът на съответното издание и да се посочат неговите приноси в литературата през съответния период. Аналитичната разработка изважда наяве важни сведетелства, открива нерядко нови факти, свързани с живота и творческите изяви на един или друг писател. Тя позволява да се проследи проникването на чуждите автори у нас чрез преводи или пък информации, чрез отзиви за техни произведения и обратното — разпространението на българската художествена литература в чужбина. Наред с всичко друго аналитичната разработка поднася още много сведения и данни за съществуването на литературни кръгове, приятелски групи, водени дискусии, програми и литературни манифести.

Томът е побрал статии за 52 литературни и 22 хумористични вестници и списания. Сред тях се открояват „Периодическо списание на Българското книжовно дружество", „Наука" и „Денница" на Ив. Вазов, „Труд" на Цани Гинчев, „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина", излизал в продължение на 43 години, „Военни известия", „Мисъл" на д-р К. Кръстев и др.

Томът е снабден с няколко много полезни показалеца. Синхронният показалец ни дава информация за годината, в която списанието или вестникът излиза, за временното им спиране и за прекратяване на съществуването им. Изготвен е и азбучен показалец на включените в тома периодични издания. Изключително ценен е именният показалец речник, изработен от група сътрудници под ръководството на Йордан Василев. Той дава не само в азбучен порядък имената, криптонимите, псевдонимите и инициалите, но и кратки сведения за всяко име. Издирването на такива сведения днес след толкова години е трудна и отговорна задача. В речника са включени около 2500 имена на лица.

Изданието предлага и ценна информация за селищата, в които се печатат литературните вестници и списания. Ето само част от тях — Браила, Букурещ, София, Пловдив, Русе, Велико Търново, Видин, Стара Загора, Силистра, Варна, Шумен, Цариброд, Солун, Прилеп, Разград, Свищов, Т. Пазарджик, Севлиево, Сливен и др.

По мащабите на своя замисъл, по броя на обхванатите периодични издания, със своята изчерпателност и научна добросъвестност, с която са разработени отделните статии, с богатия си справочен апарат, том 1 от поредицата „Периодика и литература" е едно издание, постижение не само на Института за литература при БАН, но и на българското литературознание.

Сия Атанасова

Българското литературознание в чужбина (книги, статии и рецензии, публикувани през 1981 г.)

Общи въпроси

Андреев, В. Д. Преемственность национальных традиций в литературе. — В: Классическое наследие и современность. Л., 1981, 372 — 381.
Въз основа на бълг. лит.

* * *

Даскалова, Е. Броневский, Гео Милев и Блок. — В: Классическое наследие и современность. Л., 1981, 394 — 401.

Каназирска, Маргарита. Эстетические идеи Л. Леонова и драматургия Г. Джагарова. — В: Мировое значение творчества Леонида Леонова.

Левчев, Любомир. К новым творческим высотам. — В: Вместе с партией, вместе с народом. М., 1981, 364 — 366.

Мосты социалистической дружбы. Львовский гос. унив. им. И. Франко, Велико-Тырновский унив. им. Кирилла и Мефодия. Отв. ред. Р. Русинов. Львов, Львовский унив., 1981. 188 с.

* * *

Od Wisły do Maricy 681 — 1981. Kraków, 1981. 312 p. 24 cm (Tow. Przyjaźni Pol. — Bułg. Ośrodek Kultury i Inform.).

Прев. загл. От Висла до Марица 681 — 1981.

Todorov, Cvetan. Mikhail Bakhtine, le principe dialogique suivi d' Ecrits du cercle de Bakhtine. Paris, Seuil, 1981. 320 p. 20,5 cm (Coll. Poétique).

В кн. авт. Tzvetan Todorov. Прев. загл. Михаил Бахтин, принципът на диалога.

* * *

Александров, Д. Б. — Обществ. науки за рубежом. Сер. 7. Литературовед. [М.], 1981, № 2, 9 — 14.

По повод статията на В. Колевски „Ленин и българската литература", отпечатана в сп. Обзор, 1980, № 51, 21 — 27.

Андреев, В. Д. Изучение советско-болгарских литературных взаимосвязей (1944 — 1980). Итоги и перспективы. — Вестн. Ленингр. универ. Сер. Ист., яз., лит., 2, 1981, № 1, 58 — 62.

Вишневский, И. П. Болгарская тема в русской советской поэзии. — Вопр. рус. лит. [Львов], 1981, № 1, 124 — 131.

Дмитриевская, Т. В. — Обществ. науки за рубежом. Сер. 7. Литературовед. [М.], № 5, 25 — 26.

По повод рец. на А. Бучков за кн. „Творческие методы и художественные системы" от И. Ф. Волков, отпеч. в Лит. мисъл, 1980, № 8, 173 — 177.

Кънева, Пенка. Я порівняла б перекладача с музикантом. . . — Всесвіт [Київ], 1981, № 9, 189 — 191.

Интервю на Богдан Чайковский с бълг. преводачка от укр. ез.

Поплазаров, Ристо. Чешките и словачките слависти за македонската културна историја. — Лит. збор. [Скопје], 28, 1981, № 3, 95 — 102.

Пужаев, Григорий. „Как закалялась сталь" в Болгарии. — Дон [Ростов н/Д], 1981, № 10, 176 — 178.

Файзиема, В. М. Литературные связи Болгарии и Узбекистана. — Сб. науч. тр. Ташк. унив., 1981, № 642, 129 — 152.

Lukačovičova, Ivana. Cena Jiřího Dimitrova C. P. Snowovi. Svetova lit. (Praha), 26, 1981, No. 4, 240 — 242.

Прев. загл. Награда „Георги Димитров" на Чарлз П. Сноу.

Naylor, Kenneth E. Survey of research tool needs in Slavic languages and literatures: a preliminary report. — Slavica. East Europ. J. (Bloomington), 25, 1981, No. 1, 75 — 89.

Прев. загл. Наблюдение върху изследване на нуждата от пособия за славянските езици и литератури.

Sivriev, Stanislav. Találkozások Nagy Laszlóval. — Életünk, 18, 1981, No. 4, 353 — 355.

В статията авт. Stanislav Szivriev.

Прев. загл. Срещи с Ласло Наги.

Vapordžiev, Veselin. Brecht und die bulgarische Öffentlichkeit. Weimarer Beitr. (Berlin etc.), 27, 1981, Nr. 2, 63 — 76.

В статията авт. Vesselin Vapordshiev.

Прев. загл. Брехт и българската общественост.

Дамянова, Р. — Обществ. науки за рубежом. Сер. 7. Литературовед. [М.], 1981, № 5, 27 — 31.

Рец. за Г. Димов. Литературна критика и литературен процес. С., Бълг. писател, 1979.

Манова, И. — Обществ. науки за рубежом. Сер. 7. Литературовед. [М.], 1981, № 1, 154 — 155.

Рец. за: Л. Георгиев. Современность и поэзия. Эстет. взимоотношения. С., Наука и изкуство, 1979.

Марков, Д. Строить мир по законам красоты. — Вопр. лит. [М.], 1981, № 1, 228 — 232.

Рец. за: А. Лилов. Към природата на художественото творчество. С., Наука и изкуство, 1979.

Озеров, Лев. Тютчев по-болгарски. — Иностр. лит. [М.], 1981, № 4, 261 — 269.

Рец. за: Ф. И. Тютчев. Стихотворения. Прев. Григор Ленков. С., Нар. култура, 1979.

Разговоров, Н. . . Помнит мир спасенный. — Знамя [М.], 1981, № 6, 254 — 256.

Рец. за: Поэзия Великой Отечественной войны и антифашистского Сопротивления. (Стихи поэтов НРБ, ВНР, ГДР, МНР, ПНР, СССР, ЧССР). М., Худож. лит., 1980.

Beyer, Barbara. — Referatdienst zur Literaturwiss. (Berlin), 13, 1981, Nr. 2, 273 — 274.

Рец. за: Charles A. Moser. A history of Bulgarian literature (865—1944). The Hague, etc., Mouton, 1972.

Bryś, Grażyna. — Slavia orient. (Warszawa), 30, 1981, Nr 1, 128 — 130.

Рец. за: Очерки по истории славянских литературных связей. Львов, Вища школа, 1978.

Dimitrova, [Julija]. Bolgar olvasók, magyar irodalom. [Interview]. [Riporter] Földeák Iván. — Magy hírlapíró, 14, 1981, No 303, 6.

В статията авт. Jlia Dimitrova.

Прев. загл. Български читатели, унгарска литература.

Dončev, Nikolaj. — Rev. d'histoire lit. de la France (Paris), 1981, No 1, 160.

В статията авт. Nikolai Dontchev.

Рец. за: Пенчо Симов. Френска поезия. С., Нар. култура, 1978.

Lang, Candace. — MLN [Modern language notes]. (Baltimore), 96, 1981, No 4, 906 — 913.

Рец. за: Gérard Genette et Tzvetan Todorov. Recherche de Proust. Paris, Seuil, 1980. Изследвания върху Пруст.

Prokešova, Vera. — Slovenska lit. (Bratislava), 28, 1981, No 1, 90 — 92.

Рец. за: Освобождението на България и литературата. С., БАН, 1978.

Дуйчев, И. Спорные вопросы Кирилло-Мефодьевской проблематики. — В: Русско-болгарские связи в области книжного дела. М., 1981, 5 — 21.

Лабынцев, Ю. А Михаил Борбовский — первый исследователь болгарского „Абагара" 1651 г. — В: Русско-болгарские связи в области книжного дела. М., 1981, 79 — 83.

* * *

Бегунов, Ю. К. К вопросу о церковно-политических планах Григория Цамблака. — Сов. славяновед. (М.), 1981, № 3, 57 — 64.

Верещагин, Е. М. К интерпретации одного темного места в переводческом наследии Ионна Экзарха болгарского. — Сов. славяновед. (М.), 1981, № 5, 51 — 60.

Куев, Куйо. Судьба Слепченского апостола. — Сов. славяновед. (М.), 1981, № 1, 61 — 65.

Мещерский Н. А. „Поучение" Владимира Мономаха и „Изборник 1076 г." — Вестн. Ленингр. унив. Сер. Ист., яз., лит., 4, 1981, № 20, 104 — 106.

Можаева, И. Е. Cyrillo-Methodiana на современном этапе. — Сов. славяновед. (М.), 1981, № 3, 74 — 86.

Стоичевска-Антик, Вера. Свети Алексија — човекот божји во средновековната ракописна и народна литература. — Лит. збор. (Скопје), 28,1981,№2,81—99.

Hansack, Ernst. Die theoretischen Grundlagen des Übersetzungstils des Exarchen Johannes. — Die Welt der Slawen(München),1981, Nr.1, 15 — 36.

* * *

Стефановић, Димитрије. — Balcanika (Beograd), 1981, № 12, 187 — 190.

Рец. за: Проучвания върху Супрасълския сборник, старобългарски паметник от X век. С., БАН, 1980.

Студенцов, Ю. — Знание — сила (М.), Молодая гвардия, 1979.

Рец. за: В. М. Воскобойников. Братья Кирилл и Мефодий. М., Молодая гвардия, 1979.

Blahova, Emilia. — Byzantinoslavica (Prague), 42, 1981, No 1, 64 — 67.

Рец. за: Светлина Николова. Патеричните разкази в българската средновековна литература. С., БАН, 1980.

Blahova, Emilia. — Byzantinoslavica (Prague), 42, 1981, No 1, 64 — 67.

Рец. за: G. Birkfellner. Das römische Paterikon. Studien zur serb., bulg., u. russ. Überlieferung der Dialoge Gregor des Großen mit einer Texted. Bd. 1 — 2. Wien, Österr. Akad. der Wiss., 1979. Римският патерик.

Bogdan, Damian P. — Rev. de istorie (Bucureşti), 34, 1981, No 3, 575.

Рец. за: Боню Ст. Ангелов. Из старата българска, руска и сръбска литература. С., БАН, 1978.

Bolek, Anna. — Slavia orient. (Warszawa), 30, 1981, No 1, 98 — 100.

Рец за: Н. А. Мещерский. Источники и состав древней славяно-русской переводной письменности IX — XV веков. Л., Ленингр. унив., 1978.

Jasinska-Socha, Teresa. — Slavia orient. (Warszawa), 30, 1981, No 106.

Рец. за: C. Sipović. The pontifical liturgy of Saint John Chrysostom. A ms. of the XVIIth century in Slavonic text a. latin transl. London, 1978. Папската литургия на свети Йоан Златоуст.

Moszyński, Leszek — Rocz. slawistyczny (Wrocław etc.), 46, 1981, No 1, 96 — 100.

Рец. за: Д. Богдановић. Каталог кирилских рукописа манастира Хиландара; Д. Медаковић. Старе штампане књиге манастира Хиландара. Београд, Српска акад. наука и уметности и др., 1978.

Nicol, D. M. — Slavonic a. East Europ. rev. (London), 59, 1981, No 1, 100 — 101.

Рец. за: Muriel Heppell. The ecclesiastical career of Gregory Camblak. London, Aut. publ., 1979. Църковната кариера на Григорий Цамблак.

Стоічевска-Антик, Вера. Навраканьа кон библијата. /Вера Стојчевска-Антик. – Скопје, Макед. книга, 1981, 384 с. 15 л. факс. 20.5 см Показалец.

Parličev, Grigor. Serdar i druga djela. Grigor Parličev; Predg. Gane Todorovski, Izbor Todor Dimitrovski. Sarajevo, Veselin Maleša, 1980. 144 p. 20 cm. (Bibl. Ars: Lektira Ured. Idrizbegović).

Библиогр. с. 145.

Valetās, Kostas. Botev. 1300 hronia vulgariki kratus. Athina [1981]. 48 p.

Прев. загл. Ботев.

* * *

Bayer, E. Materialistisches Gedankengut in der Epoche der bulgarischen Wiedergeburt und die Herausbildung der marxistischen Ästhetik. Z. für Slavistik (Berlin), 26, 1981, 715 — 722.

Прев. загл. Материалистическите идеи през епохата на Българското възраждане и създаването на марксистка естетика.

Dimova, Veselina. Bulharsko-české a bulharsko-slovenske vydatel'ske vztahy v obdobi obrodenia. — Slovan. stud. (Bratislava), 22, 1981, 161 — 175.

Прев. загл. Българо-чешки и българо-словашки книжовни връзки през Възраждането.

Манова, Ирина. Обществ. науки за рубежом. Сер. 7. Литературовед. (М.), 1981, № 5, 59 — 64.

Рец. за: Литературните жанрове през Българското възраждане. С., БАН, 1979.

Митева, Д. — Лит. збор. (Скопје), 28, 1981, № 3, 123 — 128.

Рец. за: М. Миовски. Лексиката во текстовите на Јоаким Крчовски. Скопје, НИО „Студентски збор", 1980.

Цукески, Александар. Значаен прилог кон македонската лексика. — Лит. збор. (Скопје), 28, 1981, № 3, 123 — 126.

Рец. за: Мито Миовски. Лексиката во текстовете на Јоаким Крчовски. Скопје, НИО „Студентски збор", 1980.

Шкуринов, П. С. — Вопр. философии (М.), 1981, № 7, 167 — 170.

Рец. за: Любен Каравелов. М., Худож. лит., 1980.

Българска литература от Освобождението до Девети септември

Горянинов, А. Н. Печатные материалы Георгия Бакалова в фондах Государственной библиотеки СССР им. В. И. Ленина. [Из истории болгаро-советских книжных связей 1930-х гг.]. — В: Русско-болгарские связи в области книжного дела. М., 1981, 121 — 137.

Захариевич, Е. А. Значение и особенности грамматической характеристики слова в двуязычном словаре языка писателя. (На материале Словаря Н. Вапцарова). — В: Очерки лексикографии языка писателя. (Двуязычные словари). Л., 1981, 95 — 104.

Крылова, Г. В. Двуязычный словарь языка поэта (Н. Вапцаров). — Очерки лексикографии языка писателя. (Двуязычные словари). Л., 1981, 31 — 36.

* * *

Ивановић Р. Паралелизми у поезији Косте Рацина, Николе Вапцарова и Колета Неделковског. — Повеља Октобра (Крањево), 12, 1981, № 34, 39 — 54.

Лапинська, Т. В. Героїка і романтика революції в болгарській революційній та українській радянській поезії 20-х роках XX ст. — Пробл. словянозн. (Львів), 1981, № 23, 58 — 65.

Писатель — гуманист. Иностр. лит. (М.), 1981, № 5, 256.

Съобщение за юбилейните тържества за Йордан Йовков.

Urbankova, Jarmila. Pejo Javorov a jak jsem se s ním setkala. — Lit. měs. (Praha), 10, 1981, 95 — 96.

Прев. загл. Пейо Яворов и как се срещнах с него.

W a l t e r, H. Shüler Leskiens aus dem südslawischen Bereich. — Z. für Slavistik (Berlin), 1981, Nr. 2, 192 — 198.

Прев. загл. Ученици на Лескин от района на южните славяни. [Науч. дейност на бълг. слависти Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев, Иван Шишман, Михаил Арнаудов и Стоян Романски].

Рец. за: El. Siupiur. Relatii literare romano-bulgare in perioada 1878 — 1918. Bucureşti, Minerva, 1980. Българо-румънски литературни връзки 1878 — 1918.

E n d l e r, Dietmar. — Referatdienst zur Literaturwiss. (Berlin), 1981, Nr. 1, 129 — 132.

F l o r e a, Rodica. — Rev. de ist. şi teorie lit. (Bucureşti), 30, 1981, No 4, 633 — 634.

Рец. за: Bulgarische marxistische Literaturtheorie und Literaturkritik. 1891 — 1941. Hrsg. von Georgi Dimov M. Berlin, Akad.-Verl., 1978. Българската марксическа литературна теория и литературна критика.

U r b a n, Zdeněk. — cesky lid (Praha), 68, 1981, No 3, 192.

Рец. за: Иван Сарандев. В света на „Старопланински легенди". С., Наука и изкуство, 1980.

V i č e v, Dobri. — Referatdienst zur Literaturwiss. (Berlin), 13, 1981, Nr. 2, 271 — 272.

В статията авт. Dobri Witschew.

Рец. за: Dimitar Blagoew. Das Leben und die Literatur. Berlin, Dietz, 1979. — Живот и литература.

Българска литература след Девети септември

В з а и м о з в'я з к и літератур країн соціалістичної співдружності. На прикладі літ. европ. соціаліст. країн. Сборник под ред. Г. Д. Вервеса. Київ, Вища школа, 1981. 175 с. 20 см.

Съдържа: Літератури соціалістічних країн у їхактивнии взаемодії, с. 3 — 21 и Г. Д. Вервес. Радяньска-балгярське літературне еднанния, с. 21 — 47.

Л и х а ч е в а, Л. П. Димитър Димов. Библиогр. указ. (Ред. и вступление В. И. Злыднев.) М., Книга, 1981. 72 с. 21,5 см. (Писатели зарубеж. стран).

Изд. на Всесоюз. гос. библ. иностранной лит. Показалец.

М а с у р е н к о в а, И. И. Литература современной Болгарии. — В: Литература социалистических стран. М., 1981, 9 — 34.

М у х и н а Наталия. В. Советско-болгарское сотрудничество в области литературы и искусства (1976 — 1980 гг.) Автореф. дисс. канд. ист. наук. Киев, 1981. 25 с. (Киевский гос. унив. им. Т. Г. Шевченко).

L i t e r a t u r Bulgariens 1944 bis 1980. Einzeldarstellungen. Red. Dobri Vičev, Heinz u. Irmgard Neugebauer. Berlin, Volk u. Wissen, 1981, 604 p. ill 20 cm (Literatur sozialist. Länder).

Авт. Tončo Zečev и др. Прев. загл. Българската литература от 1944 до 1980 г. Показалец с. 596 — 602.

* * *

Б е р н щ е й н, И. Автор, герой, мир. Заметки о романе социалист. стран). — — Вопр. лит. (М.), 1981, № 10, 82 — 124.

В з г л я н у т ь в лицо времени. Панорама: 70-ые годы в литературах социалистических стран Европы. — Иностр. лит. (М.), 1981, № 2, 184 — 212; № 3, 167 — 181.

К а л и н к о, Ф. Проблемы нравственности в прозе Болгарии последних лет. — Обществ. науки за рубежом. Сер. 7. Литературовед. (М.), 1981, № 2, 153 — 156.

По повод статиите на С. Хаджикосев. „Проза на нравствената непримиримост" — Лит. фронт, 1980, № 37, с. 2 и на А. Лазовски. „Атака на социалната непримиримост" — Лит. фронт, 1980, № 38, с. 2.

К е т к о в, Олександр. „Панорама". — Всесвіт (Київ), 1981, 178 — 179. За новото лит. сп. „Панорама".

Л е в ч е в, Любомир. Любомир Левчев рассказывает... — Дружба народов (М.), 1981, № 11, 227 — 230.

Разговор с глав. ред. на списанието Сергей Баруздин.

Лихачев, Д. и Ю. Андреев. История и характер содружества братских литератур Европы. — Иностр. лит. (М.), 1981, № 4, 188 — 192.

Певец рабочего класса. — Иностр. лит. (М.), 1981, № 2, 260.

По случай 50 години от рождението на Пеньо Пенев.

Померанцева, Е. В спорах рождается. . . — Иностр. лит. (М.), 1981, № 5, 218 — 221.

За търсенията и успехите на младите български писатели. Дискусия на в. „Пулс".

Померанцева, Е. С. — Обществ. науки за рубежом. Сер. 7. Литературовед. (М.), 1981, № 1, 156 — 158.

Реф. по повод статията на Д. Величков. В безкрайния свят на човека (Н. Хайтов) — Лит. мисъл, 1979, № 10, 21 — 32.

Померанцева, Е. С. — Обществ. науки за рубежом. Сер. 7. Литературовед. (М.), 1981, 154 — 156.

По повод статията на Н. Пантелеева „Детството е вълшебен свят" в Лит. мисъл, 1980, № 7.

Премии за лучшие книги. — Иностр. лит. (М.), 1981, № 8, 265 — 266.

Съобщение за наградите на СБП за най-добрите книги през изтеклата година.

Стельмах, Михайло. Наш болгарский друг. — Всесвіт (Київ), 1981, № 4, с. 4.

Кратки данни за творчеството на поета Йордан Милев.

Федоренко, Николай. Евтим Евтимов.: дар жизни. — Иностр. лит. (М.), 1981, № 5, 210 — 217.

Шубин, Г. Г. — Обществ. науки за рубежом. Сер. 7. Литературовед. (М.), № 1, 39 — 41.

Реф. по повод рец. на И. Захариева. Русская советская поэзия. Традиции и новаторство, 1946 — 1975. Л., Наука, 1978, в Лит. мисъл, 1979, 155 — 157.

Balabanova, Hristina. Bulharský "Sovremenik" 1980 — 81. Přel. Zdena Kovářová. — Lit. měs. (Praha), 1981, No 9, 127.

Прев. загл. Българското списание „Съвременник".

Beyer, B. Das bulgarische "lyrische" Drama. Ende der 50er/ Anfang 60er Jahre. — Z. für Slavistik (Berlin), 26, 1981, Nr. 5, 736 — 746.

Прев. загл.Ълг. „Лирична" драма.

Slobodova, Jaroslava. Nad tvorbou Bogomila Rainova. — Světová lit. (Praha), 26, 1981, No 1, 237 — 238.

Прев. загл. Творчеството на Богомил Райнов.

Vičev, Dobri. Bulgarische Prosa 1956 — 1980. Versuch eines Abrisses. Z. für Slavistik (Berlin), 26, 1981, Nr. 5, 747 — 764.

В статията авт. D. Witschew.

Прев. загл. Българската проза 1956 — 1980.

Fodor, Andras. Nino Nikolovról. — Tiszata, 35, No 2, 68 — 69.

Прев. Загл. Нино Николов.

Kodzis, Bronisław. Literatura rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego. Literatura NRD i wielonarodowa literatura radziecka lat 60 — 70-tych. — Slavia orient. (Warszawa), 30, 1981, No 1, 136. 137.

Прев. загл. Литература на развитото социалистическо общество.

Mutafčieva, Vera. [Interview]. Pro LM připr. Atanas Svilenow. Přel. Zlata Kufnerova. — Lit. mes. (Praha), 10, 1981, No 8, 97 — 99.

В статията авт. Vera Mutafcieva. [Интервю].

Serlaimova, S. Der Roman in den sozialistischen Ländern — die siebziger Jahre. — Kunst u. Literatur (Berlin), 1981, Nr. 6, 563 — 587.

В статията авт. S. Scherlaimova.

Прев. загл. Романът в социалистическите страни през седемдесетте години.

Варварина, Е. — Сов. славяновед. (М.), 1981, № 3, 110 — 112.

Рец. за: Б. Ничев. Съвременният български роман. С.,Ълг. писател, 1978.

Дымова, Лорина. — Соврем. худож. лит. за рубежом (М.), 1981, 15 — 17.

Рец. за: Станка Пенчева. Без свидетели. Пловдив, Хр. Г. Данов, 1980.

Елисеева, Т. — Соврем. худож. лит. за рубежом (М.), 1981, № 4, 79 — 82.

Рец. за: Димитър Гулев. Голямата игра. С., Отечество, 1979; Кръстьо Станишев. Пазители на Водния дух. С.,Ълг. писател, 1979; Младен Денев. Къснн изпити. С.,Ълг. писател, 1978.

З о л о т у с с к и й, Игорь. Капитуляция логики. — Лит. обозр. (М.), 1981, № 8, 72 — 75.

Рец. за: Павел Вежинов. Ночью на белых конях. Роман. М., Худож. лит., 1978; Измерения. Повесть. — Иностр. лит., 1981, № 2.

К а р а н ф и л о в, Е. Партизанская память. — Лит. обозр. (М.), 1981, № 2, 39 — 45.

Рец. за: Д. Джуров и Е. Джурова. Воспоминания. М., Воениздат, 1974; М. Грыбчева. Во имя народа. М., Прогресс, 1965.

М и х а л к о в и ч, В. — Совр. худож. лит. за рубежом (М.), 1981, 12 — 14.

Рец. за: Герчо Атанасов. Изчакай утрото. Пловдив, Хр. Г. Данов. 1980.

М и х а л к о в и ч, В. — Соврем. худож. лит. за рубежом (М.), 1981, № 2, 13 — 15.

Рец. за: Георги Данаилов. Краят за вас. — Театър, 1979; № 9, Недялко Йорданов. Развод по български. — Театър, 1978, № 8; Михаил Величков. Понякога големите сини крила. — Театър, 1978, № 12.

М о л ч а н о в, В. Рынок образов. — Иностр. лит. (М.), 1981, № 1, 255 — 257.

Рец. за: Богомил Райнов. Массовая культура. Пер. с болг. М., Прогресс, 1979.

Н е с т е р е н к о, Е. Соврем. худож. лит. за рубежом (М.), 1981, № 4, 82 — 83.

Рец. за: Панчо Панчев. Искам да ме боли. — Театър, 1979, № 7.

Р я б ч у к, М. Художний досвід братніх літератур. — Всесвіт (Київ), 1981, № 1, 176 — 178.

Рец. за: Література правди і прогресу. Київ, Дніпро, 1979.

С а ш и н, В. Выбор пути. Новые пьесы. — Соврем. худож. лит. за рубежом (М.), № 5, 11 — 14.

Рец. за: Кольо Георгиев. Синьо-белият скреж. — Театър, 1980; № 7; Борис Априлов. Антракт. — Театър, 1979; № 2; Свилен Чорбаджиев. Отдавна, през септември. — Театър, 1980, № 3; Станислав Стратиев. Рейс. — Театър, 1980, № 5.

С а ш и н, В. Разноликий мир трех болгарских рассказчиков. — Соврем. худож. лит. за рубежом. (М.), 1981, № 4, 6 — 10.

Рец. за: Георги Величков. От трите страни на барикадата. Варна, Г. Бакалов, 1980. Атанас Теодоров. Кукувица чакай. Пловдив, Хр. Г. Данов, 1980; Димитър Коруджиев. Невидимият свят. С., Бълг. писател. 1980.

С а м о ш к и н, В. — Соврем. худож. лит. за рубежом (М.), 1981, № 1, 15 — 17.

Рец. за: Тончо Жечев. Българският роман след Девети септември. С., Наука и изкуство, 1980.

С а м о ш к и н, В. — Соврем. худож. лит. за рубежом (М.), 1981, № 3, 17 — 19.

Рец. за: Атанас Наковски. Да достигнеш края. С., Бълг. писател, 1979.

Т и х о н е н к о, В. Соврем. худож. лит. за рубежом (М.), 1981, № 1, 12 — 14.

Рец. за Евтим Евтимов. Обич за обич. С., Воен. изд., 1979; Димитър Методиев. Монолози по пътя. С., Бълг. писател, 1979.

Т у н и м а н о в, В. Последняя книга Цветана Стоянова. — Вопр. лит. (М.), 1981, № 5, 263 — 270.

Рец. за: Цветана Стоянова. Геният и неговият наставник. С., ОФ, 1978.

Ф а л ь к о в и ч, Елена. Повторяется юность заново. — Лит. обозр. (М.), 1981, № 4, 51 — 53.

Рец. за: Камен Калчев. Встречи с любовью. Повесть. — Знамя, 1979, № 7; Сельский поэт. Повесть. — Нева, 1979, № 9.

Ш у ч к и н, Н. — Соврем. худож. лит. за рубежом (М.), 1981, № 1, 17 — 19.

Рец. за: Костадин Кюлюмов. Тихи утрини. С., Партиздат, 1979.

D o n č e v, Nikolaj. — Internat. P. E. N. bull. of sel. books (London), 31, 1981, No 2, 33 — 34.

Рец. за: Любомир Левчев. Поздрав към огъня. Стихове. С., Бълг. писател, 1978.

D o n č e v, Nikolaj. — Internat. P. E. N. bull. of sel. books (London), 1981, No 1, 11 — 13.

В статията авт. Nikolaï Dontchev.

Рец. за: Здравко Чолаков. Философските проблеми в българската поезия. С., Бълг. писател, 1979.

Hajko, Vladimir. — Sloven. pohl'ady (Bratislava), 1981, No 2, 153 — 154.

Рец. за: L'ubomir Levčev. Strelnica. Bratislava, Sloven. spisovateľ 1979. Стрелбище.

Hochel, Igor. — Sloven. pohl'ady (Bratislava), 1981, No 4, 145 — 148.

Рец. за: Emilian Stanev. Výbuch I — II. Bratislava, Sloven. Spisovateľ, 1980.

Фолклор

Вражиновски, Танас. Илинденскиот прозен револуционерен фолклор. La prose révolutionnaire folklorique d'Ilinden /Танас Вражиновски. Скопје, 1981. 328 с. и ил. 24 см. (Пос. изд. Инст. за фолклор „Марко Цепенков", кн. 8).

Показалци.

Симитчиев, Коле. Марко Крале во македонската народна епика. Во споредба со срп. и буг. мотиви. Marko Kralé dans l'épique populaire macédonienne (en comparaison avec sujets serbes et bulgares) /Коле Симитчиев. Скопје, 1981. 92 с. с ил. 24 см. (Пос. изд. Инст. за фолклор „Марко Цепенков", 7).

Шумада, Н. С. Современная песенность славянских народов. Киев, Наук. думка 1981. 264 с. 21 см. (АН УССР. Инст. искусствоведения, фольклора и этнографии).

Пенушлиски, Кирил. Македонскиот фолклор. Уред. Божин Павловски. Погов. Томе Саздов. Скопје, Мисла, 1981. 537 с. 20.5 см (Матица македонска. 6).

Библиогр. с. 521 — 525. Показалци с. 527 — 534.

Поленаковик, Харалампие. За еден сбор на една песна на Константин Миладинов. — Лит. збор (Скопје), 28, 1981, № 2, 121 — 122.

Kiss, Ferenc. Nagy László es a bolgar folklór. — Életünk, 18, 1981, No 4, 348 — 351.

Прев. загл. Ласло Наги и българският фолклор.

Лазутин, С. Г. — Сов. славяновед. (М.), 1981, № 4, 119 — 121.

Рец. за: В. Е. Гусев. Славянские партизанские песни. Л., 1979.

Baz-Fotiade, e, Laura. — An. Univ. Bucureşti. Limba şi lit. rom., 1981, No 30, 157 — 159.

Рец. за: П. Динеков. Между фолклора и литературата. С., Бълг. писател, 1978.

Zander, Anastasia. — Z. für slavische Philologie (Heidelberg), 42, 1981, Nr. 1, 179 — 183.

Рец. за: Никола Георгиев. Българската народна песен. Изобраз. принципи, строеж и единство. С., Наука и изкуство, 1976.

Детска литература

Босев, А. Верный друг детской литературы. Дет. лит. (М.), 1981, № 6, 36 — 37.

За Петър Димитров-Рудар.

Васева-Кадынкова, Иванка. Специфика перевода детской литературы. — Slavica slovaca (Bratislava), 18, 1981, No 2, 130 — 135.

Димитров-Рудар, Петр. Болгарская историческая проза. — Дет. лит. (М.), 1981, № 8, 46 — 48.

Димитров-Рудар, Петр. В духе коммунистической морали. (О гуманизме литературы для детей). — Дет. лит. (М.), 1981, № 2, 43 — 44.

Йорданов, Юлиан. На уровне высокого искусства. [О творчестве болг. поэтессы Л. Милевой]. — Дет. лит. (М.), 1981, № 8, 54 — 56.

Путь к детскому сердцу. — Иностр. лит. (М.), 1981, № 1, 263.

Янчев, Тодор. Служа „особенной и неделимой". [О творчестве болг. писателей Пламена Цонева, Бориса Крумова, Николая Янкова]. — Дет. лит. 1981, № 8, 48 — 54.

Luther, E. Wissenschaftlich-fantastische Literatur in Bulgarien. — Z. für slawische Philologie (Berlin), 26, 1981, Nr. 5, 730 — 735.

Прев. загл. Научнофантастичната литература в България.

Андреева, Е. — Дет. лит. (М.), 1981, № 7, 69 — 70.

Рец. за: П. Димитров-Рудар. Велики руски писатели. Очерки за деца и юноши. С., Нар. младеж, 1980.

Бурдюжа, З. — Дет. лит. (М.), 1981, № 8, 56 — 57.

Рец. за: И. Милчев. Мое далекое детство. Повесть. М., Дет. лит., 1980.

Овчарова, П. — Дет. лит. (М.), № 8, 41 — 42.

Рец. за: Г. Гачев. Творчество, жизнь, искусство. М., 1980.

Kovačeva, Nadežda. — Internat. P. E. N. bull. of sel. books (London), 1980, No 3, 56 — 57.

В статията авт. Nadejda Kovatcheva.

Рец. за: Асен Босев. Скок-подскок. С., Бълг. писател, 1976.

Научен живот

Валев, Л. и В. Злыднев. Третья международная конференция болгаристов в Софии (сент. 1980). — Сов. славяновед. (М.), 1981, № 2, 125 — 126.

Валева, Е. Всесоюзная научная конференция „Советская болгаристика" Итоги и перспективы" [Львов, янв. 1981]. — Сов. славяновед. (М.), 1981, № 3, 115 — 118.

Литература семидесятых. Междунар. „Круглий стол". — Вопр. лит. (М.), 1981, № 3, 20 — 75.

Съдържа: . . . М. Наимович. Опираться на достигнутое, 69 — 75.

От имени планеты. . . Выступления участников Третьей Международной встречи писателей в Софии. — Иностр. лит. (М.), 1981, № 1, 218 — 241.

Съдържа: приветствие на Тодор Живков и изказване на Любомир Левчев.

Ответственность за жизнь. Из выступлений зарубежных гостей VII съезда писателей СССР Москва, июнь — июль 1981. — Иностр. лит. (М.), 1981, № 10, 201, 205.

Изказване на Любомир Левчев, 202 — 203.

Palkovič, K. Treti letny bulharský a slavistický seminár vo Velikom Trnove. — Slavica slovaca (Bratislava), 16, 1981, No 1, 110 — 111.

Прев. загл. Трети летен български и славистичен семинар във Велико Търново.

Pohrt, H. et W. Zeil. Internationales Symposium zu Fragen der Geschichte der Slavistik (Berlin, 19 Nov. 1980). — Z. für Slavistik (Berlin), 26, 1981, Nr. 6, 903 — 904.

Прев. загл. Международен симпозиум по въпросите на историята на славистиката (Берлин, 19 ноем. 1980).

Pohrt, H. et W. Zeil. Tagung der Internationalen Kommission für Geschichte der Slavistik beim Internationalen Slavistenkomitee (Berlin, 18. bis 21. Nov. 1980). — Z. für Slavistik (Berlin), 26, 1981, Nr. 6, 902 — 903.

Прев. загл. Заседание на Международната комис. за история на славистиката при Междунар. комитет на славистите.

Saланда, Bohuslav. Vedecká konference filozofické fakulty Univerzity Karlovy o buharistice. — Čes. lid. (Praha), 68, 1981, No 4, 241 — 242.

Прев. загл. Научна конференция по българистика на философския фак. при Карловия университет.

Seminar o bulharske literatuře. — Lit. měs. (Praha), 1981, No 4, 124.

Подпис: zk

Прев. загл. [VI] семинар за българска литература [уреден от Бълг. култ. информ. център].

Допълнение към българското литературознание в чужбина (книги, статии и рецензии, публикувани през 1980 г.)

Общи въпроси

Б а б к о в а, Л. М. Замежная література на беларускай мове. 1914 — 1974: Бібліягр. показательнік. Мінск, 1980. 274 с. 20 см.

Изд. на М-во културы БССР Дзяржауная бібл. Ім. У. І. Ленина. Адзел белорус. літ. бібліягр. — Показалец.

Б а с с е л, Н. Типологические связи эстонской советской литературы с литературами других народов. Худож. проза. Таллин, Ээсти Раамат, 1980. 391 с. 20.5 см (Инст. яз. и литературы АН Эстон. ССР). Библиогр. с. 371 — 381. Показалци с. 382 — 391. Сведения за бълг. авт. на много места в кн.

Д р у г о в а ц, Миодраг. За македонската книжевна критика. Уред. Славко Цаневски. Скопје, Макед. книга, 1980. 256 с. 20 см. (Есеј. и критика).

Показалци с. 247 — 253.

Л и т е р а т у р а Болгарии. — В: Основные произведения иностранной художественной литературы. М., 1980, 78 — 94.

С л а в я н о в е д е н и е и балканистика за рубежом. Сборник статей и материалов. М., Наука, 1980. 200 с. 20 см (АН СССР. Инст. славяноведения и балканистики).

Ред. А. С. Мильников и др.

Т р е г у б и н, С. А. Павел Корчагин на родине Димитрова. — В: Трегубин С. А. Живой Корчагин. М., 1980, 200 — 211.

Ш а г а л о в, А. В. Айтматов в Народной Республике Болгарии. — В: Взаимосвязи киргизской литературы с литературами зарубежных стран. Фрунзе, 1980, 36 — 47.

B a t o w s k i, Henryk. Ze słowiańskich mickiewiczianów. Przynki hist. o stosunku Adama Mickiewicza do narodów słowiańskich. Warszawa, Państw. Inst. Wyd., 1980. 179 p. 19,5 cm.

Прев. загл. Славянските изследователи на Мицкевич. Показалец, с. 174 — 179.

B u l g a r i s c h e Sprache, Literatur und Geschichte. Hrsg. von Wolfgang Gesemann, Kyrill Haralampieff, Helmut Schaller. München, Hieronymos, 1980, 1276 p. 20 cm (Bulg. Samml., I, Südosteuropa-Studien, 27).

Прев. загл.Ълг. език, литература и история.

Съдържа: Emil Georgiev. Die Kyrillo-Methodianische wissenschaftliche Problematik zum 1150. Geburtstag Konstantin-Kyrills, p. 9 — 47. Кирилометодиевата научна проблематика в светлината на 1150 от рождението на Константин Кирил. — Dora-Ivanova-Mirčeva Aufgaben der Erforschungen der bulgarischen Literatursprache des 13. und 14. Jahrhunderts p. 49 — 71. Задачи при изследването на българския литературен език от XIII и XIV в. — Ivan Duridanov. Die altbulgarische Sprache vom Standpunkt der arealen Linguistik, p. 73 — 85. Старобългарският език от гледна точка на ареалната лингвистика. — Hristo Vasilev. Differenzierungsmerkmale des Altbulgarischen "i", p. 87 — 122. Диференциращи признаци на старобългарското „и". — Petăr Dinekov. Der Humanismus der Literatur der bulgarischen Wiedergeburt, p. 123 — 138. Хуманизмът на българската възрожденска литература. — Hristo Părvev. Das Verdienst von Petar Beron und Dr. Ivan Bogorov beim Aufbau der neubulgarischen Schriftsprache, p. 139 — 156. Заслугата на Петър Берон и д-р Иван Богоров за създаването на новобългарския книжовен език. — Tonco Žečev. Probleme des Humanismus im neuen bulgarischen Roman, p. 157 — 168. Проблемите на хуманизма в новия български роман. — Ilco Dimitrov. Bulgarien in der europäischen Politik zwischen den beiden Weltkriegen, p. 203 — 225. България в европейската политика в периода между двете световни войни. — Konstantin Kosev. Die Politik Deutschlands in der Ostfrage in den 60er und 70er Jahren des 19. Jahrhunderts und die Befreiung Bulgariens, p. 227 — 243. Политиката на България по Източния въпрос през 60-те и 70-те години на XIX в. и освобождението на България.

D i c t i o n n a i r e biographique des auteurs de tous les temps et de tous les pays. Vol. 1 — 4. (Paris) Laffont, 1980. 20 cm.

Прев. загл. Биографичен речник на авторите от всички времена и всички народи.

I. Aa — Des. 814 p.
2. Des — Lac. 793 p.
3. Lac — py. 809 p.
4. Qu — Zw. 756 p.

D o r o v s k a, Dagmar et Ivan Dorpvský. Basnika miluje svět. Jiří Wolker v Literaturach evrop. socialist. zemí. Brno, Blok, 1980. 259.

Прев. загл. Светът обича поета. Иржи Волкер в литературата на европ. социалист. страни.

F r e m d s p r a c h i g e Schriftsteller. Hrsg. von Gerhard Steiner. Red. Herbert Greiner. — Mai. Leipzig, Bibliogr. Inst., 1980. 735 p. 20 cm.

Прев. загл. Чуждестранни писатели. Речник. Сведения за балг. писатели на много места в кн.

T o d o r o v, Almut. Gedankenlyrik. Die Entstehung eines Gattungsbegriffs im 19. Jh. Stuttgart, Metzler, 1980. 140 p. 24 cm (Germ. Abhandlungen 50).

В кн. авт. Almut Todorov. Прев. загл. Духовна лирика. За възникването на родовите понятия в поезията през 19 в.

T o d o r o v, Cvetan. Poétique de la prose. Choix. Nouvelles recherches sur le récit. Paris, Seuil, 1980. 188 p. 18 cm (Points, 120: litterature).

В кн. авт. Tzvetan Todorov. Прев. загл. Поетика на прозата. Сборник.

* * *

Д ь я к о в В. А. О некотрых аспектах развития славистики в 1918 — 1939 годах. — Сов. славяновед. (М.), 1980, № 1, 78 — 92.

Н и к о л о в а, Снежина. Караджале в България. — An. Univ. Bucuresti. Limbi şi lit. straine, 29, 1980, No 1, 85 — 92.

П о п и ш т я н у, К. Международное внимание к исследованиями по Юго-Восточной Европе. — Рум. лит. (Бухарест), 34, 1980, № 1, 112 — 114.

Р у с е в, П. Българо-румънското литературно общуване в условията на развитие на „мас-медиа". — An. Univ. Bucuresti, Limbi si lit. straine, 24, 1980, No 1, 108 — 112.

Ф а й з и е в а, В. М. Литературные связи Болгарии и Узбекистана. — Сб. науч. тр. Ташк. унив., 1980, № 642, 129 — 152.

B o b r o w n i c k a, Maria. Przybyszewski w literaturach słowiańskich. — Pamięt. słowiański (Wrocław etc.), 1980, No 30, 249 — 254.

D i m i t r e s c u-B u s u l e n g a-Z o e e t Alexandru Dutu. L'étude comparée des littératures du Sud-Est européen. Problèmes et méthodes (XVIe-XXe siècles). — Rev. des étud. sud-est europ. (Bucurest), 18, 1980, No 2, 181 — 194.

Прев. загл. Сравнително проучване на югоизточноевропейските литератури.

Прев. загл. Пшибишевски в славянските литератури.

K o n e v, I. Rolul personalitatii în relatiile literare româno-bulgare. — An. Univ. Bucuresti. Limbi si lit. straine, 24, 1980, No 1, 63 — 69.

Прев. загл. Ролята на личността в румъно-балг. лит. връзки.

K o n e v, Ilija. Scoala ardeleana si istorismul sud-est european. (Textul de fata este prelegerea tinută de prof. Ilija Konev la 10.VII.1980 la Seminarul internat. de limbă şi lit. rom. al Univ. din Cluj). Trad. din limbă bulg. de E. Siupiur. — Transilvania (Cluj-Napoca), 9, 1980, No 8, 57 — 59.

В статията авт. Ilija Konev.

Прев. загл. Трансилванската школа и историзмът в Югоизточна Европа.

Z e i l, Wilhelm. Besonderheiten und Positionen der Slawistik bis 1945. — Letopis (Budyšin), R. A. Řěč a lit., 1980, No 2, 195 — 206.

Прев. загл. Особености и позиции на славистиката в Германия от 1945 г.

* * *

J a n k o w s k a, Barbara Teresa. Pamięt. słowiański (Wrocław etc.), 1980, No 30, 197 — 200.

Рец. за: Dramat i teatr narodów słowiańskich w XX wieku. Wrocław, 1979. Драмата и театърът на славянските народи в XX век.

K u d e l k a, Milan. Slovník slavistů předrevolučního Ruska. — Slovan. prehl. (Praha), 1980, No 2, 135 — 137.

Рец. за: Славяноведение в дореволюционной России. Библиогр. словарь. М., Наука, 1979.

M a d a n y, Edward. — Pamięt. słowiański (Wrocław etc.), No 30, 193 — 196.

Рец. за: Literatury słowiańskie w okresie awangardowego przelomu. Praca zbiorowa pod red. Zdzistawa Niedzieli. Wrocław, Ossolineun, 1979. Славянските литератури в епохата на авангардизма.

P i s a r e k, L. et T. Klimowicz. — Slavica wratislaviensia (Wrocław), 1980, No 21, 125 — 129.

Рец. за: Вопросы славянского языкознания и литературоведения. Материалы к VIII междунар. съезду славистов (Любляна. сент. 1978). М., 1978.

P e d e r s e n, J. — Rev. romane (Copenhague), 15, 1980, No 2, 361 — 364.

Рец. за: C. Todorov. Symbolisme et interpretation. Paris, Seuil, 1978. Символизъм и тълкуване; Les genres du discours. Paris, Seuil, 1978. Родовете на речта.

— S l o v a n. přehl. (Praha), 1980, No 1, 50 — 51.

Подпис: J. M.

Рец. за: Stidie z dejin svetovej slawistiky dp polovica 19. storocia. Bratislava, 1978. Изследвания за историята на световната славистика до средата на XIX в.

U h l i r o v ă, L. Bulharština ve světle české teories pisovného jazyka. — Slovo a slovesnost (Praha), 41, 1980, No 4, 348 — 349.

Рец. за: М. Виденов. Из актуалната проблематика на българския език. С., СУ, 1979.

Старобългарска литература

Л е к о м ц е в а, М. И. Семантика некоторых риторических фигур, основанных на тавтологии (на материале „Похвального слова Кириллу Философу" Климента Охридского). — В: Структура текста. М., 1980, 184 — 197.

П р о х о р о в, Г. М. Литературно-общественное движение в византийско-славянском мире в XIV веке. — В: Чтения по древнерусской литературе. (Ереван), 1980, 108 — 124.

Р о б и н с о н, А. Н. Литература древней Руси в литературном процессе средневековья XI — XIII вв. Очерки литературно-ист. типологии. М., Наука, 1980. 335 с. 20,5 см (АН СССР. Инст. мировой лит. им. Горького).

Сведения за България на много места в кн.

Д о н ч е в а - П а н а й о т о в а, Н. Болгарське оповідания XIII ст. про Росію. — Пробл. слов'янозн. (Львів), 1980, № 21, 64 — 69.

B i r k f e l l n e r, G. Einmal mehr zur Frage der "отьчьскиі кънигы" (Vita Methodii XV — Literatur und wirkungsgeschichtliche Erwägungen). — Wiener slavist. Jb., 1980, Nr. 62, 103 — 111.

Прев. загл. Още веднъж по въпроса за „отьчьскыі кънигы" (животът на Методий).

* * *

Л е в о ч к и н, И. — Вопр. философии (М.), 1980, № 3, 185.

Рец. за: Б. Пейчев. Философският трактат в Симеоновия сборник. С., БАН, 1977.

B l á h o v á, E. — Slavia (Praha), 49, 1980, No 3, 291 — 293.

Рец. за: Ch. K. Papastathis. To nomotetikon ergon tis Kirilomethodianis ierapostolis ev Megali Moravia. Thessaloniki, Elliniki Eteria Slavikon Meleton, 1978. Законодателното дело на Кирило-Методиевата мисия във Велика Моравия.

M o s z y ń s k i, L. – Rocz. slawistyczny (Wrocław etc.), 40, 1980, N0 1, 66 – 68.

Рец. за: G. Birkfellner. Glagolitische und kyrillische Handschriften in Österreich. Wien, Verl. der Österr. Akad. der Wiss., 1975. Ръкописи на глаголица и кирилица в Австрия.

Незабываемый подвиг. Некотрые аспекты рус.-тур. войны 1877 — 1878 гг. и освобождения Болгарии от османского ига (Львов, Вища школа, 1980). 176 с. 22 см (Львовский гос. уинв. им. Ивана Франко. Великотырновский унив. Кирилла и Мефодия).

Съдържа: Х. Коларов. Зарождение веры болгарского народа в освободительную миссию России; с. 10 — 17. — П. Горанов и Л. Спасов. Участие болгарских патриотов в русской разведке в период Освободительной войны. — И. Радев. Тырновский период деятельности Любена Каравелова (1877 — 1878), с. 55 — 62. — А. Пантев. Политика Англии в восточном вопросе (1856 — 1878), с. 69 — 77. — П. Горанов, М. Петров и Д. Саздов. Роль России в государственном устройстве Болгарского княжества, с. 89 — 106. — Г. Данчев. Освободительная война в болгарских исторических песнях, с. 122 — 129. — Г. Димов. Освобождение Болгарии и становление болгарской национальной литературы, с. 129 — 136.

Pavletic, Vlatko, 100 djela književnosti jugoslovenskich naroda. Joxe Pogasnik et Peter Kepeski. Ured. Branimir Donat. Zagreb, Matice Hrv., 1980, 625 p., 24 cm (Bibl. "100").

Показалци.

Сведения за Григор Пърличев и Константин Миладинов.

Динеков, Петър. Букурещ и българската възрожденска литература. — An. Univ. Bucureşti. Limbi şi lit. străine, 29, 1980, No 1, 31 – 41.

Тодоров, Илия. Баронзи и българската емиграция — една нова страница в историята на румъно-българските литертурни отношения. — An. Univ. Bucuresti. Limbi si lit. straine, 29, 1980, No 1, 122 – 127.

Barborica, Corneliu. Hristo Botev ca tip literar. – An. Univ. Bucuresti. Limbi si lit. straine, 29, 1980, No 1, 11 – 15.

Прев. загл. Христо Ботев като литературен образ.

Florea, Rodica. Ecouri ale luptei pentru eliberarea Bulgariei in literatura română din secolul al XIX-lea. – An. Univ. Bucureşti. Limbi şi lit. străine, 29, 1980, No 1, 51 – 56.

Прев. загл. Отзвуци от борбата за освобождението на България в румънската литература от XIX в.

Jonescu, Anca Irina. L'originalité de la version bulgare du Livre sur le système de la religion des musulmans" de D. Cantemir, traduite par Sofronie, archevêque de Vratsa. – An. Univ. Bucureşti. Limbi si lit. straine, 29, 1980, No 1, 57 – 62.

Прев. загл. Оригиналността на българския превод на „Книга за религиозната система на мюсюлманите" от Д. Кантемир, преведена от Софроний, Врачански архиепископ.

Gutschmidt, K. Einige Besonderheiten des bulgarischen Briefstils in der Epoche der nationalen Wiedergeburt. – Z. für Slavistik (Berlin), 25, 1980, No 6, 805 – 811.

Прев. загл. Една особеност на българския епистоларен стил в епохата на националното Възраждане.

Wierzbicka, Katarzyna. Problem martyrologii narodowej w prozie bułgarskiej zlat sześćdziesiątych XIX w. – Pamięt. słowiański (Wrocław etc.), 1980, No 30, (kop. 1981), 41 – 66.

Прев. загл. Въпросът за страданията на народа в българската проза през 60-те години на XIX в.

* * *

Ванагас, В. Далекая и близкая поэзия. — Pergale (Vilnus), 1980, № 8, 166 — 168.

На лит. ез.

Рец. за: Хр. Ботев. Горы поют песни гайдутов. Вильнюс, 1980.

Здравева, Милка. — Jugoslov. ist. čas. (Beograd), 1980, 1 – 2, 143 – 145.

Рец. за: Михајло Георгиевски. Македонското книжевно наследство од XI до XVIII век. Скопје, Просв. работник, 1979.

Hamp, Eric P. – Slavic. a. East Europ. j. (Bloomington); 2, 1980, No 2, 200 – 201.

Рец. за: Бойка Соколова. Албански възрожденски печат в България. С., БАН, 1979.

Madany, Edward. – Pamięt. słowiański (Wrocław etc.), 1980, No 30, 240 – 243.

Рец. за: Ján Koška. Slovenská literarne pohl'ady na bulgarsky juh 1876 – 1878. Bratislava, Veda, 1978. Словенски литературни свидетелства за българското робство 1876 — 1878.

Българска литература от Освобождението до Девети септември

Анчев, П. Песнь о человеке. — В: Горизонт. Одесса, 1980, 102 — 105.
За творчеството на Н. Й. Вапцаров.

Захаржевская, Виктория. А. Творческий путь Людмила Стоянова. От символизма к социалист. реализму. Автореф. дисс. канд. филолог. наук. Киев, 1980. 25 с. (АН УССР. Инст. литературы им. Т. Г. Шевченко).

Ристовски, Блаже. Македонскиот стих 1900 — 1944. Истражувана и материјали. Состав. . . Ред. Божин Павлиски. Т. 1 — 2. Скопје, Мисла, 1980.
1. 521 с. Показалец с. 503 — 512.
2. 504 с. Показалец с. 489 — 494.

Гольберг, М. Світ Йордана Йовкова. До 100-річчя з дня народження — Всесвіт (Київ), 1980, № 11, 209 — 211.

Дудевский, Х. До питання українсько-болгарських літературніх зв' язкил 30-ті роки. — Пробл. слов. языкозн. (Львів), 1980, № 21, 61 — 64.

Ковачев, Н. П. Географската лексика в пътеписите на Иван Вазов. — Onomastica (Wrocław etc.), 1980, No 25, 197.

Цанева, Милена. Румъния в идейно-творческата биография на младия Вазов. — An. Univ. Bucuresti. Limbi si lit. straine, 24, 1980, No 1, 12, 128 – 142.

Roma, Rosa. Nikola Yonkov Vaptzarov. Constancia de un sentimento y una idea. – Nueva estafeta (Madrid), 1980, No 24, 82 – 84.
Прев. загл. Никола Йонков Вапцаров.

Zuniga, J. E. En el centenario de Jordan Jovkov. – Insula (Madrid), 35, 1980, No 400 – 401, 25.
Прев. загл. Стогодишнината на Йордан Йовков.

* * *

Климан, Алдо. — Современост (Скопје), 30, 1980, № 6, 63 — 64.
Рец. за: Николау Вапцаров. Творби. Скопје, 1979.

Kvapil, Miroslav. – Зб. за славистику. Матица српска (Нови Сад), 19, 1980, 223 — 224.
Рец. за: Zdeněk Urban. Kiril Christov v Cechach. Praha, Stat. knih., 1978. Кирил Христов в Чехия.

Българска литература след Девети септември

Алигер, Маргарита. Утро Елисаветы Багряны. — В: Алигер, Маргарита. Тропинка во ржи. О поэзии и о поэтах. М., 1980.

Брайнина, Б. Федин и Запад. Книги, встречи, воспоминания. М., Сов. писатель, 1980. 373 с. 21 см.
Сведения за Дора Габе, Елисавета Багряна и Димитър Братанов на с. 366 — 371.

Стаев, С. Прозаики Стара Загоры. — В: Алые маки. Рассказы и стихи писателей Стара-Загоры. Куйбышев, 1980, 201 — 205.

Тонков, П. Поэзия, идущая от жизни. — В: Алые маки. Рассказы и стихи писателей Стара-Загоры. Куйбышев, 1980, 196 — 200.
О соврем. болг. поэзии.

Шерлаимова, С. А. Утверждение реального гуманизма. (Роман соврем. литературы европ. социалист. стран). М., Знание, 1980, 44 с. 20 см (О-во Знание РСФСР. Науч. метод совет по пропаганде литературы и исскуства).

Климчук, В. Н. Проблематика и поэтика романов Э. Станева. Киев, 1980, 23 с.

Vergleichende Literaturforschung in den sozialistischen Ländern: 1963 – 1979. Hrsg. Gerhard R. Kaiser. Stuttgart, Metzler, 1980, 289 p. 23 cm (Studien zur allgem. u. vergleichenden Literaturwiss. 21).
Прев. загл. Сравнителни литературни изследвания в социалист. страни.

* * *

Димитриевская, Т. В. — Обществ. науки за рубежом. Сер. 7. Литературовед. (М.), 1980, № 5, 49 — 50.

По повод рец. на Хр. Йорданов за „История на литовската литература", Вильнюс, 1977, № 7, 143 — 147.

Солдатенко, И. Драгоценная сокровищница. О сов. болг. лит. связах — Радуга, Киев, 1980, № 12, 167 — 172.

Bardijewska, Liljana. "Plamyk". Bułg. mies. lit. – Lit. na świecie (Warszawa), 1980, No 2, 390 – 391.

Bosev, Rosen. O młodej prozie bułgarskiej. Rozmowę przeprowadziła Liliana Bardijewska. – Nowy wyraz (Warszawa), 1980, No 1, 144 – 145.

Прев. загл. За младата българска проза.

Dąbek-Wirgowa, Teresa. Droga poetycka Atanasa Dałczewa (1904 – 1978).– Lit. na świecie (Warszawa), 1980, No 5, 360 – 362.

Прев. загл. Поетическият път на Атанас Делчев (1904 — 1978).

Dąbek-Wirgowa, Teresa. Piotr Dinekow (w siedemdziesiątej rocznicy urodzin).— Pamięt. słowiański (Wrocław etc.), 1980, No 30, 185 – 188.

Прев. загл. Петър Динеков. (70 години от рождението му).

Hochel, J. Basnicky a prekladatelsky cin. – Romboid (Bratislava), 15, 1980, No 8, 83 – 85.

Прев. загл. Поетическо и преводаческо дело. За творчеството на Любомир Левчев, прев. на словаш. ез.

Juhasz, P. Fiatal bolgar irokról. – Kritika (Budapest), 1980, No 12, 14 – 15.

Прев. загл. Млади български писатели.

Kudlicka, E. Obraz komunistu v bulgarskej drame. – Sloven. divadlo (Bratislava), 28, 1980, No 2, 265 – 276.

Прев. загл. Образът на комуниста в българската драма.

O bułgarskiej dramaturgii współczesnej. Rozmowę przeprowadziła Liliana Bardzijewska. – Nowy wyraz (Warszawa), 1980, No 3, 134 – 136.

Авт. Aleko Mincev и др. В статията авт. Aleko Minczew. Прев. загл. За съвременната българска драма.

Rundtischgespracn zum Phänomen Dorfliteratur. Willi Betz im Gespräch mit Karlheinz Kasper, Eva Kaufman, Elena Luther, Heinrich Olschowski, Ilse Seehase. – Weimarer Beitr. (Berlin), 26, 1980, Nr. 4, 80 – 104.

Прев. загл. Разговор около кръглата маса за селската литература. [Елена Лутер за Йордан Радичков и Ивайло Петров].

Stratiev, Stanislav. – Svetova literatura, 1980, No 4, 162.

Подпис: In.

Бележки за живота и творчеството му към преводи на негови разкази.

* * *

Дончeнко, Н. Современный болгарский роман. Вопр. лит. (М.), 1980, № 12, 289 — 295.

Рец. за: Б. Ничев. Съвременният български роман. С., 1978.

Калинко, Ф. М. — Обществ. науки за рубежом. Сер. 7. Литературовед. (М.), 1980, № 3, 137 — 139.

Рец. за: С. Хаджикосев. Проблеми на съвременната българска новела. — Септември, 1979, № 4, 181 — 203.

Петков, Б. — Журналист (М.), 1980, № 3, 68.

Рец. за: А. Л. Пин. Свидание с Болгарией. М., Знание, 1979.

Суровцев, Ю. Сходное, близкое, наше, общее. . . — Иностр. лит. (М.), 1980, № 9, 250 — 253.

Рец. за: Единство и многообразие. Лит. худож. критика в НРБ М., Прогресс, 1979.

Финицкая, З. „Культура" против человека. — Дружба народов (М.), 1980, 256 — 259.

Рец. за: Б. Райнов. Массовая культура. М., 1979.

Medyńska-Gordziejwska, Wanda. – Pamięt. słowiański (Wrocław etc.), 1980, No 30, 232 – 233.

Рец. за: Боян Ничев. Съвременният български роман. С., Бълг. писател 1978.

TEATRUL (Bucuresti), 25, 1980, No 1, 58 – 59.

Рец. за: Stanislav Stratiev. Sacoul, Teatrul "Victor Jon Popa" din Birlad. Само от велур, поставена в Румъния.

W i e r b i c k a, Katarzyna. – Pamięt. słowiań. (Wrocław etc.), 1980, No 30, 227 – 231.

Рец. за: Литературни анкети. С., БАН, 1977 — 1979.

Фолклор

Македонски песни за народноосвободителната борба. Скопје, Инст. за фолклор Марко Цепенков, 1980, 442 с. 24 см (Макед. Нар. твор. Нар. песни, 3).

Ред. Петар Богданов и др.

М и ф ы народов мира. Энциклопедия. Ред. С. А. Токарев. Т. 1. М., Сов. энциклопедия, 1980. 27 см.

1. А — К. 1980. 672 с. с ил.

С а з д о в, Томе. Студии за македонската народна книжевност. Скопје, Студентски збор. 1980, 152 с. с ил. 24 см. (Библ. Култ. наследство).

B r u k n e r, Aleksander. Mitologia słowiańska i polska. Wstęp i oprac. Stanisław Urbańczyk. Warszawa, Państw. Wyd. Nauk, 1980; 384 p. 2 f. ill. 21,5 cm.

Прев. загл. Славянска и полска митология.

D i n e k o v, P. Die gegenwärtige Situation und die derzeitige Verbreitung des Heldenepos in Bulgarien. – In: Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte. 23. (N. F. Bd. 8). Berlin, 1980, 111 – 116.

Прев. загл. Съвременно положение и настояще разпространение на героичния епос в България.

Mithology: An ill. encyclopedia Ed. by Richard Cavendish, lt. Trevor O. Ling. New York Rizzoli, 1980. 303 p. ill. 29,5 cm.

Прев. загл. Митология. Показалци.

Сведения за България на с. 197.

* * *

J o v c e v a, Lulija. Etnograficke a folkloristicke studium bulharskeho antifassistickeho boje v Cechach a na Slovensku. (1938 – 1945). – Ceskyd (Praha), 1980, No 1, 42 – 44.

В статията Julie Jovčeva. Прев. загл. Етнографско и фолклорно изследване на българската антифашистката борба в Чехия и Словакия (1938 — 1945).

M a g n u s z e w s k i, Josef. Badania Instytuta filologii słowiańskiej Universytetu warszawskiego nad formami gnomicznymi słowiańskego folkloru. – Pamiet. Słowiański (Wrocław, etc.), 1980, No 30, 245 – 248.

Прев. загл. Изследвания на Института по славянска филология във Варшавския университет по въпроса за гномическите форми в славянския фолклор.

* * *

J a r o s, Jri. – Narodopisne altuality (Straznice), 17, 1980, No 3, 230 – 231.

Рец. за: Петър Динеков. Между фолклора и литературата. С., Бълг. писател, 1978.

Детска литература

Б р а н д и с, Евгений. От Эзопа до Джанни Родари. Зарубеж. лит. в дет. и юношеском чтении. М., Дет. лит., 1980, 447 с. 22 см.

Библиогр. с. 404 — 405. Показалци с. 406 — 441. Съдържа: Т. Еж, И. Вазов, А. Ирасек, с. 204 — 206. — Елин Пелин — классик болгарской литературы, с. 265 — 266.

Lexikon der Science Fiction Literatur: Bd. 1 – 2. (Hans Joachim Alpers et al.) – München: Wilhelm Heyne, 1980. 18 cm. (Heyne Bücher; 7112).

Прев. загл. Енциклопедия на научната фантастика. — Други авт.: Werner Fucchs, Ronald M. Hahn, Wolfgang Jeschke. 1. – 689 p.

Сведения за Любен Дилов, с. 281.

В и к т о р о в, В. Воспитание сказкой. Штрихи и портр. болг. писателя М. Бежанского. — Дошк. воспитание (М.), 1980, № 11, 70 — 72.

Г ь о р о в а С. Развития традиции. [О дет. театре Болгарии]. — Театр. жизнь (М.), 1980, № 7, 28.

М е л к о н я н, А. Лицо к будущему. О болг. фестивале науч. фантастики. [Пловдив, апр. 1980]. — Техника молодежи (М.), 1980, № 8, 10 — 12.

Научен живот

Pnevmatikes kai politikes shesis "Ellinon kai Voulgaron apo ta mesa tou IE eos kai mesa tou ITH eona." Abellino-voulgariko symposio. Thessaloniki, IMXA, 1980, 316 p. 24 cm.

Прев. загл. Духовни и политически връзки между гърци и българи от средата на XV до средата на XVIII в. Гръцко-български симпозиум.

J u r a c e k, Juri. Mezinarodni sympozium MAPRJAL ve ve V. Tarnovu. – Cesco-sloven. rusistika (Praha), 1980, No 5, 232 – 234.

Прев. загл. Международен симпозиум на МАПРЯЛ във Велико Търново.

R a n f t, R. 3. Nationale Konferenz des Verbandes der Übersetzer in Bulgarien. – Fremdsprachen (Leipzig), 1980, Nr. 2, 146 – 147.

Прев. загл. Трета национална конференция на Съюза на преводачите в България.

Тодорка Малчева